

2012 ÁPR. 16

2012/2

55983

93/99 Ft H79

Sz. F. Klebelsberg Könyvtár
SZEGED
6.

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XL. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XL. évfolyam • 2. szám
2012. április

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a
Nemzeti Erőforrás Minisztérium

a
Nemzeti Kulturális Alap

és a
Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknel
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bakai Boglárka középiskolai tanuló, Makó
Balahó Zoltán történész muzeológus,
MNM Budapest

Bartha Éva a Honismereti Szövetség titkára,
Budapest

Bándi László tanár, Veszprém

F. Bodó Imre agrármérnök, helytörténész,
Dombóvár

Borka Elly múzeumbarát tudósító, Budapest
Buda Attila irodalomtörténész, ELTE, Budapest

Czagány Blanka középiskolai tanuló, Makó
Fehér Zoltán dr. ny. főiskolai adjunktus, Bátya

Gelencsér József dr. jogász, Székesfehérvár
Gesztesi Enikő dr. PhD. klasszika filológus,
középiskolai tanár, Szekszárd

Gesztesi Tamás dr. ny. osztályvezető főorvos,
Szekszárd

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek
Kaczián János ny. levéltári főtanácsos, Szekszárd

Koczó József dr. ny. tanár, helytörténész,
Vámosmikola

Kozma Katalin könyvtáros, OSzK, Budapest
Kőszegfalvi Ferenc ny. könyvtáros, helytörténész,
Hódmezővásárhely

S. Lackovits Emőke dr. néprajzkutató, Veszprém
Lehr Barbara egyetemi hallgató, Szekszárd

Lukács László dr. DSc. egyetemi tanár,
Székesfehérvár

Messik Miklós dr. jogász, műemlékvédő,
Budapest

Miklós Péter történész-muzeológus,
Móra Ferenc Múzeum, Szeged

Polgárdy Géza dr. jogász, újságíró, Budapest
Selmeczi Kovács Ádám tájegységvezető,
Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Esztergom

Selmeczi Kovács Attila dr. DSc. egyetemi tanár,
Debrecen

Simor Ferenc dr. ny. országos főállatorvos, Siklós
Szabadi Mihály helytörténész, Sióagárd
Szabó T. Attila nyelvész, művelődéstörténész
(1906–1987)

Szecsó Károly dr. történész, ny. levéltáros, Eger
Sztancs Gábor egyetemi hallgató, Debrecen
Ujváry Zoltán dr. DSc. professor emeritus,
Debrecen

Varga Gábor dr. ny. főiskolai tanár,
Hajdúböszörmény

A címlapon:
Egerészölyv, az év madara (Kókay Szabolcs akvarellje)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Százhuszonöt éve született Holló László (<i>Ujváry Zoltán</i>)	3
A száztiz éve született Szombathy Viktor emlékezete (<i>Polgárdy Géza</i>)	6
Emlékezés a száz éve született Bakos József nyelvészre (<i>Szecső Károly</i>)	8
Száz éve hunyt el Siegmeth Károly turista, barlangász, szakíró (<i>Polgárdy Géza</i>).....	9
Százéves a Magyar Cserkészszövetség (<i>Borka Elly</i>).....	11

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanító mestereink

<i>Szabó T. Attila</i> : Anyanyelvünk épsége.....	17
A bátyai iskolaszéki jegyzőkönyvek honismereti tanulságai (<i>Fehér Zoltán</i>)	19

HAGYOMÁNY

Sióagárdi ugrós (<i>Szabadi Mihály</i>)	25
Népzene és néptánc Hajdúböszörményben (<i>Varga Gábor</i>)	27

TERMÉS

Falusi kisegítő magánkórházak az első világháború alatt (Kölesd) (<i>Gesztesi Enikő és Gesztesi Tamás</i>)	29
Szolgák és szolgáltatók jogviszonya a Káli-medencében I. (<i>Gelencsér József</i>)	33
Jelentés Klézséről, 1973 (II. rész) (<i>S. Lackovits Emőke</i>).....	38

ZSENGE TERMÉS

A nagykárolyi várkastély (<i>Sztancs Gábor</i>)	42
A kiszombori Rónay-kastély (<i>Bakai Boglárka – Czagány Blanka</i>)	45
Reformkori élet a Tolna megyei Bezerédj-kúriában (<i>Lehr Barbara</i>)	47

KRÓNIKA

Egerészölyv – az év madara (<i>Selmeczi Kovács Ádám</i>).....	50
II. Rákóczi Ferencre emlékeztek Szegeden (<i>Miklós Péter</i>).....	51
Wekerle Sándor emléktáblája Székesfehérváron (<i>Lukács László</i>)	52
Elfelejtett Tornyai-festmény Hódmezővásárhelyen (<i>Kőszegfalvi Ferenc</i>).....	55
Kisari Balla György 80 éves (<i>Kozma Katalin</i>)	57
Boldizsár Zeyk Imre, a Magyar Kultúra Lovagja (<i>Simor Ferenc</i>)	58
„Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék” Tízéves jubileumát ünnepelte egy budavári civil szervezet, a MEVE (<i>Messik Miklós</i>).....	60

In memoriam

Molnár József (1932–2011) (<i>Szeckó Károly</i>)	63
Beszámoló a Honismereti Szövetség 2011. évi közhasznú tevékenységéről (<i>Bartha Éva</i>)	64

KÖNYVESPOLC

Csáky Károly: Szakrális emlékeink nyomában I–IV. (<i>Koczó József</i>).....	69
Cserna Anna: 175 éves vármegyeházánk. Emlékkötet Szekszárdról (<i>Kaczián János</i>)	70
K. Németh András: A középkori Tolna megye templomai (<i>F. Bodó Imre</i>)	71
Gábel Tibor: A Budai Vigadó története (<i>Buda Attila</i>).....	72
Szülőföldünk a Jászság (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>).....	72
125 éves a komáromi múzeum (<i>Balahó Zoltán</i>).....	73
A 800 éves Révfülöpöt köszönti a Villa Filip (<i>Bándi László</i>)	75
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: <i>Halász Péter</i>).....	76

Tisztelt Előfizetőink, Olvasóink és Szerzőink!

Sajnálattal tájékoztatjuk Önöket, hogy folyóiratunk erre az évre is az előző évihez hasonló mértékű támogatást nyert el az NKA pályázatán, ezért továbbra is csak 80 oldal terjedelemben tudjuk lapszámainkat megjelentetni, és honoráriumot nem áll módunkban fizetni.

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaikat lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a selmeczikovaacs@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 DPI felbontásban kérjük megküldeni. A szerzői korrektúrát szintén elektronikus úton küldjük meg. Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének és címének feltüntetésével tudjuk fogadni.

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

ÉVFORDULÓK

Százhuszonöt éve született Holló László

Holló László születésének évfordulóit alkalmat nyújtanak arra, hogy a Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művésztől megemlékezzünk, életpályáját áttekintsük, munkásságát kiállításokon és tanulmányokban bemutassuk. Az első jelentős megemlékezés a 110. évfordulón volt, majd követte a 120., mindkettő kiállításokkal és kiadványokkal. A mostani, a 125. pedig különösképpen előtérbe helyezi a művész személyiségét és munkásságát Kiskunfélegyházán, ahol született, Debrecenben, ahol élt, Tiszadadán, ahol a nyári hónapokban alkotott és ahol a róla elnevezett iskola és emlékház is őrzi emlékét. Életpályáját és munkásságát most főbb vonásokban tekintjük át.

Holló László életpályája két nagy alföldi városhoz kötődik. 1887-ben Kiskunfélegyházán látta meg a napvilágot. Bár 89 életéből alig töltött ott 2 évtizednyit, élete végéig szülőhelyének, az ősi gyökereknek meghatározó szerepük volt művészetében. Nem kis hatással volt az édesanyját 6 éves korában elvesztő gyermekekre az akkor még fiatal író Móra Ferenc, akinek a meséit hallgathatta. Gyermekéveinek ez a miliője, a Petőfi szellemiségét sugárzó város, a paraszti környezet nagymértékben hozzájárult szemléletének alakulásához és festői látásmódjának, témáinak sokszínűségéhez. Őt idézzük: „Innen vittem

Önarckép

magammal szeretteimnek s Félegyháza szorgalmas parasztjainak, kofáinak, játszótársaimnak mozdulatait s mindig megújuló emlékeit. S bármerre jártam, ha életem könnyebb, vagy nehezebb szakaszát élttem át, táplált egy láthatatlan erőforrás: a hozzátok tartozás titkos szála! Rögös utamon mint élő, ragyogó valóság vitt tovább és tovább és a legnagyobb örömöm az volt, ha e drága emlékekből napfényből, ragyogásból valamit is vissza tudtam adni képeimen.”

A gyermek Holló rajz tehetsége korán kitűnt és ez a pályaválasztását is meghatározta. A gimnáziumi évek után a budapesti Mintarajziskola következett, ahol olyan nagy művész is a tanára volt, mint Székely Bertalan. Alighogy befejezte tanulmányait, édesapja elhunyt. Az árva ifjút további útján egy ösztöndíj segítette, amely révén Münchenben tanulhatott tovább. Megnyílt a lehetősége olaszországi, spanyolországi tanulmányutakra is. Ezek az utak, különösképpen a Párizsban töltött hónapok rendkívül jelentősek voltak szemléletének alakulásában. Nagy alkotók műveit tanulmányozhatta, így Matisse, Cézanne, Rembrandt, Greco, Delacroix festményeit. Párizsban készült képeit 1912-ben mutatták be a nagyközönségnek, s ez a kiállítás az ifjú művészt jelentős sikert hozott. Beválasztották a párizsi nemzetközi művészeti és irodalmi egyesület tagjai közé. A párizsi alkotásai közül megmaradt festményei már jól bizonyítják, hogy Holló László művészetében a formabontásnak és a színek harmóniájának jelentős szerepe lesz.

A külföldi tanulmányutakról 1909 és 1914 között a nyári hónapok hazahozták nagy mestere, Hollósy Simon mellé a kárpátaljai Técsőre. Hollósy nagy hatással volt rá. Őt tekintette mesterének, akinek nemcsak magyar, hanem orosz, ukrán, lengyel és más nemzetiségű tanítványai is voltak. A szépen

induló pályáivet az első világháború megtörte és Holló László életét teljesen új irányba terelte. A háború híre Técsőn érte, ahonnan elindult haza, Kiskunfélegyházára. A debreceni állomáson művésztsárai városnézésre invitálták. Leszállt a vonatról és – pár év kivételével – Debrecenben maradt élete végéig.

Az első jelentős kiállítása Budapesten a Belvedere-ben volt 1923-ban. A kritika elismerően szólt róla. Dicsérték virtuóz festőiességét, erővel teli stílusát, s amint írták: „*forrongó, lázas nyugtalan formavilágú képei a hiánytalanul tiszta festészet élményét keltik a szemlélőben*”. A két világháború között több jelentős kiállításon mutatta be alkotásait. 1926-ban az Ernst Múzeumban 30 képét, ugyanott 1930-ban 67 festményét és 40 grafikáját tekinthették meg a tárlatlátogatók. A pesti sikert nem követte a debreceni. Bár részt vállalt a művészeti életben, Debrecen nem ismerte fel a nagy alkotót. Nem csodálkozhatunk azon, hogy közel tíz évig visszavonultan élt és dolgozott.

Az 1930-as évek végén újra bekapcsolódott a művészeti szervezetek munkájába, de ismét nagy törés keletkezett: a második világháború, amely után azonban nagy lendülettel fogott a munkához; közszerepléseket vállalt, szervezte Debrecen művészeti életét. Az országos siker és megbecsülés sem maradt el. Ez azonban csak néhány évig tartott. A Rákosi-rendszerben Holló Lászlót kiközösítették a művészeti életből. Dekadensnek, a polgári ízlés festőjének nevezték. A nehéz éveket még súlyosabbá tette felesége elvesztése. A fagyos közöny 1956-ban megtört. Nagy sikerrel mutatta be festményeit Budapesten a Fényes Adolf Teremben. Ettől kezdve szinte minden évben kiállításra kerültek művei. Nem csak itthon szerepelt alkotásaival, hanem részt vett külföldi kiállításokon is, így pl. Antwerpenben, Varsóban, Moszkvában, Pozsonyban és Brüsszelben az 1958-as viláckiállításán.

Nyugodt, sikerekben gazdag két évtized következett. Az idős mester munkásságát állami és művészeti díjakkal is elismerték. A Munkácsy-díj után megkapta a Kossuth-díjat, elnyerte az Érdemes, majd a Kiváló Művész címet. Élete alkonyán Debrecennel is megbékélt. Ahol sok szenvedés érte, ott örömben is volt része. Több mint 60 év sok szállal kötötte a városhoz. Örök pihenésre azonban szülővárosát választotta. De Debrecenhez is hű maradt. A műteremként is szolgáló házat az életművét reprezentáló 200 festménnyel a városnak adományozta. A ház ma Holló László Emlékmúzeum, amelyben a mester alkotásai állandó kiállítás keretében tekinthetők meg.

A művészettörténet tömör megfogalmazása szerint Holló László a XX. századi magyar képzőművészet egyik legeredetibb, legmagyarabb és egyszersmind leeurópaibb alkotója. Témái széles skálán mozognak: történelmi, mitológikus, vallásos témák, a paraszti élet és a természet jelenségei egyaránt megjelennek a vásznain. A szenvedélyes, belső izzású önarcképeivel egyedülálló a magyar festészetben. Festményein a magyar parasztok élete balladai tömörítéssel jelenik meg. Magányos tanyák, földbe süppedő viskók, szomorúan álldogáló gémeskutak, tehenet, kecskét vigyázó parasztlányok, szikárrá aszott földművesek, tenyéryi földjén szántó parasztok, a betevő falatért izzadó aratók, kaszások mind-mind képből megelevenedő ballada.

Alkotásaiban vissza-visszatérő témát nyújtott a magyarság nemzetté válásának hősi korszaka, István király és Koppány. Az Árpád-ház és királyai közül a magyar művészek fantáziáját leginkább Szent István alakja mozgatta meg. Már a Képes Krónika rajzolója is több jelenetben örökítette meg. Szent István

Kaszakalapáló

kultuszát az egyház is népszerűsítette, amihez az ország, a korona Máriának való felajánlása tovább növelte a szent király iránti tiszteletet. Nem véletlen, hogy Szent István alakja olyan nagy művészeket ihletett meg, mint Székely Bertalan, Benczúr Gyula, Than Mór, Lotz Károly és Zichy Mihály. A XIX. századi kiemelkedő művészegyéniségek után a XX. században szinte egyedül Holló László az a festőművész, akit Szent István és kora egész életén át foglalkoztatta. Egyetlen magyar festőművészenek sincs olyan széles témakör, mint Holló Lászlónak. Megjelenítette a *Vérszerződést*, a *fehérlő áldo-*

zást, Zalán futását, az alpári csatát és számos változatban vissza-visszatérően jeleneteket Szent István életéből, valamint Koppány tragédiáját.

Abból a hősi korszakból, amelyre Holló László alkotásain át emlékezünk, Szent István és Koppány alakját emeljük ki, annál is inkább, mert a művész így vallott róluk: „*én vagyok Koppány és én vagyok István is*”. Ez Holló önmagával is viaskodó belső lázadásának megnyilvánulása. A Koppány-képeket emlitem elsőként. Nemcsak azért, mert Koppány egy nemzetség vezére volt, hanem mert Holló feltűnően sokat foglalkozott vele. Amíg Szent Istvánnal kapcsolatban 15 grafikát, festményt készített, Koppánnyal 26 alkotása foglalkozott. Az első Koppány-tanulmány 1935-ben, az utolsó nagyméretű festmény, *Koppány halála* 1970-ben készült. A Koppány-festmények nem választhatók el a Szent István-i képektől. Koppány tragédiája: István király győzelme. Mindkét vezért hitt a maga igazságában. A Koppány-képeken, ahol Istvánt is látjuk, a két személy figurálisan is egyenrangú. A király szinte szomorúan, szánalommal tekint legyőzött ellenfelére, aki fegyvert fogott ellene és akihez vér szerinti kötelék fűzte. Tekintete mintha azt sugallná, ennek így kellett történni, mert csak így maradhatunk meg a keresztény Európában.

Ez sugallják *A szent korona felajánlása* és *Az esztergomi székesegyház alapítása* című csodálatosan szép festmények is. Mindkettőben a pogány hitről és a kereszténységre való áttérés történelmi szükség-szerűségének kinyilvánítása tükröződik. Mély áhítat áramlik szét a Szent Istváni Holló arcon, amint a királyi jelvényeket a reményt sugárzó kék lepelben álló Mária felé nyújtja. Találóa írta egyik méltatója (Pogány Ö. Gábor), hogy Holló László az apokrif legendát festette meg a kálvinista Rómában. És végül *István király halála, temetése*. Hat változatban festette meg a jelentet. Az első 1935-ben, az utolsót 35 évvel később, 1970-ben. Freskótérvet is készített István király életéből vett jelentekkel, a végső stádiumot is ábrázolva. A nézőre rendkívüli hatással van az 1970-es nagyméretű festmény. Már a helyszín is szokatlan: a király temetése zöld mezőn, háttérben vágatató lovasokkal, az égen zöld fellegekkel. A halott körül papok, szerzetesek, és ami szinte kontraszt, az elhunyt király lábánál fájdalmat sugárzó arcú pőrnök. S ez nem véletlen. Holló a néppel azonosulva látta és láttatta a magyar múltat és korának jelenségeit egyaránt.

A magyar nép sorsa itt a Kárpát-medencében állandóan foglalkoztatta. Az 1930-as években írta, kérdezte, de ma is aktuális: „*Miért fordulunk, kacsintunk, nem is csak kacsintunk, de tapadunk nyugat felé!*” Adyt idézte az első világháború utáni gyászunkra:

*Csupa gyászt és feketét látok,
Amint halódva szétekintek:
Éjszakás, gonosz, részeg, balsors
Úz, kergét minket.*

(A vörös nap)

Ady magyarsága volt az övé. Párizs után Nagyváradon is Ady emlékét kereste. 24 évvel ezelőtt, 1973. május 6-án voltunk itt együtt. A téren szemben Adyval mély átéléssel beszélt róla. Megfestette, ahogy ő látta a lelkében, akárcsak Csokonait, Petőfit és a magyar zene géniuszeit, Bartókot és Kodályt.

Nagy művek alkotását inspirálta a mitológia világa is, amely bár évezredek távolába vezet, a néphagyomány, a népmesék és a mondák jelképei révén közvetít egyetemes emberi gondolatokat és érzelmeket. Minden festményén érezzük azt az expresszív hatást, amely nagy feszültséget, belső izzást mutat. Ez a feszültség egész munkásságára jellemző. Ez mutatkozik meg festményeinek színvilágán, lendületes esetkezelésén.

Több száz cikk, tanulmány jelent meg Holló László művészetéről. Újra és újra felfedezték, mégis – amint egy monográfusa írja – remélhetőleg lesz olyan kor, amelyik teljességgel megérti és felfogja ennek a nagy művésznek az egyetemes értékeit.

Ujváry Zoltán

A száztíz éve született Szombathy Viktor emlékezete

A felvidéki Gömör vármegye Rimaszombat nevű kisvárosában száztíz évvel ezelőtt, 1902. április 8-án született és huszonöt éve, 1987. augusztus 12-én Budapesten elhunyt Szombathy Viktor igen sokoldalú kulturális tevékenységet fejtett ki. Nyolc és fél évtizedet kitevő hosszú élete során volt író, újságíró, műfordító, könyvtáros, lapszerkesztő, kultúregyesületi szervező és még sok minden más.

Batyinak becézett szülővárosához, ahol középiskolai tanulmányait végezte, s 1920 sok keserőséggel járó évében érettségi vizsgáját is tette, gyermeki ragaszkodással kötődött. Rimaszombat múltját, történetét kitartóan tanulmányozta, annak ellenére, hogy élete java részét már nem itt töltötte. Talán szerepe lehetett ebben annak is, hogy anyai nagyapja Rábely Károly nem csupán tősgyökeres rimaszombati polgár, de nyomdatulajdonos is volt, így szülővárosához is, meg a magyar kultúrához is már kora gyermekkorában kialakulhatott a kis Viktor családi hagyományokra épülő erős kötődése.

Érettségi után tanulmányait Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta, ahol bölcsészeti, művészettörténeti és orvosi stúdiumokat hallgatott. Közben a magyar főváros színházi, művészeti eseményeiről tudósította a Prágai Magyar Hírlapot. Már szigorló orvos, amikor egyetemi tanulmányait kénytelen megszakítani, mert Trianonban elcsatolt szülőföldje – immár Csehszlovákia részeként – katonai szolgálatra szólítja. A sors szeszélye folytán egy, a cseh főváros, Prága közelében állomásozó tüzérezredhez vezényelték, amely legénységének zöme a Csallóközből és Mátyusföldről behívott magyar ifjakkól állt. Itt, felvidéki sorstársai körében, a cseh

kaszárnyában döbbsent rá, hogy igazi hivatása nem a beteg testek gyógyítása, hanem az elszakított magyarság sokoldalú segítése, szervezése és írásaiba foglalt bemutatása. (Ha nem hangzana oly banálisán, akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy nem a beteg testek, hanem a fájó lelkek gyógyítását választotta élete céljának.)

Leszerelését követően orvosi tanulmányait nem folytatta, hanem 1930-ban Révkomáromba költözött, s itt a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület (SZMKE) főtitkára, majd a Jókai Egyesület múzeumának (a későbbi Duna Menti Múzeum) igazgatója lett. Szerkesztette a Komáromi Lapok és a Magyar Vasárnap című lapokat, s a Magyar Írás című folyóiratot. De munkatársa a Pozsonyi Híradónak és változatlanul a Prágai Magyar Hírlapnak is.

Nemzetiségi értelmiségi voltából következett, hogy idejét meg kellett osztania az alkotó munka és a szerkesztői-szervezői feladatok között. Már 1927-ben megjelent a cserkészélet vidám élményeiből építkező ifjúsági regénye (*Mikulics szárazon és vízen*), majd a következő évben Rimaszombatban egy verses kötet (*Ézüstkanna*) is. Az viszont, hogy költő nem lesz, már ekkor eldőlt, mivel maga is belátta, hogy hiányzik belőle a „költői véna”. Az ifjúsági regény sokkal jobban „feküdt” neki, e műfajban folyamatosan sikeresen alkotott. Még 1931-ben Kassán látott napvilágot a kritika által legjobb szépirodalmi művének tartott *Én kedves népem* című elbeszélés gyűjteménye. Miként Pomogáts Béla megállapította, a „*mikszáthi hagyományok és nemzetiségi realizmus találkozik e kötet írásaiban.*” Ezt követően, de még felvidéki évei alatt írt regényei, így a *Zöld hegyek balladája* (1936), az *Elesni nem szabad* (1938), és *És mindenki visszatér* (1940) szerényebb sikert arattak.

Noha lélekben sohasem tudott, s nem is akart elszakadni szeretett szülőföldjétől, e tájék múltjától, de jelenétől sem, 1940-ben Budapesten telepedett le. Mint később kiderült, végérvényesen. Itt, a fővárosban kezdte meg sokszínű és sokféle felfogású szerzői gárdával készített folyóirata, a *Forrás* szerkesztését. E munkát Hankiss Jánossal együtt végezték, a lapot a Kulturális Egyesületek Szövetsége adta ki.

Mai, honismereti szempontok vezérelte patrióta szemmel nézve e lapot, legfőbb erényének azt találjuk, hogy a felvidéki, erdélyi, délvidéki (azaz az elszakított magyar nemzettestek) íróinak is megjelenési fórumot biztosított itt, a csonka Haza fővárosában. (Nem feledve el, hogy mi magyarok ugyan több országba kényszerítve, mégis egy test és egy lélek vagyunk, szorosan összetartozunk, egy nyelvet beszélünk és egy kultúrához tartozunk!)

Szombathy Viktor életének nagyobbik, 1940 és 1987 közötti felét, csaknem fél évszázadot Magyarországon élte le. S ha odaát, Révkomáromban – mint említettük – a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület főtitkára volt, úgy Budapesten a Széchenyi Magyar Kultúr Egyesületben töltötte be ugyanezt a tisztséget 1943-ig. Majd egy nem várt fordulat: 1943–48 között öt éven keresztül a Magyar Nemzeti Bank osztályvezetője volt. 1948–50 között viszont nem volt munkahelye, ekkor műfordításaiból élt, és a Magyar Rádióknak dolgozott. Életútjának újabb fordulata 1950-ben következett be: ekkortól négy esztendőn keresztül műszaki előadó, versenyfelelős, illetve könyvtáros. Hogy egy szárnyaló fantáziával és csodálatos íráskészséggel megáldott ember számára milyen lélekölő lehetett a felsorolt munkakörökben helytállni, s keresni meg a napi betevőt, azt tán mondani sem kell. Aztán 1954–65 között az Építők Műszaki Klubjának igazgatója, végül könyvtári felügyelő nyugdíjba vonulásáig.

Megélhetési lehetőségeinek pusztá felsorolása is jól szemlélteti, hogy a törpe kor, amelyben élnie kellett, képességeihez, adottságaihoz képest milyen szármalasan primitív körülmények közé kényszerítette ezt a többre és jobbra hivatott embert. Nem a véletlen műve tehát, hogy úgy útikalauzok, mint útikönyvek nagy számban kerültek ki a keze alól, s ezek hol mélyen szeretett szülőföldjén, a Felvidéken, hol a kisebbé tett mai Magyarország valamely táján, tájain igyekezett eligazítani az érdeklődőt. Nem, nem a véletlen műve mindez, hanem a helyzet diktálta kényszeré. *Vértesszőlő* (1960) monográfiája éppen úgy Budapesten jelent meg, mint további honismereti, földrajzi munkái: a *Csepel-sziget* (1961) és a *Budapest-Dunaiújváros-Mohács* (1962) című útikönyvei, meg *Az északi hegyek ölelésében* (1964) című ifjúsági ismeretterjesztő műve. Az 1971-ben megjelent *Prága*, majd a Kovács Jánossal együtt írt *Csehszlovákia* (1973) útikönyve és a *Szlovákiai utazások* útikalauza sikeres és sokat forgatott segédeszköze volt északra látogató honfitársainknak. Legjobb könyvei között tartjuk számon a *Száll a rege várról várra* (1979) című, felvidéki vármondákat feldolgozó művelődéstörténeti alkotását.

Szombathy Viktort kiegyensúlyozott, vidám és közvetlen lényéért sokan szerették és a mindenkori társaságok kedvelt, központi személye volt. Mint az egyik, őt jól ismerő méltatója megállapította „*vidám kedélye, bizakodó szemlélete segítette át a legnagyobb nehézségeken, bajokon is. Derűlátása volt eredményes, hosszú életének és sikereinek titka.*” Noha igen sokoldalú volt, amint megemlékezésünk elején utaltunk is rá, számunkra mindenekelőtt honismereti írói munkássága révén fontos alkotó. Szépirói alkotásait és útikönyveit, útikalauzait összesítve úgy véljük, még többre, még jobbra, még szebbre, még színvonalasabbra is képes lett volna. Ha hagyják. Ha lehetősége nyílt volna minderre. Ám nem ő szürkült el: a kor volt kisszerű, amelyben életének második felét leélni kénytelen volt.

Polgárdy Géza

Emlékezés a száz éve született Bakos József nyelvészre

Dr. Bakos József a nyelvtudomány kandidátusa, az Egri Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanára 1912. február 2-án született a Zemplén megyei Vili-pusztán. Az elemi népiskola elvégzése után a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumában tanult, ahol 1931-ben érettségizett. Ezt követően beiratkozott a debreceni Tisza István Tudományegyetem magyar-latin szakára. A középiskolai tanári oklevél megszerzése után Nyiregyházán, Sopronban, Érsekújváron, majd Sárospatakon gimnáziumi tanár. 1935-ben védte meg doktori értekezését *Martialis a magyar irodalomban* címmel. Sárospataki évei alatt, 1945–1952 között megyei tanulmányi felügyelői teendőket is ellátott. Már az 1946–1947-es tanévtől elkezdte a népi játékok gyűjtését, amelybe bevonta érdeklődő tanítványait is. A *Mátyusföldi gyermekjátékok* című kötetével Kodály Zoltán figyelmét is felkeltette, akivel többször találkozott és leveleztek is. Ebben a gazdag gyűjteményben az érsekújvári gyűjtő- és feldolgozó munka jelentős része is helyet kapott. A szakirodalom úgy tartja számon, hogy „a mai napig a legjelentősebb magyar játékgyűjtemény”.

Sárospatakon magas színvonalú óráival kivívta a szakfelügyelet elismerését. Diákjai még évtizedek múlva is szuperlatívuszokban irtak róla: „Élmény volt minden óra. – Évekig megjelentek álmaimban magyarórái. – Boldog voltam, hogy magyar irodalomból feleltem. – Annyi tudást, s ismeretet tudott adni mind irodalomból, mind nyelvtanból, hogy később abból éltem.”

1952 decemberében kinevezték az Egri Pedagógiai Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke vezető tanárának. Huszonhét éven keresztül magyartanárok generációit indította útnak. Nagyszerű előadó, tudós és közéleti ember volt. Előadásaira jellemző volt a pontos kezdés, a választékos beszéd, figyelemfelkeltő hanghordozás, humor stb. Szigorú volt, de következetes. Tanulmányi kirándulást évente vezetett, és az elsősöket mindig elvitte kedvenc városába, Sárospatakra. Egerbe kerülése után a főiskola tudományos életének egyik meghatározó személyisége lett. 1954-től 1962-ig nagy odaadással végezte az intézmény tudományos évkönyvének szerkesztését. Tudományos pályáján klasszika-filológusként indult, végül nyelvészként, Comenius kutatóként alkotott maradandót. Egri évtizedeiben a következő témaköröket kutatta: a magyar tanítási nyelv, a magyar nyelvtanítás és az iskolai nyelvművelés története, az egyetemi és főiskolai előadások nyelvi és módszertani problémái, a tanári beszéd és beszédművelés az általános iskolában, korszerű anyanyelvi nevelés stb.

Nyelvészeti kutatásai során szívesen foglalkozott Eger városához kötődő témákkal, mellyel gazdagította múltjának jobb megismerését. Közülük feltétlenül megemlítenők *Az „egri név”, Egri szólások és közmondások, Eger és Felnémet földrajzi nevei (társszerzővel), Gárdonyi és a nevek, Az egri régi szölművelés szókincse* című munkái. Szűkebb szakmai köröknek szóló nyelvészeti tanulmányok mellett ismeretterjesztő kiadványokat, cikkeket is írt. Leggyakrabban a Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr, Felsőoktatási Szemle, Pedagógiai Szemle című folyóiratokban publikált. 1965-ben elnyerte a nyelvtudományok kandidátusa címet. 1979-ben vonult nyugalomába.

1997. július 30-án szerető családjá kö-réből ragadta el a halál. Földi maradványait az egri Gröber temetőben helyezték örök nyugalomra. Sirjánál az Eszterházy Károly Főiskola és a Magyar Nyelvészeti Tanszék nevében tanítványa és kollégája Vargáné dr. Raisz Rózsa búcsúztatta.

Szecsó Károly

Száz éve hunyt el Siegmeth Károly turista, barlangász, szakíró

Hosszan sorolhatnánk azon világjárók (Benyovszky Móric), földrajzi felfedezők (gróf Teleki Sámuel) vagy hegyászok (Zsigmondy Vilmos) neveit, akik Magyarországon, vagy magyar családban születtek, ám a világ valamely más táján végzett tevékenységükért, hazánk határain kívül szereztek dicsőséget nevüknek. Most, Siegmeth Károlyról írva egy olyan, méltatlanul keveset emlegetett kiváló férfiú életét és honfeltáró tevékenységét idézzük fel, aki nem Magyarországon és nem magyarnak született, mégis a mi magyar tájaink, barlangjaink feltárói és leírói között tartjuk számon. Mi több, nyelvünket is már felnötként, hazánkban végleg letelepedve sajátított el, honismertető írásait pedig – jelentős részben – magyarul is, németül is megjelentette.

Karl Siegmeth a morvaországi Znaïmban született 1845. szeptember 11-én. Atyja kereskedő volt, akinek több gyermeke is, közülük hősünkön kívül valamennyien szülőhazájukban éltek le életüket. A műszaki érdeklődésű ifjú Karl középiskolai tanulmányait Bécsben, a műegyetemet pedig ugyanitt és Zürichben végezte. Ezt követően 1866-67-ben a bécsi helyi Siegl-féle gépgyárban gyakornokként hasznosította mérnöki ismereteit. Ezután Münchenben oktatott tanársegédként a műegyetemen. Rövid életű tanári pályájának 1869 tavaszán mondott búcsút, amikor az Észak-keleti Vasút akkori elnökének, Ivánka Imrének hívására hazánkba utazott, s május 9-én gépészmérnöként alkalmazásba is lépett.

Huszonegyedik évében járt ekkor, midőn hozzáfogott a sokak által nehéznek tartott magyar nyelv elsajátításához. Még hazánkba költözésének évében megnősült, feleségül véve Neureuth Teréziát, a bajor királyi főépítész általa még Münchenben megismert leányát. Magyarországot hamar megszerette. Előbb Miskolcon volt vasúti mérnök, majd 1871 októberétől Sátoraljaújhelyen vonattörzsszervezési főnök. 1882-ben a magyar állampolgárságot is felvette. Sátoraljaújhelyi állomáshelyén pedig az Észak-keleti Vasút 1890-es államosításáig maradt. Ekkor a Magyar Királyi Államvasutak szolgálatába lépett, s a Debrecenben felállított vontatási osztály vezetője lett. Előbb főfelügyelő (1895), majd üzletvezető-helyettes, végül 1905. május elején a budapesti központba helyezték, immár MÁV igazgató-helyettesként. A következő évben, 1906-ban, harminchét évi szolgálat után nyugalomba vonult.

Siegmeth Károly tehát három és fél évtizedet töltött az ország északkeleti részében, ebből csaknem húszat Sátoraljaújhelyen. Itt vetett lángot szívében a lenyűgözően szépséges magyar táj szeretete. Itt növekedett napról napra jobban és jobban a természeti csodáink iránti vonzódása. Legkedveltebb kirándulási helyei kezdettől a Vihorlát–Gutin hegyvidék, az abaúj–torna–gömöri vidék (amely utóbbi nem véletlenül tartotta büvkörében egy hosszú életen át az ugyane lapszámunkban szereplő Szombathy Viktort is), végül a Baradla-barlang voltak. Mivel minden szabad idejét vagy a barlangok mélyén, vagy a hegyek között töltötte, hamarosan sok, másokkal is megosztani kívánt élménye halmozódott fel.

Az 1878-as évtől kezdve különböző kiadványok oldalain, mindenekelőtt azonban a Magyarországi Kárpát Egyesület (MKE) évkönyveiben, pazar bőséggel ontotta irodalmi szintű barlangász és turisztikai publikációit. Ekkor, 1878-ban alapította meg a MKE Keleti Kárpátok Osztályát, amelynek évtizedeken át titkára és alelnöke, de e hivatalos titulusokat bátran mellőzve és egyszerűen fogalmazva azt mondhatjuk, hogy a szíve-lelke, mindenese, szervezője, mozgatója volt. Fejébe vette, hogy a Keleti-Kárpátokat töviről hegyire bejárja és feltárja, s mindezt – erejéből kitelő módon – a külföldiekkel is megismerteti. Kirándulásokat szervezett hát e vidékre, s azokat maga vezette. A túrákon felvételek ezreit készítette, s ezeket előadásainak százain közönségének be is mutatta. Megírta *A magyar keleti Kárpátok* című művét. Terjesztette és színvonalasabbá tette a Keleti-Kárpátokban a háziipart, majd a szobrászt, máramarosszigeti nagybányai, munkácsi és ungvári kiállításokat is megszervezte. Közreműködött az ungvári kerámia és a homonnai fafaragó iskola újjászervezésében. A közjóért kifejtett önzet-

len és áldozatos tevékenysége (milyen jóleső ezt 2012-ben, az országunkat megnyomorító évek után egyáltalán szavakba foglalni), nem maradt titokban, arra minden rendű és rangú magyar honfitársa felfigyelt. Mindezekért már 1883-ban megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

Az MKE 1878. évi évkönyvében két írása is megjelent: *Egy kirándulás az Ung megyei Kárpátokba* és a *Kirándulás Máramaros megyébe*. Jelentősebb turista irodalmi dolgozatai és szakkönyvei láttak napvilágot 1880-ban is, így az *Úti vázlatok a Munkácsi Beszkidekből*, aztán a *Bécsből Oderbergre és Budapestről a Magas Tátrába és az abauj-torna-gömöri barlangvidékbe*. Ezen útleírása magyar, német, angol és francia nyelven is megjelent, nemzetközi érdeklődést kelteve a határainkon kívüli akkor még ismeretlen magyar tájak iránt. (Ennek jelentősége aligha becsülhető túl, ha figyelembe vesszük, hogy ekkor, az 1880-as évek táján a hazai turistaság még meglehetősen gyermekcipőben járt.) Aztán *Máramarosi úti vázlatok* című írása három részben jelent meg a MKE 1882., 1884. és 1885. évi évkönyveiben.

Ugyancsak az 1880-as évektől kezdődően, hatalmas elánal vetette bele magát a barlangkutatóba. Előbb barlangjaink irodalmi adatait gyűjtötte össze, majd összeállította azok jegyzékét, s a felsoroltakhoz a lehetőségekhez képest teljes irodalmat is csatolt. Úgy ez a szakirodalmi, mint a gyakorlati barlangfeltárás terén kifejtett munkája indokolták, hogy amikor a Magyarhoni Földtani Társulat létrehozta Barlangkutató Bizottságát, ennek elnökekül Siegmeth Károlyt választották meg. Írt *Az abauj-torna-gömöri barlangvidékről* (a MKE 1887. és 1891. évi évkönyveibe), majd önálló művet *Az Aggteleki cseppkőbarlangról* (Eperjes, 1890). Közben 1886-ban Iglón látott napvilágot *A Hegyaljáról a Vihorlát-hegységbe*, Kassán pedig németül a *Kaschau. Das Abauj-torna-gömörer Höhlengebiet und die ungarischen Ostkarpathen* című, a szakirodalom által általában nem említett könyve. Két évvel később, 1888-ban ugyancsak Iglón jelent meg a *Kirándulás a Polonia-Runára* c. műve.

Most pedig, mielőtt folytatnánk értékes, a szakmai körökön kívül sajnos alig emlegetett, ám a honismereti irodalom körébe is feltétlenül beletartozó, így számunkra sem közömbös munkáinak felsorolá-

A Siegmeth-menedékház a Gutin hegységbeli Feketehegyen

sát, tegyük említést egy megvalósult gyakorlati kezdeményezéséről. A Gutin hegységben található Feketehegyen a MKE Keleti-Kárpátok Osztály Siegmeth Károly kezdeményezésére építette meg 1898-ban a faszkeretű, s a bejárati ajtaja felett táblával ellátott SIEGMETH KÁROLY MENEDEK-HÁZ-at. (Ezt így, nyomatékosan azért kell megemlítenünk, mert 1920 óta nem csupán a Gutin hegység nem tartozik hazánkhoz, de már e menedékház sem létezik, ki tudja mióta!)

Említenünk kell még *Utazások az Erdélyi Érc-hegységben* (MKE Évkönyv, 1900) továbbá *Az Abaúj-torna-gömöri barlangvidék, különös tekintettel Torna vidékére és az Aggteleki-barlangra* (Kassa, 1892), meg *Az Aggteleki barlang* (Kassa, 1910) és a *Képek a Vág vidékéről* (Bp., 1911) című munkáit. Az aggteleki Baradla-barlang új bejáratának áttörésénél is jelentős érdemeket szerzett, amelyeket 1906. július 22-én, ezen új bejáratnál elhelyezett emléktábla így örökítette meg: „*A barlang új bejárata 1890. márc. hó 15-én készült el. Az áttörést tervezte s a szükséges anyagi eszközöket megszerezte Siegmeth Károly ügyv. alelnök. A barlang felmérője és az áttörési munkálatok vezetője Münnich Kálmán bányagazgató volt. Az új bejárat megnyitásának emlékét, a vezető és lelkesítő vezérférjak elvülhetetlen érdemeit e táblán a Magy. Kárp. Egyes. Kel. Kárp. Osztálya 1906. évben örökítette meg.*”

Siegmeth Károlyt hatalmas csapás érte 1907. október 5-én, midőn a halál elszólította mellőle élete társát, gondjaiban osztozó szeretett feleségét. A kiváló és nagy ember ekkor már maga is nyugalomba vonulva, kizárólag nemes szenvedélyeinek, a hegyeknek és barlangoknak, meg az írásnak élt. A felolvasásos vetítéseket ekkor már fia, Siegmeth Lajos vette át.

Fentebb említettük, hogy már 1883-ban lovagkereszttel tüntették ki. Tegyük hozzá, az ezt követő években még több elismerés is érte. Legyen szabad e téren – kivételesen! – némi szubjektivitást is megengedni magamnak, s felemlíteni azt az egyedi, selyemre festett díszoklevelet, amelyet az Aradi Turista Egylet készíttetett számára, abból az alkalomból, hogy 1908. június 3-án örökös tiszteleti tagjává választotta. E bekeretezett, s üveg mögött nyugvó „oklevél” turistatárgyú gyűjteményem legdekoratívabb, vagy egyszerűbben fogalmazva, legszebb darabja.

Életének utolsó évében, 1912 elején gyakran voltak szívpanaszai. Érezvén, hogy pályája végéhez közeledik, Munkácson szép villát vásárolt, s ide vonult vissza a világ zajától, gyermekei és unokái körébe. Ha rövid időre is, de megvalósítva azt, amihez hasonlót oly sokan terveznek, de sohasem érik azt el. 1912. április 11-én költözött ide, s április 21-én, ke-reken száz éve, szívszélhűdés következtében elhunyt. Két nappal később, április 23-án helyezték örök nyugalomra Munkács római katolikus temetőjében. A Beszkidek és a Vihorlát-Gutin ormai közelében, ahol tevékeny élete során oly sokszor és oly szívesen barangolt.

Az Aradi Turista Egylet díszoklevele

Polgárdy Géza

Százéves a Magyar Cserkészszövetség

*„Törekedjetez arra, hogy kicsit jobbnak hagyjátok magatokat után ezt a világot, mint ahogyan ti kaptátok!”
(Robert Baden-Powell)*

A cserkészlet atyja, Lord Robert Baden-Powell of Gilwel (1857–1941) angol katonatiszt fényes katonai pályafutását megszakítva alapította meg (az azóta világszerte elterjedt) fiú- és leány-cserkészmozgalmat, amelynek célja vallásérköcsi alapon és a szeretet jegyében az emberiséget átfogó, egymást támogató, jellemes embertípus nevelése volt. Felesége, Lady Olave (1889–1977) hűséges munkatársaként vett részt a leánycserkészlet létrehozásában és annak az egész világra kiterjedő megszervezésében. A cserkészlet az angol *scouting* kifejezés magyar fordítása. Eredetileg a felfedező, vadászok, tengerészek, repülők és a természet öln élő emberek munkáját és jellemző tulajdonságát jelöli. Az angol nemes úr alakította ezt az életformát ifjúsági nevelőmozgalommá, melynek legfőbb célja, hogy minden egyes nemzet – és ezáltal az egész világ – számára testileg edzett, erkölcsileg és lelkileg erős ifjúságot

Ceruzarajz Baden-Powellről

fel első ízben, hogy a fiúcserekszek negyedik világtalálkozóját Magyarországon rendezték meg. A magyar cserkészlet jó hírnevét eleink már korábban, az angliai és dániai világtalálkozókön nyújtott teljesítményeikkel is megalapozták, melynek szerepe lehetett abban, hogy az 1933. évi világtalálkozó színhelyéül hazánkat – abban is Gödöllőt – választották. A *gödöllői Jamboree-t* (dzsembori) a cserkészlettörténelem a világmozgalom fényes eseményei között tartja számon. Gödöllő neve – hazánk hírnevét a világnak adva – egyesapásra ismertté vált Helsinkitől Párizsig, Bukaresttől Londonig, szerte a skandináv világban, de Amerika, Afrika, Ázsia távoli tájain is.

Gróf Teleki Pál, az első magyar főcsereksze, a gödöllői világtalálkozó megnyitásakor így szólította meg a résztvevőket és a megjelenteket: „Mindenké, aki a *Jamboree* sikerét előmozdítja, nemzetének, az ország egész népének és ezen belül barátainak, hozzátartozóinak és nem utolsó sorban önmagának tesz nagy szolgálatokat. Önmagának is, mert nyelveket és kézséget tanul [...] látóköre tágulni fog.” Úgy hiszem, méltán lehetek büszke nagyapámra, aki (maga is gödöllőiként, a sok helybeli önkéntessel együtt, de magyar ruhás kislánként még az öt kísérő édesanyám is) hozzájárult a világtalálkozó sikeréhez. A népes nemzetközi táborban, a Királyi Kastély parkjában, vagy ahogyan a helyzet megkívánta, nagyapám a nyelvtudását felajánlva a Jamboree teljes idején fáradhatatlanul tolmácként tette a dolgát.

A történelem szálai át meg átszövik az egyéni életet. A „Jamboree-történet” számomra, akárcsak a gödöllőiek számára sokkal többet jelent egy nagyszabású történelmi eseménynél: személyes szívügy az. A Gödöllői Városi Múzeumban 2009-ben nyílt meg *A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig* c. állandó kiállítás. A Magyar Cserkészszövetség volt Cserkészgyűjteményének munkatársai – Katona Tamás, Ferencz Mária, Bokody József, Pétery István – segítségével megvalósult látlat száz esztendő magyar cserkészmultját öleli fel, beleértve az 1948-tól 1998-ig csak külföldön működő mozgalmat, amikor is „a hazában csak a hamu alatt pislikoló parázs várható az újbóli fellobbanásra”. A 2012-es esztendőben nagyapámra, a Jamboree-re való emlékezéssel, a cserkészkiállítás élményének felidézésével szívből köszöntöm a 100 éves Magyar Cserkészszövetséget...

Együtt volt 1933-ban a földkerekség válogatott fiatalsága Gödöllőn. 54 nemzet több mint 26 ezer cserkésze táborozott a városban. Hányan, de hányan cseréltek címet. Barátságok alakultak, hogy azután hosszú éveken át ápolják a kapcsolatot. De még a „csencsölés ritusa” sem maradhatott el. A Jamboree heteire a táborparancsnokság a külföldi cserkészeknek arra is alkalmat adott, hogy hazánkat megismerjék: „Nézzetek meg ebből a csodálatos és gyönyörű országból annyit, amennyit csak lehet!” – megfelelt ez Baden-Powell intencióinak is. A megnyitó ünnepségről a kor tudósítójának beszámolóját² olvashat-

neveljen. Baden-Powell – akit cserkészei szeretettel becézve Bi-Pi-nek szólítottak – először 1907 nyarán rendezett cserkészszerű táborozást Brownsea szigeten, a brit partok közelében. Ekkor még nem is sejtette, hogy kezdeményezése egy évtized leforgása alatt világméretű önkéntes mozgalommá növi ki magát. Bi-Pi 1908-ban írta meg a cserkészetről szóló elképzeléseit a *Scouting for Boys* (Cserkészlet fiúknak) című könyvében, amely a világ cserkészletének vezérfonala lett. A cserkészlet eszméje itthon Králik László, egykori nagybecskereki és gödöllői gimnáziumi tanár *A 'Boy-Scouts', az angolok legújabb ifjúsági egyesülete* című munkájában 1910-ben jelent meg.¹ 1912-ben, a stockholmi olimpián hatalmas cserkészbemutatót rendeztek, amiről a hazai sajtó is beszámolt, s ez segítette a cserkészlet kibontakozását és elismertetését. A hazánkban egyre sokasodó csapatok vezetői ekkorra már szükségesnek érezték, hogy közösen dolgozzanak. 1912. december 28-án csaknem négyezer fiatal összefogva – Sik Sándor elnökletével – megalakult a Magyar Cserkészszövetség.

A gödöllői világtalálkozó, 1933

Nagyon nehéz időszakban: bő évtizeddel Trianon után, a nagy gazdasági világválság terheitől sújtva merült

¹ Megjelent a Nagybecskereki Piarista Gimnázium 1909–1910. évi értesítőjében.

² Bodnár Gábor: A magyarországi cserkészlet története. Bp., 1989.

Cserkészfiú

juk: „Előttünk feküdt a hatalmas térség, a Jamboree parádéjának színhelye. Jobbra a tribünök, három hatalmas építmény, melyen ötezer ember elfért. Balra egy hatalmas kereszt száz láb magasra nyújtotta karjait, míg egyenesen szembeállott a tribünökkel, ragyogott az arany- és fehérszínű oltár. De a legizgalmasabb látvány az összegyűlt embertömeg volt, amely megtöltötte a több sor mélységben körülvette a tribünöket, vastag falat vonva az aréna minden oldalán. Négy óra! Kúrtszó rivallt át a síkon és felhangzott a méltóságteljes magyar Himnusz. Körülnéztünk, lovasokat láttunk közeledni. Elöl, tiszta fehér lovon, egy jó tartású férfi, tengernagyi egyenruhában. Közvetlenül mögötte, barna lovon, egy másik, idősebb ember, a cserkészek ismert világosbarna egyenruhájában. Mögöttük egy csomó, élénk színű ruhába öltözött lovas, gyönyörű, tüzes paripákon. Magyarország kormányzója, Horthy tengernagy és 'Bi-Pi', Lord Baden-Powell, a világ Főcserkésze, haladt el előttünk. Ahogy végigvonultak a soron, a világ zászlai tisztelegve hajlanak meg...³ Ahogy elhaltak a nemzeti himnusz utolsó akkordjai, a kormányzó emelkedik szólásra: „Cserkészek! Ti a világ minden részéről Magyarországra jöttetek, hogy tanúságot tegyetek a testvériség nagyszerű, felemelő erejéről... A magyar nemzet szeretettel ajánlja fel nektek táborozásra ezeket a fákkal szegélyezett mezőket... Isten hozott valamennyiteket! Remélem, otthon fogjátok magatokat érezni!” Ezután a magyar cserkészekhez szólott néhány külön üdvözlő szót. Emlékeztette őket kötelességükre és arra, hogy rajtuk múlik, milyen benyomással távoznak Magyarországról a világ négy sarkáról összegyűlt cserkészek...

Valamennyi cserkész szíve fölött ott ragyogott a csodaszarvas ezüstsínű jelvénye – a Jamboree választott szimbó-

A gödöllői jamboree jelvénye

³ <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/cserkesz/nyito3N.jpg>

lumának stilizált figuráját Márton Lajos festő- és grafikusművész tervezte. A mondabeli csodaszarvas a csodavárás érzését is kifejezte, ami ebben az időben áthatotta a magyarokat. Bi-Pi így értelmezte a jelenvény lényegiségét: „Az ősmagyarok követték a fehér szarvast, nem azért, hogy megöljék, hanem mert új utakhoz, új kalandokhoz vezette őket s az üldözés öröme a boldogságra ösvényére vezetett. A fehér szarvast, mint a cserkészjellem szimbólumát tekinthetjük. Fölfelé szökelleve vezet benneteket, átugorja a nehézségeket, szembenéz új kalandokkal, melyekre a cserkészet magasatos céljainak követése közben akadtok. És ez a küzdelem hozza meg számotokra a boldogságot. A magasatos célok pedig: Isten, hazátok és embertársaitok iránti kötelességeitek egész szívvel való teljesítése, a cserkészítörvények szerint való élet. Így mindegyikötök előmozdítja Isten országát ezen a Földön, a béke, a jóakarát uralmát az emberek között.”

Hogy mi minden színt, értéket és különlegességet hozott ezen kívül a Jamboree Gödöllő és az ország, a nemzetek életébe? A gödöllői szövőműhely gobelin-képzéskészítést készített a Jamboree résztvevőinek. A Magyar Cserkészszövetség 1933 tavaszán adott megbízást egy olyan vitorlázógép megtervezésére, amely Magyarországot képviselhette a gödöllői cserkész világtalálkozón. Erre az eseményre tervezte és építette meg Rotter Lajos a „Karakán” nevű teljesítménygépet, melynek berepülésére augusztus 4-én került sor. Később a „Karakán”-nal végezték hazánkban az első felhő-, termik- és műrepüléseket, mivel gyakorlatilag ez volt Magyarországon az első, műszerekkel felszerelt vitorlázógép. Ekkor derült ki, hogy nincs is olyan messze Amerika. A körmendiiek egyenesen a Rába bugányaait hozták ide, s azzal integettek át az amerikaiak Minnesotából toborzott táborának, amely az indiánok szent állatait festette sátrainak hátára. A Nagy Sóstó messze esik ugyan a piramisok világától, a cserkészek azonban felfedezték, hogy ez a távolság nem legyűrhetetlen.

Forrón tűzött le a nap, de a nagy hőség ellenére jó ütemben folyt a cserkészmunka, vezényszavak pattogtak, s a bábeli hangzavarból néha csengően felhangzott valami, amit minden nemzet fia megértett: a kacagás.

A királyi park táborában az amerikaiak készülődése keltette a legtöbb érdeklődést. Épülő tornyuk, amellyel a felhőkarcolókat akarták az emberek emlékezetébe idézni, ezerkétszáz pengőbe került. A legkülönbözőbb technikai újításokkal akarták elkápráztatni a látogatókat, és táboruk technikai kiállításával odáig mentek, hogy jégszekrényben tartották az élelmiszereket. De nemcsak a külföldi, hanem a magyar táborok is lépten-nyomon feltűnést keltek. A magyar népművészetet „hosszú aléltságából” a cserkészek keltették életre, ennek beszédes bizonyítékai voltak a Jamboree táborkapui. Az V. altáborparancsnokság százéves magyar bútorokkal berendezett szegedi szalmatető házában helyezkedett el. A szentesi csapat táborhelyére egy szentesi szélmalom kapuján vezetett az út. Távolabb a békési cserkészek hatalmas táborkapuja látszott, amely a gyulai várat ábrázolta. Az üzletváros székely-tornyai, a IV. altáborban összegyűjtött, tömörfaragásos kapuja, az V. kerület paprikafüzéres, színes díszítése, a bácsalmásiak művészen ívelt „ősmagyar” kapuja és az egy darab fából faragott lánckerítés, az Ezeresterek szinte komor-pogányos bálványfái, a békéscsabaiak izléses faragott kapuja, a győri ökörkoponyás sudárfák, a siketnémák tulipános festése, a mezőkövesdiek matyó-motívumai és a két rákospalotai színes faragott kapu a népművészet újjászületéséről beszélt. Mindegyik magába véve is látványosság. Különösen szép volt a jászberényi csapat építette Lehel-vezér kürtjének kapuja. „Aki látja azt a viszonyt, amely a különböző nemzetek cserkészfiái között fennáll, az reményt meríthet a jövőre és önkénytelenül is megérzi azt, hogy amit a múltban elrontottak, azt a jövőre megjavíthatja. Lehetnek a korábbiakhoz képest bizonytalanabbak, szerényebbek a külső feltételeink, de ha önvizsgálattal naponta megmérjük dolgainkat, s minden új napra megújult lelki erővel indulunk el; ha a nagy parancsolat lesz életünk irányítójá: méltán bízhatunk küldetésünk jövőjében!” – amint a korabeli újság nyomán visszatekinthetünk.

A jamboree lilium

Liliomos zászló alatt

A magyar cserkészet a két világháború közötti időben élte fénykorát. Kitűnő módszerek bizonyult az ifjúság valláserkölcsi nevelésére és a Trianon utáni Magyarország nemzetközi kapcsolatainak építésére. Olyan jelentős személyiségek álltak a cserkészet mellé, mint gróf Teleki Pál vagy Sík Sándor piarista tartományfőnök, tanár, költő, aki a magyar cserkészpédagógiát kidolgozta, s akinek jellemformálással kapcsolatos nézetei – az „emberebb ember, magyarabb magyar” jelmondatba sűrítve – végigkísérték a magyar cserkészet történetét. Az 1933-as gödöllői IV. fiú-cserkész világtalálkozó (Jamboree), és az 1939-ben megrendezett leány-cserkész világtalálkozó (Pax Ting) voltak a magyar cserkészet legkiemelkedőbb eseményei.

A második világháború után a kommunista diktatúra megszüntette a cserkészmozgalmat és helyébe – szovjet mintára – az úttörőmozgalmat állította. Azon fiatalok azonban, akik részt vettek a cserkészzetben és komolyan elköteleződtek annak értékei mellett, életre szóló erkölcsi útravalót kaptak, és a szocializmus évei alatt is őrizték a mozgalom szellemiségét. 1989-ben, a rendszerváltozáskor indult újra a cserkészzet. Azóta kb. 50 ezer fiatal került kapcsolatba a mozgalommal, amely jelenleg 8 ezer aktív taggal működik országwide. A rendszeres heti foglalkozásokon kívül többnapos túrákon, nyári és téli táborokon, nemzetközi rendezvényeken vesznek részt. A cserkészzet közösségformáló ereje és az élményt adó, értékteremtő programok igyekeznek pótolni a mai társadalom hiányosságait. Az elmúlt időszak cserkészettel kapcsolatos tárgyi emlékeit és dokumentumait kezdetben a Sportmúzeum gyűjtötte. 1994-ben azonban létrejött az önálló Magyar Cserkészszövetség Gyűjteménye, amelyet azonban 2009-ben be kellett zárni épületének felújítása miatt.

2009. március 31-én a Magyar Cserkészszövetség Gyűjteményének tárgyi anyaga a Gödöllői Városi Múzeumba, a könyvtár és a védett levéltár pedig a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központba költözött. Ezzel méltán mondhatjuk, hogy Gödöllő a magyar cserkészzet fővárosa lett. A kiállításon látható többek között Zita királyné zászlaja, melyet egy közepi cserkészcsapatnak ajándékozott 1925-ben; Baden-Powell eredeti levele, melyet Horthy Miklós kormányzónak írt az 1933-as gödöllői Jamboree után; a Nagy Sándor utca 6. szám alatt működött Cserkészbolt részleges rekonstrukciója sok eredeti tárggyal és dokumentummal; a cserkészéletre oly jellemző táborozást pedig egy enteriőr idézi meg a tábori élet minden kellékével. Megtekinthető az úgynevezett „Fehér szarvas érem”, amelyet a Jamboreen végzett kiváló munkáért 256 cserkészistisztnak nyújtották át. (Mivel az érmmel egyedül a közepi városi múzeum rendelkezik, onnan kérték kölcsön a gödöllőiek.)

A tárlat további ritkaságai közül említést érdemelnek még Márton Lajosnak, a cserkészek festőjének rajzai, illetve mindazok a fontos tárgyak és dokumentumok, melyek 1910-től napjainkig hiteles képet festenek a mozgalomról. A megnyitóra csaknem száz érdeklődő érkezett, közöttük több egyházi méltóság, továbbá régi cserkészeket hívtak meg. A program részeként azt a tárogatót szólaltatta meg Rónai Lajos népzeneész, amivel az 1933. évi gödöllői Jamboree-t nyitotta meg Márai György. A megnyitó rendezvény alkalmából Bokody József cserkész-történeti kutató gödöllői cserkészszövénnyt hirdetett meg, melynek keretében végigjárhatók a cserkészzet nevezetes gödöllői helyszínei. A szomszédos Máriabesnyő temetőjében cserkészliliumos kereszt alatt nyugszik gróf Teleki Pál miniszterelnök, főcserkész, sírja a magyar cserkészzet kultuszhelye. A tematikus útvonal az országos cserkészgyűjtemény megtekintésével indul és a magyar cserkészmozgalom legnagyobb alakja sírjánál való tisztelgéssel végződik. A 11 állomásból álló túra egyszerre, de részleteiben is végigjárható.

A gödöllői jamboree megidézése a múzeumi kiállításban

A kiállítás katalógusának előszavában olvasható: „A magyar cserkészzet újjáalakulása óta tízezrek gyülekeztek a nagyapák liliumos zászlói alá, hogy a generációkat átélő szabályok mentén modern játékokat játszhassanak és csatlakozzanak elődeikhez. Fiatalok százezres tömegéhez, akik a két háború között és után hasonló módon keresték boldogulásukat. Hogyan tegyék elérhetővé, megtapasztalhatóvá, használható valósággá mindazt, amit örököltünk? Ez a kiállítás megmutatja, hogy a körülmények változása ellenére különböző korok fiataljai életük nagy kérdéseire választ találhatnak az önművelés, a talpraesetség, a közösséghez való hűség elsajátítása során. [...] A cserkészzet nem csak nagyszerű időtöltés a fiataloknak, a nevelés legszebb eszköze a felnőtteknek, de a generációs szakadékot átívelni tudó eszköze lehet az időseknek is – hiszen az élmény közös. A kiállítás a cserkészzet múltjával foglalkozik. Azzal a múlttal, ami romantikus varázsával körbelengi néha még ma is alkalmainkat. Am ennél nyilvánvalóan sokkal több, mert a múlt tanít bennünket, ha értő módon olvassuk.”⁴

⁴ G. Merva Mária (szerk.): A magyar cserkészzet története 1910-től napjainkig. Kiállítási katalógus. Gödöllő, 2009.

A cserkészliliom a világon mindenhol a cserkészek jelvénye. A liliom régi történelmi szimbólum, a tisztaság és az erényes élet jelképe. A középkortól kezdve a nagy európai uralkodócsaládok is használták, Magyarországon például az Anjou-királyok, Franciaországban pedig a Bourbon-dinasztia. A cserkészliliom mégsem innen, hanem a tengerészeti irányító jellegzetes végződéséből származik. A hajósok az északi irányba mutató tű végét alakították ilyenné; a cserkészeknek is ez mutat irányt az élet tengeren. A liliomot mindig valamely nemzeti jelkép fogja össze vagy veszi körül. A Magyar Szövetség jelvénye a stilizált Szent Koronával ékesített cserkészliliom, emlékeztetve ezeréves államiságunkra. 1945–48 között és 1956-ban a liliomot a Kossuth-címer fogta össze. Három ága a cserkészfogadalom (*Én, fogadom, hogy híven teljesítem kötelességeimet, amelyekkel Istennek, Hazámnak és embertársaimnak tartozom. Minden lehetőt megteszek, hogy másokon segítek. Ismerem a cserkész törvényt, és azt mindenkor megtartom*) hármas kötelezettségére utalt. A cserkész fogadalom és a törvények pontos szövege országról országra változik, de meg kell, hogy feleljen a Cserkész Világszövetség (WOSM) elvárásainak.

„A cserkész életrendezés, stílus, életforma. Egészre irányul, nem részletre. Nem mi, hanem hogyan [...] Elveit, ideáljait, gyakorlati programját mind másoktól vette: evangéliumból, nemzeti múltból, gyakorlati emberektől; a speciálisan cserkésziben van, ahogyan összeköti és megvalósítja őket... A cserkész, valamennyi mellékágával együtt, lényege szerint pedagógiai mozgalom, amely elő akar készíteni a jó polgárságra.” – Sik Sándor így foglalta össze a cserkész tanait.

Legyünk hűek a cserkész törvényeihez, a cserkészek fogadalmához. S legyünk hűek Sik Sándor pedagógiájához, aki szerint az igazi hazaszeretet az együttérzés: *„Csak az szereti igazán hazáját, aki egynek érzi magát vele: szenvedését, romlását; szegényét a maga szenvedésének és szegényének, nagyságát és dicsőségét a maga dicsőségének, jövőjét mindenestül a maga jövőjének érzi. A hazaszeretet azonban nemcsak érzés, hanem akarat is: cselekvés a hazáért; elsősorban élni érte, mégpedig oly módon, hogy az ember azt a helyet, amelyre a haza nagy munkamegosztásában az Isten állította, egészen betöltse.”*

Emeljük kezünket cserkészköszöntésre és mondjuk el a cserkészjelszót: *Jó munkát, fiúk/lányok! És a felnövekvő generációnak: Legyetek résen!* – amit mi magunk, felnőttek is megszívlelhetünk...

Borka Elly

A HONISMERETI SZÖVETSÉG Elnöksége és a Honismeret folyóirat szerkesztőbizottsága megköszöni az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében az elmúlt években az állampolgársági adó 1%-ából kapott támogatást. Megköszönjük, hogy egyetértve céljainkkal és törekvéseinkkel, felajánlásával segítette munkánkat. Az összeget az ifjúsági honismereti rendezvények (Ifjúsági Honismereti Akadémia) szervezéséhez, valamint a Honismeret folyóirat megjelenítéséhez használtuk fel.

* * *

Kérjük, aki továbbra is egyetért a Honismereti Szövetség célkitűzéseivel, a hazaszeretet elmélyítése, a hagyomány éltetése érdekében végzett munkánkkal, programjainkkal, folyóiratunk megjelenítésével, **2011. évi adója 1%-ának** felajánlásakor szíveskedjék Honismereti Szövetségünket megjelölni.

ADÓSZÁMUNK: 19624947-1-42

Segítő támogatását nagyra értékeljük, és hálás szívvel köszönjük!

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Szabó T. Attila:

Anyanyelvünk épsége*

A múltkoriban egy ismerősöm jóindulatúan figyelmeztetett, hogy ne ártsam magam túlságosan bele olyan hiábavaló dologba, mint amilyen a nyelvművelés ügye. Az embereket igazán egyáltalában nem érdekli „az ügy”, és így, ha egyébként akármilyen érdekes vagy értékes fejtegetésekbe bocsátkozom is, csak untatom a hallgatóságot vagy az olvasókat. A figyelmeztetést persze sokkal óvatosabban, finomabban fogalmazta meg, mondanivalóinak veleje azonban ez volt. Figyelmeztető, intő szavait annál inkább komolyan kellett volna vennem, mert mikor maga a nyelvművelést hiábavalónak és unalmasnak mondotta, nem mindennapi, igen tiszteletre méltó nevekre hivatkozott.

Hogy – amint látható – mégis nem fogadtam meg az intésben rejlő jó tanácsot, vagy legalábbis nem olyan mértékben fogadtam meg, mint azt egy épeszű embertől elvárhatni, annak első és legfontosabb oka az, hogy ez az intés nem tartalmazott semmi újságot számomra. A közfelfogás szerint valóban alig lehet unalmasabb, magára nézve is untatóbb jelenséget elképzelni, mint az olyan embert, aki a gondtalan, nyegle csevegekkel kellemes alkalmait, a természetben való gyönyörködés kínáló szepségeit és ki tudja még mi minden élvezetet, örömet elszalasztva, az előtte fekvő újságban, folyóiratban vagy könyvben lévő, figyelemre nem méltó nyelvi éktelenségeken bosszankodik.

Az elmondottak után igazán furcsa dolog és következtetlenség e jobb belátás ellenére az anyanyelv épségének kérdéséről szólanom. Ha az „unalmas” értékjelzőre és a népszerűtlenség elnyerésére pályáznam, akkor sem választhatam volna alkalmasabb, célravezetőbb utat, mint hogy az előadásom címében szereplő kérdésben újra meg újra elemeire szétbontva, vagy – mint most teszem – nagy általánosságban összefogva kifejtsem nézetem. De annyian mennek el gondtalanul, sőt gondolatlanul a nyelvi vétségek és a nyelvhelyesség kérdései mellett, annyi könnyelműség és felületesség tapasztalható a nyelvet beszélők, sőt a nyelvből élők: írók, újságírók, tudományművelők körében, hogy kötelesség e kérdésben újra meg újra nyilatkozni. Természetesen nemcsak egyéni okok, e kérdés fontosságának személyes tudata késztet gondolataim kifejtésére, hanem az a hagyományos szokás is, hogy a vándorgyűléseken és népszerűsítő előadásokon újra meg újra szóvá szokták tenni a nyelvművelés ügyét.

Hogy nem túlzok, mikor nyelvi felületességről és könnyelműségről beszélek, arra nézve elég megemlítenem, hogy a múltkoriban egyik nagy irodalmi folyóiratunk szerkesztőjétől hallottam, hogy a nyelvművelés ellen akar írni. E jobb ügyhöz illő „jámbor szándék” nagyon megdöbbenett és nagyon meggondolkoztatott. E nyilatkozatban az volt döbbenetes, hogy mikor a nyelvművelés kérdéseinek felszínre kerülésével végre-végre a nyelvi lelkiismeret hangját hallhattuk, és a nyugtalankodó nyelvi öntudat ébredésének biztató jeleit üdvözölhattük, az írók és az értelmiséghez tartozók véleménye szerint – úgy látszik – nincs szükség semmilyen, nyelvünk épségére ügyelő mozgalomra. Pedig igazán behunyt szemmel és alvó lelkiismerettel kell járnia annak, aki a jelenlegi nyelvi helyzettel megelégszik, és nem törekszik arra, hogy az anyanyelv fáján éktelenkedő sok-sok vadhajtást lemessen, és az anyanyelv földjében buján tenyésző dudvát kigyómlálja.

Különben aki a nyelv épségére ügyelők meggyőződésből, anyanyelvük iránt érzett féltő szeretetből fakadó mozgalma ellen emel szót, valószínűleg nem tudja, hogy mi is e mozgalom lényege. Mit akar a mai és mit akart egyáltalában a mindenkori nyelvművelő mozgalom? Lényegében semmi egyebet, mint hogy felébressze a nyelvi lelkiismeretet kábult álmából, és mindenkit az anyanyelv öntudatos használá-

* Huszonöt évvel ezelőtt hunyt el Szabó T. Attila (1906. jan. 12. – 1987. márc. 3.), a kiváló kolozsvári nyelvész, művelődéstörténész. Az évforduló alkalmából közöljük ma is tanulságos írásának részleteit. (Anyanyelvünk életéből. Kriterion, Kolozsvár, 1970. 19–26.)

tának szükségességére serkentsen. Van-e ebben valami kárhozható való? Alig hiszem! A nyelv épségének kérdése minden időben érthetően fontos volt. Mikor például a XVIII. század folyamán úgy látszott, hogy a latin és a német nyelv uralma elaltatta a magyarság nyelvi lelkiismeretét, a század végén és a XIX. század elején a nyelvújítók lelkes tábora az idegen szavakkal és kifejezésekkel terhelt, nehézkes nyelv felújítására törekedett. Csak kemény harc árán sikerült a nyelvújítóknak elérniük azt, hogy a gondolat méltó kifejező eszközévé tegyék az évszázados gondozatlanságban elszíntelenedett, idegenszerűségekkel elégtelenedett nyelvet. Mikor aztán a múlt század végén e mozgalom értelmetlen túlzásai fenyegetni kezdték nyelvünket, a nyelvet féltő ortológusok tábora kíméletlen harcot kezdett a mozgalom túlzó nyelvújító ellen. Nos! A mai nyelvújító mozgalom sem akar más célt szolgálni, mint azt, hogy a nemzeti műveltség egyik legfontosabb életmegnyilvánulásában, az anyanyelv használatában mindenkit ugyanarra a komolyságra vegyen rá, mint amelyet például egy mesterember munkájában, egy banktisztviselő számadásában, egy mérnök építkezési munkájában, egy lelkipásztor gyülekezete gondozásában és egy tanító gyermeknevelésében magától értehető magatartásnak, elengedhetetlen követelménynek tart mindenki. Egy mesterségére, üzleti hírnevére valamit is tartó iparos szerszáma tisztán csillogva veri vissza a napfényt, amikor a mester használni akarja; hogyne kellene tehát ragyognia a tisztaságtól annak a nyelvnek, amelyet mindennapi beszédünkben vagy írói foglalkozásunk közben drága eszközként magunk használunk?!

Jóllehet nem hiszem, hogy a nyelvújítás előbb körvonalazott célkitűzéseiben valaki is találna kivételmentet, e célkitűzés gyakorlati megvalósítási módjai azok, amelyek ellen annyian és annyira tiltakoznak. Ezek az általános elvek senkit nem látszanak sérteni, de mikor ezeket a mindennapi beszélő és író nyelvére kezdjük alkalmazni, elmaradhatatlan a tiltakozás – a helytelenül értelmezett emberi és írói szabadság nevében. Pedig az előbbi általános elveknek csak akkor van értékük, ha őket adott esetekre alkalmazzuk. Ha például többször megfigyeljük, hogy napilapjainkban és a mindennapi beszédben a „magyarság több fiatal erői”-ről, a „sok néma kövek”-ről, a „legtöbb lakók”-ról meg hasonlókról kezdenek írni és beszélni, hibáztatni kell e jelenséget, mert az így író és beszélő nyelvünk egyik alapvető sajátosságát hagyja figyelmen kívül. A magyarban ugyanis a többet jelentő számnévi jelző (*több, sok, minden, néhány, kettő* stb.) után maga a jelzett szó egyes számban áll. Ugyanúgy, ha azt tapasztaljuk, hogy „ez egy nemes tett”, „ez egy jó üzlet”, „ez egy jó könyv” és hasonló szerkezeteket használnak unos-untalan, lehetetlen ezt a jelenséget nem hibáztatunk. Az *egy* számnév ilyen, határozatlan névelőként való használata idegenszerűség.

Nyelvrendszerünk alapjait megtámadó két ilyen jelenségből és a hozzájuk csatlakozó számos hasonlóbból viszont csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nyelvünket az idegen nyelvi sajátságok hatása veszélyezteti. A nyelv figyelője, mint valami őrszervezet feje, az itt-ott jelentkező idegenszerűségek és betörni készülő nyelvi előőrsek fel-feltűnézéséből már előre látja a fenyegető veszedelmet. Mikor tehát egyenként, külön-külön olyan semmisségnek látszó jelenségeket hibáztat a nyelvújító, tulajdonképpen apró részleteiben mutat be egy általánosan megfigyelhető bajt. [...]

Általában a nyelvújító mozgalom legkiütöbbs, sőt szinte egyedüli céljának az idegen szavak elleni küzdelmet szokták tartani. Pedig – mint az elmondottakból is láthatni – az ezek ellen való harc a nyelvújító csatározásoknak csak egyik, bár kétségtelenül jelentős részlete. Éppen ezért jó ezzel a kérdéssel is szembenézni. A múltkoriban valaki kérlelhetetlenül vitatta, hogy az *aktív* szót nem lehet jó magyar szóval helyettesíteni. A vitakozó a bizonygatásban odáig ment, hogy azt mondta, mikor az *aktív* szót használja, mindig érzi e latin eredetű szóban az *ago* ige 'cselekszik' jelentését. A vitakozónak nyilvánvalóan nem volt igaza, mikor így beszélt. Egy szó használatakor kisebb gondunk is nagyobb annál, mint hogy a szó eredeti jelentésére gondoljunk. Lehet egy ember cselekvő, tevékeny, tette kész, munkás, dolgos, eleven, mozgékony vagy serény, mindez anélkül, hogy minősítésére az *aktív* szót kellene használnom. Ha nyitott szemmel, józanul nézzük a dolgokat, beláthatjuk, hogy mikor ezekben az esetekben az *aktív* szót mellőztem, nemcsak kilenc magyar szó életét biztosíthattam, de a kilenc rokon értelmű szóban rejlő értékes árnyalati különbségekkel pontosabban jelezhettem egy ember tevékenykedésének fokát, sőt a hozzátapadó hangulati értéket is. Kosztolányi Dezső, az új magyar nyelvújítás művészi tollú vezéregyénisége egy nyelvújító kötet elé írt „Használati utasítás”-ban mondja, hogy az idegen szó mellett rendszerint több magyar szó van, amely a fogalom finomabb, közelebbi árnyalatait fejezi ki. [...] Lehet-e szegénynek, tehát kölcsönre szorulóknak nevezni azt a nyelvet, amely egyetlen idegen szó helyett több mint hatvan eleven, érzékletes szót tud alkalmazni? Amint látjuk, a mi állítólagos szegénységünk mögött voltaképpen igen-igen nagy gazdagság rejtőzködik. Csak kutatni, az anyanyelv iránti szeretettől megszállottan keresni kell e csodálatos kincseshánya gyöngyszemeit.

Azt hisszük, hogy az idegen szó többet mond, mint saját anyanyelvünk nem egy szava. Ezért rendre háttérbe szorítjuk, mind kevesebbszer és kevesebbszer alkalmazzuk nyelvünk szavait. Pedig nem volna erre semmi szükség, hisz nyelvünk van olyan gazdag és van olyan kifejező, hogy az újabban nyelvünkbe került idegen szavak közül csak nagyon-nagyon kevésre volna igazán szükségünk. Kosztolányi Dezső egyik nagyszerű vitáirátában olvastam ezeket a vallomásszerű sorokat: Az idegen szökből „egyre többet elhanyagottam... az útféltre. Lassanként, egy lelkiismeretvizsgálat során kicséréltem szökincsemet, hosszú évek alatt megteremtettem a magam egyéni-magyar szótárát. Ezt akárki megteheti, aki érdemesnek véli. Rájöttem, hogy e korlátozással inkább gazdagodtam. Amit elvesztettem a vámon, visszanyertem a réven. Rájöttem arra is, hogy a nyelvtisztításnak van határa: a mindenkori lehetőség és az ízlés, de a nyelvpisztításnak nincs határa: az végtelen, mint a pongyolaság és az ízléstelenség. Most pedig hitté izmosodott bennem az a meggyőződés, hogy a *nyelvtisztaság a belső arány és szépség parancsa...*” (Nyugat 1933. I. 513–4.)

Mint Kosztolányi e vallomásából is látható, a nyelvművelés, azaz elsősorban önmagunk és csak azután mások nyelvének féltő ügyelése büntudattal és bűnbánattal kezdődik. Amíg valaki maga nem látja be, hogy a nyelvi tisztátalanság tengerében fuldokol, amíg komolyan meg nem győződik arról, hogy az anyanyelv tisztasága és épsége éppen olyan fontos, sőt a művelt emberre nézve még fontosabb kérdés, mint a testi tisztaság dolga, addig az anyanyelv tisztaságához való tántoríthatatlan ragaszkodásról beszélünk alig lehet. Ha azonban e belátás úrrá lesz rajtunk, keresni fogjuk azokat a pontokat, ahol egyes esetekben a nyelv épségére és tisztaságára vonatkozó általános elveket érvényesítenünk kell. Az ilyen ember számára a nyelvművelő munka nem hiábavaló és nem unalmas dolog. A nyelvművelés csak a konok, önmaguk nyelvvel megelégedett lelkek számára unalmas, kellemetlen és kényelmetlen. A nyelvművelés a mindennapi élet és a mindenkori irodalom nyelvének állandó ellenőrzése útján szüntelenül és ismételten figyelmeztet arra, hogy saját beszédünket és írásunkat szigorú önellenőrzés alatt kell tartanunk. Amíg ennek elvégzését nem érezzük elengedhetetlenül fontos dolognak, a nyelvművelés hatása kevés eredménnyel és csekély kilátással kecsegtető törekvés marad, „szórszálhasogató nyelvészek” bakafántoskodó mozgalmának tetszik. Emberileg, lélektanilag érthető egy ilyenféle mozgalom lekicsinylése, semmibevevése, hiszen sokkal könnyebb, kényelmesebb dolog gondolkodás és magunk ellenőrzése nélkül beszélünk, mint gondolkodásunk és magunk állandó ügyelése révén tiszta és szép magyarságra törekednünk. Aki azonban belátta azt, hogy a nyelv épségének és tisztaságának ügye a nemzeti művelődésnek milyen fontos kérdése, az nem tehet mást, mint hogy a meg nem értést és lekicsinylést semmibe véve, önmaga nyelvének fokozatos, gondos tisztogatása közben harcol egy mindannyiunknál több és nagyobb dolog, minden nép legdrágább kincse, az anyanyelv tisztasága, épsége és szépsége érdekében. Éppen ezért nem tehetek mást most magam sem, mint hogy az egyesületi hagyományok útját járva újra felidézsem az anyanyelv épségének ügyét. Különben is a nyelvtudomány művelőjének mindig halaszthatatlan feladatákné kell szeme előtt tartania azt, hogy a tudományos munka legfontosabb kifejezőeszközének, az anyanyelvnek esiszólása és művelése érdekében a nyelvi szabadság és lustaság ellen küzdelmet folytasson. E küzdelem hadakozóit nem az okvetetlenkedő hibakeresés szándéka, nem a szórszálhasogató kicsinyeskedés indulata vezérli, hanem az anyanyelv szeretete és az a halvány remény, hogy e harc az anyanyelv gondosabb és tisztább használatára ösztönöz minden komolyan gondolkozó magyart.

(1937)

A bátyai iskolaszéki jegyzőkönyvek honismereti tanulságai

Az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény értelmében létrejövő iskolaszékek feladata az volt, hogy közvetlenül irányítsák és felügyeljék a népiskolákat, közvetítsék és végrehajtsák a magasabb szervektől érkezett utasításokat, s ezeknek beszámoljanak tapasztalataikról. XIX. századi „tatik-tetik”-es fiskális-magyarsággal megszövegezett jegyzőkönyveik azonban egy bő évszázad után meglepő néprajzi tanulságokkal is szolgálnak. A bátyai római katolikus elemi népiskola iskolaszéke 1869-ben jött létre. Egyházi elnöke a plébános, világi elnöke és jegyzője a községi jegyző, gondnoka és pénztárosa két helyi gazda. Tizennégy rendes tagja között ott találjuk a községi bírót, az adószedőt, a kántortanítót és az egyházi képviselőtestület gazdáját. Póttagként pedig szerepelnek a közbirtokosság tagjai, gróf Vigyázó

Sándor, Ujváry Gyula, Antoni József is. A testület összetétele tehát reprezentálta a község teljes társadalmi szerkezetét. A falusi iskolaszékeknek nem volt könnyű dolguk. Amikor ugyanis végre kellett határozni a népiskolai törvényt, ezzel olyan folyamatot indítottak el, amely szándéka ellenére a paraszti hagyományok felszámolásához vezetett. A népiskolai törvény nemcsak a szóbeli hagyományozásnak vetett fokozatosan véget, hanem átalakította a paraszti családi munkamegosztást, új életmódot, új értékrendet alakított ki. A parasztság pedig ösztönösen és a maga módján tiltakozott az érdekében, de megkérdése nélkül és belegegyezése ellenére megkezdett népboldogító intézkedések ellen. A falusi iskolaszékek így két malomkő között őrlődtek. Egyrészt eleget kellett tenniük az oktatási hatóságoknak, másrészt védeniük kellett a község lakosságát a törvények lélektelen végrehajtásának következményeitől.

Az iskola persze nem ekkor jelent meg a falu életében. Az 1703-as összeírásban már szerepel Sáfár Miska ludimagister (tanító) neve. Berauer iskolatörténete azt írja, hogy Bátyán 1734-ben már volt tanítója a falunak.¹ Az 1748. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint *Molnár János* jegyző és kántor (valószínű, hogy egyben tanító is volt) természetbeli járandóság fejében többek között paprikaföldet is kapott.² Működött itt a XVIII. században – egy gyermek és egy felnőtt csoportból álló – katekizmusi ismerteket terjesztő Hitoktató Társulat is.³ 1762-ig Novák József nótárius a tanítói teendőket is ellátja, s helyettest is tart Csanády Sándor személyében.⁴ (Mindketten kurtanemesek.) Hosszú ideig egy tanító és egy segédtanító működött a községben, Novák János 1844-től 1862-ig. Segédtanítója Kecskeméthy Sándor, majd 1859-től a kurtanemes Kardos János.⁵ Hogy hol állott a régi iskolaépület, nem tudjuk, de 1852-ben megépült a templom melletti kántortanítói lakás két tanteremmel. 1854-ben a község 225 forint évi fizetéssel, 2 hold föld használati jogával és szabad fűtési átalánnyal megszervezte a második tanítói állást is. 1863-tól Németh József⁶ tölti be ezt az állást.⁷ Valószínű, hogy a helybeli közbirtokos nemes Németh család tagja.

A Mária Terézia-féle *Ratio Educationis*ról tudjuk, hogy eredményeket ért el, de tökéletesen nem valósult meg. A bányai XIX. századi egyezségleveleket, inventáriumokat,⁸ testamentumokat, möringleveleket az érdekeltek általában aláírás helyett kereszt rajzolásával hitelesítették. Az a néhány XVII–XVIII. századi vallásos tárgyú könyv pedig, amely máig fennmaradt, valószínűleg a helybeli kurtanemesek olvasmánya lehetett.⁹ Az analfabetizmusnak az volt az oka, hogy az iskolalátogatási kötelezettséget nem vették komolyan, csak nagyon kevesen jártak iskolába, hisz úgy érezték, munkájukhoz nem szükséges az írás-olvasás, az iskolai ismeretek elsajátítása. De nem is álltak rendelkezésre azok a tárgyi és anyagi feltételek, amelyek a 3600 lelkes falu 400 6–15 éves gyermekének iskolai oktatását biztosították volna. (Egy teremben egy tanítóval 200 tanuló!) Az iskola mégis tudott működni, mert a szülők nagy része nem küldte gyermekeit iskolába. A népiskolai törvény előkészítése érdekében folyt az a felmérés, amire a bányai jegyző 1860-ban azt írja, hogy „a bányai iskola két osztálya az összes tanuló befogadására nem alkalmas, a tanév pedig október elsejétől augusztus 15-ig tart.”¹⁰ (Igazából májusban véget ért.)

Az iskolatörvény megvalósítása természetesen anyagi terheket akasztott a falu nyakába. A bányai társadalom történetében ugyanis épp ekkortájt (1865-ben) fejeződött be az 1856-ban elkezdődött úrbéri per, amelyet a felperes közbirtokosság nyert meg. Az alperes falu pedig egy évtizedig nyögte a megváltási és a perköltségeket.¹¹ Ráadásul a vizenyős szűk határ meg a terjeszkedő nagybirtokok (a Vagyá-

¹ *Berauer József*: A kalocsai egyházmegye katolikus népiskoláinak története. Kalocsa, 1896.

² KFL (Kalocsa Főszékesegyházi Levéltár) I. Visitatio Canonica, Bátya, 1748. A később, a XX. században híressé váló bányai fűszerpaprika termelésnek ez az első írásos emléke.

³ *Winkler Pál*: A kalocsai és bácsi érsekség. Kalocsa, 1926. 39.

⁴ *Berauer* i. m.

⁵ KFL Historia domus, Bátya, 1852. Kardos Márton bányai nemesként szerepel a nemesi lajstromban 1829-ben. Valószínűleg gerjenyi származású.

⁶ *Fehér Zoltán*: Bányai nemesek és a nemesi közbirtokosság (Kézirat). A népes nemes Németh család a XVIII. századtól Bátyán él és kiterjedt nemesi és jobbágyi rokoni kapcsolatokkal rendelkezett. Kúriájuk a mai Kiss Ernő utcában állott.

⁷ *Zorn Antal*: Adatok a katolikus népiskolák helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig. In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából V. Kecskemét, 1983. 1723.

⁸ Saját gyűjteményem.

⁹ *Fehér Zoltán*: Urak dolga és passziója. (Írás-olvasás egy parasztfaluban). Forrás 1994/12. 62–80.

¹⁰ *Fehér Zoltán*: Bátya életrajza. Bátya, 1996.

¹¹ *Fehér Zoltán*: A bányai úrbéri per. Eötvös József Tanítóképző Főiskola Tudományos Közlemények 5. Baja, 1991. 107–124.

zó-féle és az egyházi) miatt itt az egy főre jutó földmennyiség alig érte el a 0,7 katasztrális holdat. A lakosságnak mintegy a fele 1-2 holdas családi birtokon gazdálkodott, amiből csak úgy lehetett megélni, ha részesművelést vállaltak, béresnek, summásnak mentek, illetve árutermeléssel, zöldség-kertészkedéssel, kereskedéssel foglalkoztak. A szegénységet fokozták a természeti csapások, a rossz időjárás és az árvizek is. Ilyen körülmények között nyomorgott a falu. Minden munkáskézre szükség lett volna, de az iskolatörvény miatt a „munkabíró” 10-15 éves gyerekeknek iskolába kellett menniük. A vesztes úrbéri per emléke még száz éve múlva is élt. *„Nyolcvanezer forintot kellett fizetni vagyonváltságot – mesélte Harangozó Márton családi emlékezet alapján. – Amilyen tudatlan volt a nép, kitaláták, hogy gróf Vigyázó felajánlotta a Tirát nyolcvanezer forintért. Valaki kitalálta »dadod azt te ingyen is!« Nem akartak fizetni, hanem ingyen kérték, mint a többi is. Ő meg nem adta. Bepörötek Vigyázót. Sokáig húzódott a pör. Az előjáráságtól mindig küdték valakit, menjen a király elébe. Ketten avval jöttek haza? »Muszáj fizetni!« Erre azt mondták: »Fölmegyünk a Hétszemélyes Táblához!« Nem ért semmit! Százezer forintot fizettek a perköltségre. Sokáig kellett fizetni, de nem fizetett senki. Makacs meg szegény volt a nép. Meg tudatlan. Sok évig tartott. Egyszer jött egy okosabb bíró, Szarvas Pál. Utánajárt a dolgoknak. Csak ki kell fizetni. Amit kaptak vagyonváltságér földet, az majdnem mind elment Fajsra. Nem volt miből fizetni a vagyonváltságot, oszt eladta földet a bátyai nép a fajsziaknak. A fajsziaknak könnyebb volt, mer nem volt uraságuk.»¹² (Vigyázó gróf abban az időben bátyai kúriájában lakott, a per nyereségét bankban kamatoztatta, s segítette a helyi iskolaügyet. *„Az urbéri per kamataiból jut a szegény gyermekek tankönyveire is”* – írja e kor megyei monográfusa, Galgóczi Károly.)*

Máshol sem volt jobb a helyzet. 1862-ben Bajnai József szomorú képet fest Kalocsa környékének iskolaügyéről. *„Azért nem csoda, hogy Sárközben a pár év előtt örvendeztető virágzásnak indított népiskolák tengenek s konganak. Itt tanuló lenne elég, de nincs tanoda épület célszerű s tág azok befogadására: ott tág tanoda volna, de nincs tanító, mert ott tanoda is, tanító is volna, de nem szeretnek a gyermekek iskolába járni, vagy nem szeretik a gyermekeket iskolába küldeni. Talán nincs községi közügy, mely iránt Sárközben oly kevés részvétellel s érdekeltséggel viseltetnének, mint éppen a gyermekek nevelésére. De szinte talán máshol is így van, és talán éppen ez okból foglalkoztatja ez ügy oly kevésé a sajtót is.»¹³*

Már az 1869 októberében tartott első iskolaszéki gyűlésen ismertette az elnök-plébános a felsőbb hatóság utasítását, miszerint a meglévő két iskola után egy harmadikat is létesítenie kell a községnek, mert ha ezt nem teszi, megszüntetik a felekezeti jelleget, s az állam épít új iskolát. A község azonban szegény, mint a templom egere, de katolikus iskolájához ragaszkodik. Ezért aztán elhatározták, ha már képtelenek új iskolát építeni, bérbe vesznek egy megfelelőnek látszó épületet. Először Németh József kántortanító úr nemesi kúriáját szemelik ki, végül a Gottlieb Ignác helybeli zsidó szatócs kezére jutott Gombos-kúriát vásárolták meg.¹⁴ 1872-ben máris jött az újabb utasítás: *„Bátya község 400 iskolaköteles gyermekei részére 3 tanító és 3 osztály iskola elégtelen, [a hatóság] felhívja az iskolaszéket, miszerint ha bár az iskolatörvény 100 gyermeket semmi esetre sem engedhet egy iskolába, – a körülmények tekintetbe vételével még legalább is egy osztály és egy tanító állomás felállítására (van szükség).»¹⁵ A negyedik iskola (osztály) létesítés érdekében bérelni kénytelen az iskolaszék Gyurtsék Gábor házhozát. *„Gyurtsék Gábor házának haszonbérbe adása iránt megkérdezettvén, lakházát 80 ft évi haszonbérért általadni hajlandó lévén vele leendő – szerződés kötése a községi előjáróság felkértek.»¹⁶**

* * *

1889-ben a főtanfelügyelő szükségesnek látta egy külterületi iskola építését Bátyán. (Beccslésem szerint a két szállás-csoportból [Alsó- és Fölsőszállás] mintegy száz iskolás gyermek járhatott a belterületi két iskolába. A „dobosi” iskolát ugyan külső tankörnek nevezték, valójában az a „falusi” iskolától mintegy 600 méterre állott szintén belterületen.) Az iskolaszék azonban ezt a szándékot ekkor épp úgy elutasította, mint 1923-ban. Lássuk a szakszerű indoklást, amely ma egy település-néprajzi dokumentumnak is felfogható. *„A bátyai szállásokon – tekintve azok fekvését – iskola fölállítását célszerűtlennek, a tanügyre hátrányosnak és a gyermekekre nézve veszélyesnek véli, így az iskolaszék azt nem ajánlja. Nem pedig azért, mert a szállások elszórtan fekszenek, az alsószállás legszélső lakház 1 és 1/2 órai távolságban fekszik, a felső szállásaiak legfelső pontján levőktől. Már most, ha a központban lenne is ez az iskola építve, a legtávolabb esőknek 1 órai időre volna szükség az iskolába menésre, a falu*

¹² Fehér i. m. (1996)

¹³ Bajnai József: Sárközi árvízkönyv. Kalocsa, 1862.

¹⁴ Jkv. 1869. okt. 25.

¹⁵ Jkv. 1872. jan. 16.

¹⁶ Jkv. 1872. márc. 24.

dobosi részébe pedig a szállások bármely pontjáról be lehet jönni fél óra alatt. – Továbbá a szálláson építendő iskolához való közlekedés, illetve a gyermekeknek az iskolához való járása – a tekervényes és jobbra dülő utak miatt, kivált téli időben, csaknem lehetetlen. Az iskolába járásnak illetően megnehezítése pedig a tanúgynek nem előnyére, de hátrányára lenne. A faluba a szállásokról négy főúton lehet közlekedni, melyek évenként javítottatván – sohasem járhatatlanok. De veszélyel is járhat a gyermekekre nézve havazáskor az útnak járhatatlansága, és a tanyák egymástól távolabb fekvése miatt a táj ridegsége által. A szállási kertek sokhelyt árkokkal körítettek, melyek havazáskor megtelnek – oly időbe egyik tanyáról a másikra csak napok múlva lehet valami kinosan járható utat találni. A faluba bevezető négy főúton pedig minden időben van közlekedés a tanyákról, mert a nép szükségletei fedezése céljából jön be, s viszont a falubeliek takarmányok, fűtőanyagok behozása végett gyakran mennek a tanyákra. Így a szállásokról a faluba vezető utak mindenkor járottak és járhatók. A gyermekek ily módon mehetnek veszély nélkül haza. Így a szállásokon iskola fölállítása céltévesztett dolog lenne, mert minden amellet bizonyít, hogy a szállásiaknak előnyösebb a faluba járni.¹⁷

A következő gyűlésen már ellenjavaslatot terjesztettek be: „Az iskolaszék a szállási iskola felállítása helyett szükségesnek látja a kis gyermekek vallás-erkölcsi és magyar nyelvi tanítása szempontjából egy előkészítő osztályt a még nem iskolaköteles gyermekek számára szervezését”. Más szóval óvodát akarnak létesíteni, de csak akkor, ha ehhez „valamennyi birtokkal bíró birtokos a törvény megszabta adó arányában járulni köteles.”¹⁸ A szövegből meglevenedik a falu és a szállások élő kapcsolata.

34 év múlva (1923-ban), amikor a felsőbb hatóságok újból szorgalmazni kezdik az alsószállási iskola megszervezését, az iskolaszék válaszában már szinte a falukutatók szociográfiai érzékenységgel, okfejtésével válaszolt, és utasította el a tervet. Azt mondják, hogy „a rom. kat. hitközségnek sem ingó, sem ingatlan vagyona nincs, a politikai község is olyan szegény, hogy a községi orvosnak, az adóügyi jegyzőnek, a két segédjegyzőnek [...] a II. tanítónak lakást adni nem képes”, a postahivatalt és a gyógyszerterát sem tudja elhelyezni. „A község lakossága vasszorgalma és munkaszeretete dacára szegény, mivel két nagybirtok van határában: a Gróf Vigyázó Ferencz féle 1300 kat. holdas és a Kalocsai Főkáptalan 740 holdas birtokai. Ezenkívül a fajszi lakosok bátyai birtoka is kitesz 1000 kat. holdat, úgy hogy a község lakosságának egy lélekre 1000 négyszögöl föld esik, ebből megélni, s annyi régi és új közterhet viselni [...] Az alsószállásiak pedig a falu legszegényebbjei. Lakóházaik évenként dőlnek össze, lakói a faluba költöznek, egy-két háztulajdonost kivéve a legszegényebb napszámásokból, zsellérekből valók [...] gyermeküket ruhával és cipővel ellátni nem tudják. Különben is a két szállás iskolaköteles tanulóinak létszáma mindössze 72 fő.”¹⁹

A szállásiak a falu legszegényebbjei, akik az egykori állattartó téli szállásokat (istállókat) foglalták el, s azokból állandó lakást alakítottak ki. Róluk a községi bíró már 1869-ben megemlékezett. „Szarvas Pál iskolaszéki tag szóvátevő téli idő által a szállásokban tartózkodó szegény sorsúakra nézve, s azon észrevételét tevő, miszerint a szállásokon lakók a téli rossz időkben gyermekeiket a távollás miatt nem küldhetik rendesen a törvények szigorú rendelete szerint – mely észrevételre az iskolaszék tagjai által méltányoltatván elhatároztatott, hogy ez ügyben Nagys. Iskola felügyelő úrhoz egy alázatos felirat terjesztessék, mellyben megkérendő lenne ő Nagysága, hogy a rögtöni változások következtében a szállásokra vonatkozólag a törvények szigorát mérsékelni, a bírságok körül addig még a részben is célszerű intézkedések tételhetnek.”²⁰

* * *

Az iskolakötelezettség, vagyis a mindennapi és a vasárnapi iskolába járás, a hiányzás problémája még évtizedekig visszatérő témája volt az iskolaszéki gyűléseknek. A kérdés már az 1869 decemberében tartott gyűlésen újból szóba került. Különösen a nagyobb, 10–12 éves gyereket tartották otthon a szülők, mert munkájukra igényt tartottak. Az iskolaszék azonban, nyilván a gazdákból álló tagság nyomására, igyekezett tolerálni a szülők passzív ellenállását. „Az elnök úr szomorú kifejezésként nyilváníta, hogy az iskolaköteles gyermekek igen gyéren és kevés számmal látogatják a mindennapi iskolát. Különösen azok, akik 10-11-12-ik évben vannak. Nt. Plébános elnök úr november 1-én templomban a szószékről kihirdette az iskola látogatás megkezdését a szülőknek, igen világosan adá elő a Magyar kormány és közoktatási minisztérium által szabta iskola törvényét. Fájdalom. Az eredmény igen csekély

¹⁷ Jkv. 1889. júl. 28. Abban az időben még farkasok is megjelentek telenként a határban. L. Fehér Zoltán: „Ki kell, hogy sorsomat kiáltsam.” Bátya, 2005. 40.

¹⁸ Jkv. 1889. szept. 22.

¹⁹ Jkv. 1923. jan. 17. Az egy főre jutó föld mennyisége, ha a mezőgazdasági művelésre alkalmatlan területeket levonjuk: 0,7 kat. hold. (Az országos átlag alatti.)

²⁰ Uo. 1869. okt. 9.

lett, egy hét eltelte után ismét (figyelmeztette) a szülőket – az eredmény csak is az előbbeni maradt. Bátya község érdemes bírása s az iskolaszék tagja Szarvas Pál polgártársait azon módon, mit a n. t. Plébános elnök figyelmeztette, küldjék gyermekeiket iskolába, s kerüljék a büntetést. Továbbá tanácskozásként alá bocsátván elnök úr »Mily eszközök használtassanak azon szülőkre, a kik gyermekeiket nem küldik az iskolába?« Itt kétféle lett a vélemény, egyik az, hogy azonnal büntetés alá vonassanak a hanyag szülők – másik pedig az: csak azután, ha már a dobosi iskola fel lesz állítva, s így az utóbbit elfogadva, és méltányos mivel a doboson lakó szülők oly messzire mint a jelenlegi iskola áll, nem küldhetik gyermekeiket kivált ily esőzésekben, mint jelenleg vannak.²¹

Hosszú huzavona után az iskolaszék kezdte büntetni a mulasztó gyermekek szüleit. Volt, aki nem tudta megfizetni a büntetést. „Jélo Antal gyermekéért nem bírván a reá rótt 2 frt büntetéspénzt megfizetni, határozatott, hogy az iskolák tisztogatása alkalmával megfelelő napszám munkára fogják kényszeríteni.”²² (1887-ben 40 krajcár a napszám!) Az iskolaszék a fölöttes hatóság és a nép közt öröldvén próbál a főnti javaslat szellemében kompromisszumos megoldást találni, a büntetés felfüggesztését kiterjesztették a szállási gyerekekre is: „határozatott, miszerint az olyan gyermekek, kik az iskolától igen távol vagy szállásokon laknak, ne büntessenek úgy, mint azok sem, kik igen szegények, úgy mint a tehetősebbek, ha meg nem jelenhetnek.”²³ Az iskolaköteles gyermekek, kik Szálláson laknak intézkedés tételéig, hogy addig, míg az időjárás engedi, járjanak be iskolába.²⁴

A hiányzások csökkentése érdekében minden karácsony előtt „szociális juttatásként” rendszeresen ruhasegélyben részesítették a legrászorultabbakat, „indítványozza, hogy [...] 10-12 gyermek részére csizma vásárlás, míg a ruhátlanok részére 60 rőf parket vétele eszközöltessék”.²⁵ A bátyai iskolaszék ekkor is a helyi speciális helyzetre hivatkozva – vagyis, hogy a falu nem gabonatermelő, hanem a jóval intenzívebb munkát igénylő kertészkedéssel foglalkozik – magyarázza meg intézkedéseit. „Tekintettel arra, hogy községünk lakosai egytől egyig mezei, s csaknem kizárólag kerti veteménnyel foglalkozván nagyobb gyermekeiket a szorgos munkaidőben épen nem nélkülözhetik, így a népoktatási törvény 53.§-nak kedvezményét igénybe óhajtja venni a négy éven át iskolába járó 10 évnél idősebb gyermekekre nézve.”²⁶ Vagyis a 10 évnél idősebb tanulók május elején vizsgáznak, a kisebbek június első felében. Az ismétlő iskolások (13–15 évesek) pedig október 1-től június 15-éig vasárnap délelőtt és délután összesen 3 és 7 órában.²⁷ „Határozatott: Mint a hanyag iskolába járó gyermekeket több ízben megintettek és ennek alapján a vagyonosabbak gyermeküket kevés kivétellel rendszeren is jártatták, a szegény szülők gyermekeit ellenben a téli zord és sáros időszakban iskolába járásra kényszeríteni nem lehetett, miután köztudomású dolog, hogy egynémelyik oly szánandó helyzetbe van, hogy ruházat hiánya miatt nem csak hogy gyermekeiket iskolába nem járthatják, hanem még a szülők sem képesek e miatt télen által munkát vállalni, ennek folytán nem találta az iskolaszék eddig helyén (valónak) a pénzbeli büntetést megkezdeni, kell ugyan ezért jelen való tanító urak felhivatnak, miszerint az iskolát mulasztó gyermekek neveit hetenkint összeírván, ezt a községi előjárásának további intézkedés végett mutassák be.”²⁸

* * *

1872-ben, amikor felvetődött a negyedik iskola felállítása és a negyedik tanító felfogadása, a plébános, aki jól ismerte híveinek helyzetét, szinte a korábbi századok jobbágyi jeremiádjainak hangján ismertette a falu népének állapotát. (A nép és értelmiségi vezetői a panaszban egymásra találtak.) A beadvány végén azonban engedelmesen megígérte, a minisztérium kívánságainak teljesítését. Így beszélt az iskolaszéki gyűlésen: „Hogy mennyire szívén fekszik az iskolaszéknek a tanköteles gyerekek kiképzése körül saját akarata elleni mulasztás, és hogy mennyire igyekszik a hiányt pótolni, azt megmutatta azáltal, miszerint datzára a lakosság nagyobb részénél mutatkozó nyomornak, datzára hogy már 3 évben legfőbb terményit, t. i. káposztatermését úgy szolván egyetlen jövedelmi forrása – elnem árusíthatta, datzára az 1871-ik évi jégvíz által okozott kár nyomorúságának, s datzára, hogy az uradalom részére az elmúlt 3 évben több mint hatvanezer ft földváltásot kellett a lakosságnak – nagyobbára – végrehajtás úján kifizetni, noha egy krajczárral sem rendelkezett, mind a mellett, habár kölcsön vett

²¹ Uo. 1869. dec. 14. A Dobos nevű falurész 1849 után épült. Első lakója kisdobos volt a szabadságharcban.

²² Jkv. 1886. máj. 30.

²³ Jkv. 1876. dec. 9.

²⁴ Jkv. 1872. dec. 18.

²⁵ Jkv. 1885. okt. 3.

²⁶ Jkv. 1889. ápr. 13.

²⁷ Uo.

²⁸ Jkv. 1872. márc. 24.

pénzzel még is 3000 forintért egy új iskolát és ebben egy tanítói állomást állított, és az eddig 200 forint fizetését 300 fortra emelte.”

A kertészeti áruterheléssel együtt járt a termények eladásának, árusításának szükségessége. A bányaiak már a XVIII. században is dereglyén vagy kocsival szállítva áruikat (káposzta, hagyma, fűszerpaprika) távoli tájakra is eljuttattak. Ebben a tevékenységben sem nélkülözheték gyermekeik segítségét. A jegyzőkönyvekben ennek is megtaláljuk az említését. „Bátyán az ismétlő iskolai tanítás, mióta azt a törvény elrendelte, télen-nyáron mindig tartatják. Tekintettel arra, hogy községünk lakói kerti vetemény terményeit a téli időszakban is kénytelen heti vásárokrá és cserére hordani, melynél a nagyobb gyermekeit vagy házőrzésre vagy segédkezésre magával víve igénybe veszi, s így a csaknem egész héten oda járó szülő vasárnapra jöven meg, ekkor küldheti csak gyermekét iskolába. Ezokból csak vasárnapi napon tartatik ismétlőiskola. Minthogy pedig a távollakó szállásaiak miatt a téli öt órai tanítás megtartható nem lévén ezen az által segített kezdettől fogva a helyi iskolai hatóságunk, hogy hetenkint télen, nyáron három órai ismétlő tanítást tartat, melybe még nincs beleértve a hit és erkölestan órák. A törvény a téli három óra per 5 órával 65 órát szab, a másik nyári időszaknak vett hat óra per 2 órával 52 órát, mely összesen 117 órára megy. Az általunk hetenként tartani szokott három óra szám 9 hó alatt a vallástani heti fél órával együtt 143 órát tesz. Az így tartott tanítási órák száma, tehát több, mint mennyit a törvény kíván, s így nemcsak a hivatali törvénynek van elégtéve, de a helyi és egyeseknek a viszonyok adta akadályai is elhárítatván, az ismétlő-iskolábai járás megkönnyítetik, és az e tekintetbeni kényszer alkalmazására szükség nincs. Az iskolaszék tehát továbbra is a bevett szokás szerint óhajta tartani az ismétlő iskolai tanítást.”²⁹

Bizonyos vagyok benne, hogy az iskolaszéki jegyzőkönyvek mindenütt sok-sok népeletre vonatkozó, eddig feltáratlan anyagot tartalmaznak. Érdemes volna azokat ilyen szempontból is vallatóra fogni.

Fehér Zoltán

A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület (MEVE) rendezvényei 2012. második negyedévében (az előadások helyszíne: tárgyalás alatt!)

ÁPRILIS

4. (szerda) 18.00 óra: **Magyar irodalmi emlékhelyek (IV.) Örkény István emlékezete.** Irodalmi emlékest az író születésének 100. évfordulóján. Dr. Szörényi László irodalomtörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézete igazgatójának előadása, közreműködő művészekkel.

18. (szerda) 18.00 óra: **Híres magyar kollégiumok jeles deákjai (IV.) Az Eötvös-kollégium.** Háziasszony Mátyus Alíz. Vendégeink: Horváth László, Sziijártó István, Bakos István. A képanyagokat készítette és összeállította Péterffy András.

MÁJUS

2. (szerda) 18.00 óra: **A magyarság életője és ihletője: a Duna (I.) Kultúrtörténeti utazás térben és időben Dévénytől a Vaskapuig, az Árpádoctól-napjainkig. Emlékeink nyomában a forrásvidéktől Esztergomig (I. rész)** Az Egyesület tagságának vetített előadása, meghívott testvéregyesületekkel, közreműködő művészekkel.

16. (szerda) 18. óra: **Határon-túli szervezetek a magyar-magyar kapcsolatépítésben (I.) Bécs környéki magyar emlékek és szervezetek (II.)** Az est keretében emlékezés dr. Juhász Lászlóra. Vendégünk: a bécsi magyar Európa-Club.

30. (szerda) 18 óra: **Határon-túli szervezetek a magyar-magyar kapcsolatépítésben (II.) A „Hídiverő Társulás” – 13 felvidéki és 5 anyaországi település – közös tevékenységeinek bemutatása.** Meghívott díszvendégeink: a Polgármesterek.

JÚNIUS

13. (szerda) 18.00 óra: **Magyar irodalmi emlékhelyek (V.) „Tanár úr kérem”. 125 éve született Karinthy Frigyes.** Dr. Ajkay Alinka a PPKE Btk. tanára, irodalomtörténész előadása.

MEVE, H-1014 Magyarság Háza, Budapest, Szentháromság tér 6. " em. 30. honlap: www.magyaremlkekert.hu

Tel.:(+36-1)201-1982,06-20-476-9718; Fax:(+36-1) 375-1886; email: promeh@hotmail.com

²⁹ Jkv. 1886. okt. 3.

HAGYOMÁNY

Sióagárdi ugrós

Sióagárd zsáktelepülés. A siófoki útról leágazó bekötőút a faluban véget ér. A török időkben elnéptelenedett falut az 1720-as években telepítették újra. A több irányból érkező emberek egymásra találtak, közösséget alkottak és sajátos egyedi kultúrát alakítottak ki. A fiatalok nemzedékeken át – a kevés kivételtől eltérően – csak falubelivel házasodtak. A szomszéd településeken lakókkal csak alkalmi kapcsolatot tartottak fenn. A falunak közvetlen etnikai rokonsága nincs. A környező településektől – például a Sárköztől – való eltérés látványosan megmutatkozik a népviseletben és a hímzéskultúrában.

A katolikus vallású közösség következetesen megtartotta a nemzedékek során kialakult, a vallási élethez, a munkavégzéshez, a családi élet eseményeihez, az évszakok változásához kapcsolódó szokásokat. Páratlanul szép a népviselete és a hímzéskultúrája. Mint általában minden falusi közösségben, így Sióagárdon is minden lehetséges alkalommal énekeltek, táncoltak az emberek. Ha négy-öt lány összetalálkozott, máris karikába állt. Vasárnap délutánonként a templom és a hősök szobra közötti tér tavasztól őszig a karikázó leánybandák énekétől volt hangos. Téli estéken gyakran beleszűrődött a sötétségbe a fonóházak ablaka alatt megjelenő legények éneke, és farsang vasárnapján az egész falu zengett a lányos házakat sorba járó legények dalolásától. A kocsmban szólt a magyar nóta.

A huszadik század közepéig élő népdalkincsből szinte teljesen kikopott a régi stílus. Egy-két megkopt kanásznóta és a gyermekdalok maradtak meg. Az új stílusú dalok, melyeket nagyrészt az egész magyar nyelvterületen ismernek, bőséggel vannak jelen a repertoárban. Némelyik szép helyi változatban él.

Természetesen táncolnak is az agárdi emberek. A házasságkötés előtti fiatalok minden mulatságra adódó alkalommal táncolnak. A házasságkötés után már mulatságba nem járnak, ám baráti összejöveteleken, például farsangban vagy a lakodalmakban az emberek egymás asszonyait megtáncoltatják.

A tánctanulás úgy történik, mint a paraszti közösségekben általában. A gyerek azon a természetes úton tanul meg énekelni, táncolni, mint ahogy megtanulja a szobát kisiporní, a rántást megkeverni, a vasvillát a vállára venni, az ekét *borzodába* állítani. Látja, ösztönösen megfigyeli és tudatosan tanulja. Együtt él azokkal a felnőttekkel, akik birtokosai a tudománynak és észre sem veszi, megöregköli azt is, mint majd egykor a földet, melyen még az apja a gazda. A picit gyereket karjára veszi az öreganyja és *lútyög* vele, ahogy a lakodalmas menet végigtáncol az utcán. Aztán ahogy lábára tud állni a baba, énekel neki, táncoltatja. A nagyobbacska gyerekeket összeterelik és házibájt szerveznek, ahol a felnőttek, nagyobb lányok gyakoroltatják a táncot. A nagyobbacska gyerekek a múlt század elejétől már tánciskolába is jártak, ahol megtanulták a polgári társastáncokat, a *golyát* meg a *magyarkettiőt*.

A falunak zenekara is volt. Az 1940-es évek elejéig olyan zenekar működött, amely vonós és fűvös hangszereken is játszott. Teremben vagy sátorban vonóval húzták a talpalávalót, az utcán rezesbandaként kísérték a lakodalmas menetet. Amikor kiöregedtek, szintén parasztemberekből alakult zenekar, amelyik már csak vonósbandaként szolgáltatta a zenét. A falu igényeit kiszolgálták, tudták mindenkinék a nótáját. Repertoárjukat egy 1972-es felvétel nyomán őrzi az MTA Zenetudományi Intézete.

Változatos kép tárul elénk, ha a sióagárdi emberek tánc tudását vizsgáljuk. A XX. század derekáig uralkodó tánc típus a *csárdás*. Mindenki tudja, mindenki táncolja. Zenekísérete új stílusú népdal és divatos műcsárdások. Szerkezetileg két részre tagolódik, a hosszabb ideig járt lassút mindig rövidebb friss követi. Jellemző a zárt összefogódzás, a párok csak ritkán, emelkedettebb hangulatban – például lakodalmában – engedik el egymást. A közösség iratlan illemszabályai szerint a férfi táncoltat, a nő szeliden illeszkedik. A tánc motívikája nem gazdag. Alaplépése a kétlépéses csárdás, ezt váltja a páros forgás, néha egy-egy kifordítás. Táncolás közben a párok lassan, de folyamatosan körbe haladnak a teremben, egyrészt, hogy mindenki táncolhasson a zenekar előtt, másrészt pedig, hogy a körben ülő asszonyok mindenkit szemmel tarthassanak. Mint általában a Dunántúlon, úgynevezett *lenthangszűlyos* rugózással táncolnak. A nők féltalpon, puha lépésekkel járják a csárdást. A frissesárdásnak sem gazdag a motívumkészlete. Helyben táncolják, erősen lefelé hangsúlyozva, a férfiak apró kopogókkal színesítik a mozgást, járják a *lippenős*, *mártogatós* motívumokat és természetesen része a táncnak a páros forgás. Min-

den táncalkalom lehetőség arra, hogy a fiatalok megmutassák magukat a közösségnek. Élő volt az a mondás, hogy „jó táncos, jó dógos”. Amelyik lánynak tánc közben leér a sarka, az „nem mén férhő, mer nem köll senkinek”.

Hiányzik a táncéletből a verbunk. Az 1800-as évek végén született emberek emlékezetében sem volt nyoma ennek a tánc típusnak.

A tánc hagyomány legértékesebb része a lányok *karikázója*, amely az egész magyar nyelvterület egyik legarchaikusabb női körtánc. Alapeleme a lányok vasárnap délutáni szórakozásának, de jelen van minden olyan alkalommal, mulatságban, lakodalomban, ahol az egy bandába tartozó lányok együtt vannak. A táncmulatságokban része a táncrendnek. A hosszasan járt lassú részt rövidebb futó váltja fel. Az énekszóra járt aszimmetrikus, úgynevezett Far-Öer lépéssel, a nap járásával egy irányban, mindig balra haladnak.

Jelen van a falu tánc kultúrájában az *ugrós* típus is. A Közép-Európában általánosan uralkodó kanásztánc típusú táncokat a XIX. század elejétől fogva folyamatosan kiszorították a verbunkos zenével párosuló csárdás típusú táncok. Sióágárdon a XX. század elején már nem szerepel az ugrós a mulatságok táncrendjében. Azonban szinte minden táncalkalommal jelen van, mint a legények, a férfiak mulatós tánc. Szinte minden férfi tudja táncolni valamilyen szinten. A fiúgyerekek legénykedésének fontos eleme, hogy a nagyoktól ellesik a tánc lépéseit, de főképpen azt a magatartásformát, ahogy a legények „eljárják” az ugróst.

A táncmulatságok a lányok karikázásával kezdődtek és a szünetekben is karikáztak a lányok. A polgári társastáncok és a tánciskolában tanult gólya mellett a csárdás minden „nótában” – így nevezték a táncrendet – szerepelt. Az ugrós a mulatság vége felé jelent meg. Amikor a legények alkoholszintje már megfelelően oldotta a gátlásokat, akár egyenként, vagy kisebb csoportokban megjelentek a zenekar előtt, és húzták a nótájukat. Egyenként, vagy maximum hárman táncoltak egyszerre, szilaj mulatás volt ez, tombolás, a korábban beszorult energiák felszabadítása. A táncterem ilyenkor leállt, mindenki a táncolót nézte, a bálozó fiatalok és a körben ülő asszonyok egyaránt, akik ítéletet is mondtak a tobzódó legények magatartásáról.

Ha a legények lányok nélkül, magukban mulattak, pincészeren vagy más alkalommal, akkor is előkerült az ugrós, néha még az asztal tetején is táncoltak. Az ugrós leglátványosabb megjelenése a lakodalmakban volt. A vőlegény pajtásai már napokkal a lakodalom előtt együtt voltak. Dolgoztak is, mert hagyományosan ők építették a lakodalmas sátrat és amikor az elkészült, ki kellett próbálni. A lakodalmas menet hagyományos felállása szerint leghátul mentek a legények. A zenekar kíséretében a templomba menet és onnan a vőlegény házáig borosüveggel a kezükben végigmulatták az utcát. Meg-megálltak, rúgták az út porát, a kiürült borosüvegeket az utca kövéhez vágták. A százfelé röpködő üvegszilánkok között a virtus tovább röpítette a táncot. A mulatás a lakodalmas ház előtt érte el a tetőfokot. Itt a legények körberendeződtek és a szélesre tárt kapuzárnyak között kezüket magasan összefogva egységben járták a táncot. Szilajság, virtus, öserő sugárzott belőlük.

A vacsora utáni mulatásban többször is húzták az ugróst. Rendszerint a vőlegény bandájának legényei tombolták ki magukból a bortól felhevített, bennük feszülő fölösleges energiákat. Afféle „ki ha én nem” mutatványos tánc volt ez, ami megmutatta a legény erejét, ügyességét. Szertartás ez a tánc, ami fontos eleme a közösségi összetartozásnak. Az egész falu közvéleménye a tanú és aki látta, ítéletet fogalmazott meg. A mozdulatok szépsége, a magatartás rendezettsége összhangban volt azzal, hogy a legény milyen ritmusban vágja a rendet, milyen formásan rakja meg a szekeret, milyen egyenes lesz a borozdája.

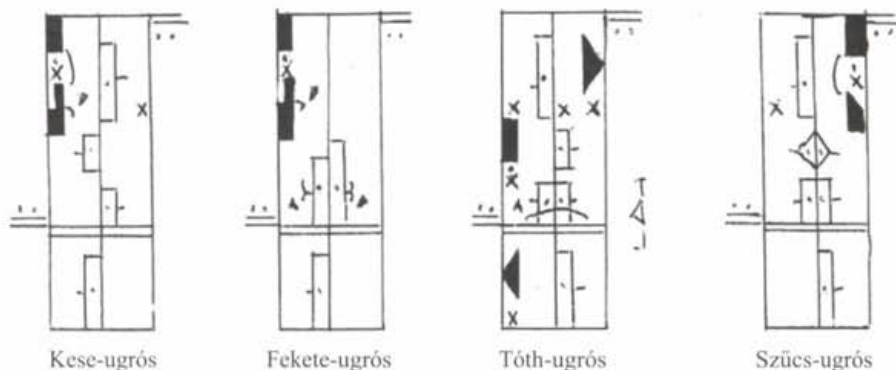
A lakodalomban nemcsak a legények táncoltak ugróst. Ugrottak rendszerint a nők emberek is, mutatni igyekezvén, hogy semmit sem kopott meg a legénységük. Emelkedettebb hangulatban néha az asszonyok is táncoltak ugróst.

Sióágárdon *ugrós*nak nevezik ezt a táncot. Ez a szóhasználat megegyezik a tudományos terminológiájában használt elnevezéssel. Somogyban kanásztánc, Baranyában verbung, Sárközben cinégés, Kalocsavidéken marsnak nevezik ezt a tánc típust. Kisérozzenél általában a kétnegyedes kanásztánc típusú nótákat használják. Az agárdiak a „Kiszáradt a körtefa”, „Elszaladt a, elszaladt a pörge tehén”, „Nyisd ki babám az ajtót” szövegű dalokra szokták táncolni. Az általános szokástól eltérően tánc közben énekeltek is, mulatós hangulatban csak nótaszóra is táncoltak. A tánc tempója lassúbb, mint a más településeken használt változatoké (negyed = ca 90–100).

A tánc kétnegyedes, általában ti-ti-tá, ritkábban tá-tá ritmusú motívumokból áll. Jellemző eleme a második negyedben a sarokkoppantással indított dinamikus ugrás. Mindössze néhány motívumot tudunk megkülönböztetni, de úgy is tekinthető, hogy valamennyi táncos ugyanazt a motívumot járja, mindenki a maga fizikai adottságának, lelki beállítottságának megfelelő sajátos változattal. Szólisztikus jellegű, rövid ideig tartó, dinamikus mulató tánc, karjukat magasra tartva járják. Néha táncolják ketten

is egymással szemben, kézfogással. Ha többen táncolják együtt, a tánc végén körberendeződnek, karjukat magasra tartva, tenyerüket összetámasztva együtt ugranak, ez a hangulat tetőfoka.

A Magyar Tudományos Akadémia 1973-ban szervezett gyűjtés alkalmával készített filmfelvételt. Ez alkalommal még az a generáció táncolt, amelynek tagjai természetes úton tanulták meg a táncot. A filmen táncoló emberek lábáról leolvashatók a sióagárdi ugrós tánc motívumai. Íme néhány variáció kinetográfiaiával írva. A motívumok elnevezése a filmen táncoló sióagárdi férfiak emlékét őrzi.

Kese-ugrós

Fekete-ugrós

Tóth-ugrós

Szücs-ugrós

Szabadi Mihály

Népzene és néptánc Hajdúböszörményben

Az írott források szerint az első népdalgyűjtés Ecsedi István nevéhez fűződik 1925-ből, aki Tóth Sándor csikós „Megyek Vásárhelyre” kezdetű dalát rögzítette fonográfra. Majd 1943-ban K. Kovács László végzett gyűjtést, ami azonban csak 1953-ban jelent meg nyomtatásban. A Magyar Tudományos Akadémia 1964. évi népzenei antológiájában Ungvári István 64 éves csordapásztor „Hallottad-e hírit...” című dalát tették közzé, amely a Hungaroton (LXP 18 159 számú) hanglemezalbumában is helyet kapott. 1970-ben dr. Papp János a bodai Fórián Mihály „Hajnalljon, hajnalljon...” kezdetű énekét rögzítette, sok más népdallal együtt.

Az első népzenei együttes 1979-ben alakult meg egy gyermek és egy felnőtt csoporttal. Valamennyi énekes citerázott is. Vezetőjük Szabados Sándor, kiváló citerás, énekesük pedig a pródi Kovács István volt. Azonban néhány év múlva, 1984-ben kellő anyagi támogatás hiányában feloszlottak. Ezekben az években Nagy Lajosné vezetésével (1977–1985) a Textilfeldolgozó Vállaltnál pávakört szerveztek tizenkét taggal. Évente 15–20 alkalommal szerepeltek iskolákban, üzemekben, szövetkezetekben. Repertoárjukban Benczéné dr. Mező Judit gyűjtései szerepeltek. Gyakran együtt léptek fel a városi citerazenekarral és a néptáncosokkal. A Béke Termelőszövetkezet pávaköre 1979-ben 21 fővel alakult meg. Szólóénekesük Nagy Istvánné és Kiss János voltak, Mező Imre személyében pedig kiválóan díszítő furulyással büszkélkedhettek. Vezetőjük Zohány Margit énektanár volt.

A Bocskai Gimnázium népdalkörét Rácz Zsigmondné ének-zene szakos tanár nő vezette 1971 és 1975 között, szép sikereket arattak. A megyei versenyeken többször első díjat nyertek. 1975-ben a Sárospataki Országos Diáknapokon különdíjat érdemltek ki. A szólóénekesek versenyében Varga Katalin – a gimnázium mai énektanára – első díjas lett.

Az 1984-ben megszűnt citerakör csak 1997-ben kezdte újra „működését”. Ruha Margit és Krasznai István vezetésével az országos minősítőn 1999-ben ezüst, 2001-ben arany fokozatot értek el. 2004-ben és 2006-ban az Aranypáva-díjat, majd 2009-ben a legmagasabb hazai fokozatot, az Aranypáva Nagydíjat nyerték el. Repertoárjukban a Kárpát-medence valamennyi népdal-dialektusa szerepel. 2003-tól az együttes vezetője Bárdosi Ildikó. Évente 25–30 fellépésük van. Külföldön többször bemutatkoztak: kétszer Lengyelországban és kétszer Erdélyben, valamint a Bihar-földvári Országos Ifjúsági Találkón tizezer hallgató előtt. A Kossuth Rádióban 2000-ben és 2001-ben, a Duna Televízióban 2009-ben szerepeltek. 2001-ben az együtteshez kapcsolatosan indult Népzenebarátok Klubjában a határainkon túli több ismert együttes is vendégük volt. Még Berecz András első CD-jének az ősbemutatóját is megszervezték.

A Bocskai Néptáncgyűttes egyike hazánk legrégebb táncsoportjának. 1952-ben alakultak Kovács Imréné vezetésével. 1958-ig a sárközi, szatmári, bodrogi táncok mellett megtanulták megyénk legrégebb ismert táncát: a *polgári csapásolást* is. 1958–1973 között Bársony András vezetésével egyre ismertebbek lettek. Az ország sok, jelentős városában bemutatkoztak. 1964-től az Országos Szövetkezeti Fesztiválon négyszer díjazottak voltak, Pécsen első helyezettek lettek. Bársony András a „Legjobb felkészítő”, Debreczeni Erzsébet a „Legjobb táncos” díjat kapta. Sikereik titka a táncszeretet és a szorgalom mellett az volt, hogy olyan híres koreográfusok munkáit tanulták meg, mint Rábai Miklós (három ugrós, üveges tánc), Novák Ferenc (somogyi szvit), Béres András–Varga Gyula (mikepércsi csárdás, ajaki leánytánc, hortobágyi pásztortánc), Molnár István (két botos). A sikereik tovább titka, hogy nagy gondot fordítanak az utánpótlás kiválasztására és nevelésére.

1974–1987 között Nagy Antal vezetésével a területi döntőn harmadik díjat nyertek, 1980-ban országos ezüstminősítés jelzi fejlődésüket. 1982-ben Olaszországban fesztivál-díjasok lettek, majd az ezt követő évek során Jugoszláviában, Bulgáriában, Dániában népszerűsítették tánc kultúrájukat. 1987-től Kiss Ferenc személyében országos hírnév koreográfus lett a vezetőjük. Munkái: Csoportkép, Ő csak Ő, Ballada, Hmmm, Elcsábítva, elhagyatva. Az utóbbi koreográfiájával a szőlőtánc kategória különdíját nyerte el Zalaegerszegen Fodor Erika és Szarvas Ferenc. 1988-ban az országos minősítőn arany fokozatot nyert a táncsoport. 1990-ban az együttes Szivárvány-csoportja a budapesti néptánc antológián mutatkozhatott be (vezetőjük Kissné Rácz Ildikó). A kilencvenes években Horvátországban és Lengyelországban képviselték hazánkat. 1996-ban a megyei önkormányzat Kölcsey-díjjal tüntette ki őket. Vezetőjük 2002-ig Szegedi Csaba volt. 1997-ben jeles koreográfussal, Mihályi Imrével dolgozhattak együtt. A 2000-es évek elején Belgiumba és Portugáliába is eljutottak, 2003-ban pedig a finn testvérváros, Siilinjärvi vendégei voltak. 2005-ben a Molnár István Koreográfusi Versenyen Herz Beáta, Herz Vilmos és Szücs János koreográfiájával első díjat nyertek. A következő évben az országos minősítőn „Jól minősült” címet érdemelték ki Sárospatakon. 2007-ben az országos szőlőtánc versenyen Szücs János Aranysarkantyús táncos lett, Török Péter pedig különdíjat kapott.

A Bocskai Néptáncgyűttes az 1990-es években

Az utóbbi években egyre gyakrabban látogatnak Erdélybe, ahol még idős adatközlőktől „tisza forrásból” gyűjteneik, s ezzel táncuk minősége is soha nem látott „magas színvonalra” emelkedett. 2010-ben a Debreceni Virágkarnevál színpadi táncait Szücs János rendezte. A harmadik országos tánc-ház találkozón és kirakodó vásáron az a megtiszteltetés érte őket, hogy Szücs János és Biróné Marsi Andrea „Hajdútáncok” című koreográfiáját bemutathatták. Még ebben az évben a Néptáncosok Országos Bemutató Színpadán Salgótarjánban a jól minősült táncgyűttes címet érdemelték ki. Az elmúlt évben Békéscsabán az országos szőlőtáncversenyen Szücs János másodszor is Aranysarkantyú díjat kapott, s a Duna TV-ben is bemutatták őket Biróné Marsi Andreával együtt. 2011-ben hetedik alkalommal rendezték meg a megyei gyermek-néptánc fesztivált és tábort. Hajdúböszörményben a Bocskai Néptáncgyűttes és utánpótlás csoportja a legnépszerűbb, mindig teltházas műsorbemutatóik vannak.

Varga Gábor

TERMÉS

Falusi kiegészítő magánkórházak az első világháború alatt (Kölesd)

Az emberiség története a háborúk történetével szorosan összekapcsolódik. A háborúk óhatatlanul és messzemenően alakították az egészségügy fejlődését, mind annak szervezeti, mind technikai, mind elméleti előrehaladását. A hadászati cselekmények során óhatatlanul is egészségkárosodások, betegségek, sebesülések jönnek létre, különösen igaz ez a világháborúk időszakában. Ezekben az időkben az egészségügyi szolgálatok legfontosabb és legszebb feladata a megsebesült és megbetegedett katonák ellátása.

A XIX. század végén az Osztrák-Magyar Monarchiában is egyre nagyobb szerepet kapott a humanitárius mozgalom. 1881-ben I. Ferenc József, Ausztria császára és Magyarország királya jóváhagyásával létrejött a Magyar Szent Korona Országai Vörös-kereszt Egylete.¹ A szervezetnek az első világháború alatt kifejtett legfontosabb tevékenysége a katonák ellátása és segítése volt. Ezért az egylet vállalta katonakórházak, szükségkórházak, sebesültszállító oszlopok felállítását, tábori kórházak utánpótlását, Magyarországra érkező sebesültek és beteg katonák ellátását, mindennek megvalósításához orvosok, ápolónők biztosítását, gyűjtési tevékenységet.

Az első világháborús rehabilitációs hadikórházak megteremtése természetesen nem előzmény nélküli. Ausztriában már a 30 éves háború (1618–1648) idején megjelent a szervezett katonae-gészségügy.² Minden ezrednek volt egy katonae-orvosa, néhány képzett segéddel. Ezen túl a katonai táborokban volt egy táborvezető orvos.³ Ezzel elismerést nyert, hogy a katonák egészségügye speciális disciplina az orvostudományon belül. A katonae-orvosok azonban nem kaphattak tisztí rendfokozatot.⁴ Mária Terézia érezte, hogy a helyzeten javítani kell, ha igény van hatékony katonae-gészségügyre. Megszüntette a kissé pejoratív „feleser” elnevezést.⁵ De várható volt-e jelentős színvonal emelkedés, ha az osztrák sereg nyolc képzett orvossal rendelkezett? II. József Franciaországból próbált importálni jól képzett sebészeket. Látványos javulás azonban csak a hazai képzés megszervezésével alakult ki.⁶ Érdekes, hogy a fekvő betegellátás és a rehabilitációs tevékenység már korábban igyekezett különválni a civil ellátástól. I. Ferdinánd 1527-ben Budán hadikórházat alapított.⁷ II. Rákóczi Ferenc 1705-ben Besztercebányán és Gyöngyösön katonakórházat hozott létre sebesült és beteg katonái részére.⁸ Ide sorolható, hogy a trencséntepliaczi fürdőkórházban 1761-ben külön részleget hoztak létre katonák rehabilitációja céljából.⁹ Ahol pedig e lehetőségek nem voltak elérhetők, a legjobb sebészeket igyekeztek kiválasztani és megfizetni a katonai betegek ellátására.¹⁰ Külföldön már korábban rájöttek a katonai orvos-ellátás specializálódásának előnyeire. A nürnbergiek 1596-ban hadi sebészeket és gyógyszereket küldtek a törökök ellen készülő magyar hadakhoz.¹¹

¹ Az egylet kivételnek számított, ugyanis a nemzetközi szabályzat szerint csak egy szervezet működhetett egy országban, a magyarok azonban ragaszkodtak az önálló szervezet megalakításához.

² *Magyary-Kossa Gyula*: Magyar orvosi emlékek IV. Bp., 1940. 145.

³ *Magyary-Kossa Gyula*: Magyar orvosi emlékek III. Bp., 1931. 284.; *Magyary-Kossa i. m.* (1940) 131.

⁴ *Magyary-Kossa i. m.* (1931) 191.

⁵ „Kírgus” lett a megszólítás. *Magyary-Kossa i. m.* (1940) 146.

⁶ József-Akadémia (Josephinum). *Magyary-Kossa i. m.* (1940) 146.

⁷ Fáber János vezetésével. *Magyary-Kossa i. m.* (1931) 151.

⁸ Az anyagi fedezetet úgy biztosították, hogy minden katona lópénzéből egy összeget levontak. *Magyary-Kossa i. m.* (1940) 16.

⁹ *Magyary-Kossa i. m.* (1940) 227–228.

¹⁰ Kossa Zsigmond sebész 16 aranyforintot kapott a katonai betegek gyógykezeléséért.

¹¹ *Magyary-Kossa i. m.* (1931) 269.

Ezen kezdetek után a hadi egészségügy hazánkban is helyére került. Az első világháború azonban megmutatta, hogy időnként az érintett betegek száma oly mértékben enormis, hogy szükségessé válik a civil önkéntesek munkába való bevonása is. 1914 és 1916 között az országnak számos pontján jött létre szükségkórház. 1916-ban, amikor megszüntették ezeket a kórházakat, összesen 250 kiegészítő hadikórház működését engedélyt vonták vissza.¹² Mielőtt egy példán, a kölesdi orvos és családja tevékenységén keresztül bemutatnánk egy szükségkórház világháborús működését, dolgozatunk következő részében kitekintünk a Tolna megyei viszonyokra és helyzetre is.¹³

Az első világháború kitörésének időszakában Tolna vármegye egészségügyi ellátását a szekszárdi megyei kórház irányította, illetve biztosította. A háború első hónapjaiban megindult az ország déli vidékének kórházai felé a sebesült katonák áramlása. A helyzet katasztrofálissá válásával városi ideiglenes kórházak létrehozásának a szükségszerűsége lépett fel. 1914 októberében a vallás- és közoktatási miniszter rendeletet bocsátott ki, amelyben azt szabályozta, hogy csak végső szükség esetén vonhatók el katonai célra iskolaépületek.¹⁴ A megyei kórházban romlottak az ápolási feltételek. És a szerencse sem szegődött a kórházvezetés mellé. Egy galíciai sebesült katona himlőt hurcolt be az intézménybe. A járvány végigsöpört a kórházon.¹⁵

Egy 1914. szeptember közepén publikált adat szerint megyénk községei 1054 kórházi ágyat biztosítottak a Vörös-kereszt Egylet céljainak megvalósítására, ideiglenes kórházak létrehozására. A „mozgalomban” részt vevő községek száma magas,¹⁶ a szervezés példátlanul gyors és hatékony.¹⁷ Mindemellett egy Szekszárdon rendezett tanfolyamon 28, egy Bonyhádon szervezett rövid képzésen pedig 34 ápolónőt képeztek ki.

A kiegészítő kórházak munkáját tekintve példaértékű Kölesd tevékenysége. E község történetének, egészségügyi tevékenységének bemutatásával állítunk emléket a Tolna megyei kiegészítő kórházak első világháborús áldozatokkal teljes munkájának.

Kölesd község a Sió és a Sárvíz mentén helyezkedik el. Árpád-kori település. Lakosság száma 1941-ben volt a legmagasabb (2557 fő), azóta csökken. 1778-ban a megyegyűlésen felmerült megyeszékhely jellege, de kevéssel maradt le végül Szekszárd mögött. Kórházi szinten a megyeszékhelyhez, a Szekszárdi Balassa János Megyei Kórházhoz tartozott és tartozik jelenleg is. Szervezett körorvosi állás 1870 óta van a faluban, illetve környékén. 1870 és 1920 között két család két jeles orvos tagja egymást váltva töltötte be a körorvosi állást, a rendelkezésünkre álló adatok szerint, közmegelegedésre és kitűnően. E két család a Zavaros és a Györki család. A két család története számos ponton találkozik. Közös történetük, szakmai elhivatottságuk, szervezőkészségük csúcspontja egy hadi „magánkórház” létrehozása és működtetése, vezetése volt.

A történetet dr. Györki Lajos születésével kezdődik. Édesapja tanító Osztópánban, itt végezte elemi iskoláját. Egy évig Hőgyészen liceum előképzőbe járt,¹⁸ majd a veszprémi piaristákhoz került gimnáziumba. Ennek elvégzése után a pécsi egyetemen logikát hallgatott. Kis kitérő után katonai szolgálatra jelentkezett és Eszék felszabadítására indult csapatával. Ekkor Klapka segítséget kért parancsnokától. Iskolázott, jól fogalmazó segédtitkár volt szüksége a tábormoknak. Györki bekerült a komáromi törzsisztai irodába, ahol képzettségét jól hasznosítják, főhadnagyi rendfokozatig vitte. Komárom 1849 őszén kapitulált, a várvédők szabadon elvonulhattak. Györki Lajos október 2-án, az utolsó pillanatban hajóval Pestre ment, majd Pécsre került, ahol beiratkozott egy egyetemi tanulmányokat előkészítő tanfolyamra. Ez idő alatt újra találkozott régi iskolatársával, Zavaros Jánossal, aki segítette elrejtetni Györki kompromittáló, komáromi szabadságharcos iratait. Pestre menve beiratkozott az orvosi egyetemre. Jó kapcsolatba került Hauszmann Ferencel, a jeles homeopathia kutatóval, aki figyelemmel kísérte előrehaladását. Tanulmányainak befejezése után¹⁹ látóterét szélesítendő kiment Bécsbe. Visszajöve mentora különböző jönevű családokhoz ajánlotta családorvosnak. Közöttük található a Kölesd melletti Alsópélen élő

¹² Tolnavármegye és a Közérdek XXVI. (XII.) évf. 22. szám. 1916. március 16. 3.

¹³ Cikkünk egy hosszabb dolgozat – helyszüke miatt – rövidített változata. A szerzők kutatták más hadikórházak világháborús történetét is.

¹⁴ Tolnamegyei Közlöny XLII. évf. 44. szám. 1914. november 1. 2.

¹⁵ *Gutai Miklós*: Szekszárd egészségügyének története 1918–1944 között. In: Dobos Gyula (szerk.): Szekszárd város történeti monográfiája II. Dunaújváros, é. n. 182. p.; *Szentgáli Gyula*: A Szekszárdi kórház százhetvenöt éve. Szekszárd, 1976. 92–93.; *Muth Lajos – Töttös Gábor* (szerk.): A Szekszárdi Kórház Krónikája 1801–2001. Szekszárd, é. n. 9–10.

¹⁶ 21 község, illetve 3 család.

¹⁷ Tolnavármegye és a Közérdek XXIV. (X.) évf. 74. szám. 1914. szeptember 14. 3.

¹⁸ Itt találkozott Zavaros Jánossal.

¹⁹ 1858-ban avatták orvosná.

Vizsolyi-család is. 1870-ben kinevezték Kölesdre körornosnak. Megnősült, elvette feleségül Hauszmann Máriát, professzorának leányát. Két gyermekük született. Egy sorozás során Pakson találkozott Zavaros János barátjával.²⁰ Zavaros Gyula, Zavaros János paksi jegyző fia szintén orvos lett, Pakson kezdett dolgozni. Györki doktor idősebb fia váratlanul meghalt, apja depressziós lett, így munkáját nem tudta Kölesden folytatni, majd rövidesen meghalt. Helyére már korábban meghívták vejét, dr. Zavaros Gyulát, akit ki is neveztek kölesdi körornosnak. Györki Máriával kötött házasságukból négy gyermek született. A jól képzett orvos, ki igen nagy munkabírással rendelkezett, haláláig (1920) nagy megbecsüléssel és közszeretettel végezte körornosi tevékenységét. Élete utolsó éveiben zajlott az első világháború.

A világháború kitörése után néhány nappal, augusztus 1-i dátumozással megjelent az országos Vörös-kereszt Egyesület szekszárdi fiókjának első felhívása, amelyben egész Tolna vármegye lakosságától elsődlegesen pénzdományokat kértek az első betegek befogadására.²¹

Hamarosan kiderült, hogy Zavaros Gyula kiváló szervező is volt. A felhívás hatására feleségével együtt létrehoztak egy kis kórházat, amely főleg rehabilitációs célokat szolgált, hadisérült katonák kisegitő ellátását végezte. Kölesd község a fenti cél magvalósításához számos kedvező helyzetet tudott felmutatni. Kiválóan képzett, korábban katonaoorvosként is dolgozó, nagy munkabírásu körornos állt a dolgok élére. Felesége az előző körornos lánya, aki részt vett apja munkájában és a betegségek leküzdésének elkötelezett és hozzáértő híve. Zavaros Gyula és Györki Mária örökölték az előző körornostól egy nyaralóházat, melyet addig senki sem használt lakás céljából. Ezt gyorsan rendbehozták és falugyűlést hívtak össze, amelyen a szomszédos falvak is részt vettek. A jelenlévők, a korabeli tudósítások szerint, nagy örömmel fogadták orvosok felvetését. Azonnal megindultak az adományozások, 15 ágy és ezek felszerelése jött össze. A kórházvezető kidolgozta a kórház működési rendjét, és azt ki is függesztette a kórtermekben.²² Hogy Zavaros doktor mennyire komolyan vette feladatát, azt láthatjuk abból is, hogy részt vett a Magyar Orvosok és Természetjárók Egyesületének éves kongresszusán. Ekkor készült jegyzetei több mint 400 oldalt tesznek ki, bizonyítva, hogy az ott hallottakat igyekezett rögzíteni, valamint a kórház betegei érdekében felhasználni.²³

Korán tisztázódott, hogy az ápoltak táplálását minden nap más család fogja megoldani. Rögzítésre került a felvehető betegek súlyossági foka, természetesen csak viszonylag könnyebb sebesültekről lehetett szó. A működési engedélyt a székesfehérvári katonai kórház állította ki, ők látták el a szakmai felügyeletet is. Feljegyezték, hogy különösen figyelték a higiéniai viszonyokat. 1914. augusztus 6-án a megye főispánja engedélyezte ágyak beszerzését és a Kölesdre való kiszállítását.²⁴

1914-ben már meg is indult a betegápolás. Zavaros doktor vezette a kis kórházat, de természetesen ellátta körornosi feladatait is. Felesége, férje távollétében, ellátta az enyhébb problémákat. Nem véletlen, hogy az események lezajlása után Zavaros Gyulánénak, Györki Máriának elismerésül a „Hadiéki-ményes Vörös-Kereszt ezüst díszérmét díjmentesen” adományozták.²⁵ Segítségé lánya, Zavaros Ilona volt.²⁶ A falu lakossága is példamutatóan segített. A már említett „sorházi” táplálás mellett pénzt adtak össze gyógyszerre, az asszonyok mostak, vasaltak, takarítottak, tégést készítettek. De térítésmentesen segítettek a falu szobái (ruhatisztítás, vasalás, stb.), a falu borbélyja, fogatosai.²⁷ A sajtó augusztus 20-án, a megyében szinte egyedülálló híradást tett közzé a Kölesden megindított és folyó munkáról, di-

²⁰ Ez a két család harmadik találkozása.

²¹ Tolnavármegye és a Közérdek XXIV. (X.) évf. 63. szám. 1914. augusztus 3. 2. Néhány nappal később újabb felhívás jelent meg. Ebben a felhívásban azonban a pénzdományokon túl, illetve azok mellett ágyakat és ágyfelszereléseket kértek. Tolnavármegye és a Közérdek XXIV. (X.) évf. 64. szám. 1914. augusztus 6. 2.

²² Sajnos a dokumentumok igen rossz állapotba kerültek, ezeket már nem lehet táblázatba foglalni. Annyi kivehető, hogy szabályozta a látogatási idő, a reggeli felkelés és az esti lámpaoltás, stb. időpontját. Ha az ápoltnak panaszra volt, a kifüggesztett pontok rendelkeztek, hogy mikor kellett az orvosi és mikor a gazdasági vezetőhöz fordulni. Az italfogyasztás, a dohányzás helye, mennyisége és időpontja is pontosan meg lett határozva.

²³ A levél és a jegyzetek jó része a Wosinsky Mór Megyei Múzeumban, Szekszárdon található.

²⁴ *Kellényi Zoltánné*: A Györki és Zavaros család történeti feljegyzései. A kórház iratai, valamint más családi iratok a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára gondozására van bízva (TMÖL). Iktatószám: 176/2000. Törzsszám: XIII/48. 14. pallium. (A továbbiakban TMÖL XIII/48. 14–24. pall.)

²⁵ Az adományozás időpontja: 1916. április 19. TMÖL. XIII/48. 24. pall.

²⁶ Hármuk tevékenységéről rendkívüli elismeréssel szól a helyi sajtó. Tolnavármegye és a Közérdek XXV. (XI.) évf. 64. szám. 1915. augusztus 12. 3.

²⁷ Tolnamegyei Közlöny című lap 1914. október 25-i száma beszámolt arról, hogy a honvédelmi miniszter engedélyt adott arra, hogy a beteg katonákat házi gondozásban részesítsék, azzal a feltétellel, hogy időnként a sebesülteknek meg kellett jelenniük a legközelebbi katonai kórházban orvosi kezelés céljából. XLII. évf. 43. szám. 1914. október. 25. 3. Nincs utalás arra, hogy házi gondozásra volt-e példa Kölesden.

csérve és példaképpül állítva azt.²⁸ A sajtó híradásai is megerősítik, hogy a kórház munkájával mindenki elégedett volt. 1915. január 15-én a Tolnavármegye és a Közérdek c. lap *Jó tettért jót várj!* című cikkében beszámolt arról, hogy csehországi katonák, sebesültek érkeztek,²⁹ s hogy a családok felváltva látták el őket tápláló, magyaros kosztal. S végül a legnagyobb elismerés hangján szólt a fent említett lap 1915 augusztusában, a nyári munkák nehézségeit is kiemelve a Vidék című rovatban, ahol a község lakóit és a Zavaros családot dicsőíti az újságíró, torokszorító az elismerés hangja: „...Kölesden ezt a kórházat mindenki a magáénak tekinti. – Mint egy nagy család a maga féltett jószágát, úgy dédelgetik, gondozzák és istápolják. Nincs senki a helységben és a környéken, aki néhány fillérrel annak támogató-sához hozzá ne járult volna.”³⁰

A kölesdi kórház személyzete és ápolójai

A kölesdi kórházban az 1915. év is szépen zárult, természetesen a lehetőségekhez és a körülményekhez képest. Az újságon keresztül mondott köszönetet Zavaros doktor annak a 26 támogatónak, akik segítettek neki abban, hogy a kölesdi kiegészítő kórház szép karácsonyi estét rendezzen betegeinek.³¹ Zavaros doktor nemeslelkűségének és áldozatvállalásának talán legszebb bizonyítéka, hogy rengeteg elfoglaltsága mellett 1916 januárjában még újévi üdvözlések megváltása révén is támogatta a háborúban elcsúszott Tolna megyei szegény katonák és özvegyek árváit.³²

A kórház 1914 nyaratól 1916. február-márciusig működött. Ezután már – feltehetőleg – a központi szakellátás megerősödése miatt nélkülözhetővé vált. 1916. február 23-i dátummal egy határozattal a kiegészítő kórház működését visszavonták.³³ „Megszüntetik a kisebb hadikórházakat. A Vörös-kereszt központja a katonai parancsnokság megbízásából sok kiegészítő kórházhoz felszólítást intézett, hogy nem reflektál többé működésükre, mert a sebesült és beteg katonákat áthelyezik nagyobb kórházakba.”³⁴ –

²⁸ Tolnavármegye és a Közérdek XXIV. (X.) évf. 67. szám. 1914. augusztus 20. 2.

²⁹ Érdekes, hogy a sebesültek között sok cseh katona volt.

³⁰ Megemlíti a cikk, hogy nyáron a betakarítás idején nehéz volt a betegek ellátása, s ezért támogatást kaptak – személyenként 3 korona segélyt – a Vörös-kereszt Egylettől. Tolnavármegye és a Közérdek XXV. (XI.) évf. 64. szám. 1915. augusztus 12. 3.

A cikk megjelenése után egy héttel Tamási is szükségét érezte, hogy a tevékenységéről megjelentessen egy hasonló méltatást. Tolnavármegye és a Közérdek XXV. (XI.) évf. 66. szám. 1915. augusztus 19. 2.; Bátaszékről pedig decemberben jelent meg hasonló cikk. Tolnavármegye és a Közérdek XXV. (XI.) évf. 96. szám. 1915. december 2. 3.

³¹ Tolnavármegye és a Közérdek XXV. (XI.) évf. 103. szám. 1915. december 30. 4.

³² 5 koronát adományozott. Tolnavármegye és a Közérdek XXVI. (XII.) évf. 1. szám. 1916. január 3. 3.

³³ 725/916.M számú határozat. TMÖL. XIII/48. 17. pall.

³⁴ Tolnavármegye és a Közérdek XXVI. (XII.) évf. 22. szám. 1916. március 16. 3.

közi a puszta tényeket az egyik Tolna megyei lap. A Tolnamegyei Közlöny írása idézi a törvényhatóságokhoz intézett, Sándor János belügyminiszter által küldött körlevelet, rendeletet, s a következő néhány sor már magyarázatot is ad a szükségkórházak megszüntetésére: „A hadszíntér eltolódása és a katonai betegek létszámának örvendetes apadása folytán a katonai betegek befogadására a katonai gyógyintézetek is elegendőnek bizonyulván...”³⁵ A kölesdi kórház feleslegessé vált anyagát (kórházi köpenyek, kendők, vánkások, paplanok, stb.) Zavaros Gyula átadta a még működő simontornyai ideiglenes kórháznak.³⁶

Ezeket a helyi kiskórházakat nagy tisztelet és megbecsülés övezte. Györki Mária, dr. Zavaros Gyuláné első kitüntetéséről korábban már szóltunk. 1918. május 27-én a férj és a feleség is méltán megérdemelt magas állami kitüntetésben részesült – a „Hadiékitményes II. oszt. Vörös-kereszt díszjelvényt” kapták meg mindketten.³⁷ Zavaros Gyula 1920-ban hirtelen meghalt. Hatalmas munkájára és munkabíráására jellemző, hogy saját községén kívül három-négy másik falu ellátását is meg kellett oldania, mivel azok orvosait behívták katonának. Hogy a hirtelen fellépő szívelégtelenségben milyen szerepet játszott az önként vállalt túlmunka, az ma már nem mondható meg.

2011-et az ENSZ az önkéntesség évének nyilvánította. Írásunkkal ehhez is hozzá kívántunk járulni.

Gesztesi Enikő és Gesztesi Tamás

Szolgák és szolgáltók jogviszonya a Káli-medencében I.

Az egykor Zala, ma Veszprém megyéhez tartozó Káli-medence a Balaton-felvidék egyik legszebb, természeti, építészeti, néprajzi értékekben gazdag kistája. Az ide eső nyolc település (Balatonhenyey, Kékkút, Köveskál, Kővágóörs, Mindszentkál, Monoszló, Salföld, Szentbékál) 1945 előtti lakossága a római katolikus, a református, az evangélikus és kis számban a zsidó vallást követte. A medence szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas, ezért az itt élők főleg szőlőműveléssel, állattenyésztéssel, némi erdei munkával foglalkoztak. A tájegység népességének karakteres részét adta az egykori kismenesség leszármazottainak öntudatos rétege, a *nemzetes urak és nemzetes asszonyok* köre. A Káli-medence történetének és néprajzának komplex kutatására – Lackovits Emőke szervezőmunkájának köszönhetően – az 1980-as években került sor. Ennek keretében a népi jogélet, a jogi népszokások témakörén belül végeztem kutatást a szolgák és szolgáltók életviszonyairól, illetve jogviszonyairól, mégpedig a XIX. század végétől a XX. század közepéig terjedő időszakokra.

A Káli-medence községeiben a még hagyományosnak tekinthető paraszti társadalomban a munkavégzés sokféle formában, a kapcsolatok széles rendszerében, különböző jogviszonyok keretében történhetett. Így többek közt szívességből, ledolgozás,¹ összesegítés, részesművelés keretében, arató- vagy cséplőbandában, napszámoként, summásként, aztán iparosként, kereskedőként (ezek segédei, tanoncai munkájával), specialistaként, pl. varrónőként. Végezetül *cselédként*, mely fogalomkörbe nem tartoztak az előzőekben felsorolt munkavégzések. Hasonlóan nem esett a cseléd tevékenységi körébe a magasabb műveltséggel, felkészültséggel rendelkezők szolgáltatása.

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követően sorra születtek azok a törvények, amelyek az új, a döntően polgári viszonyokat kívánták szabályozni. Ezek közé tartozott az 1876. évi XIII. törvénycikk (a továbbiakban: Cstc.), mely a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról szövelt. Hangsúlyozni kell, hogy az utóbbiak a gazdasági, másképp mezei munkások és a napszámosok nem tartoztak a cselédség körébe, a Cstc.-én belül rájuk más rendelkezések vonatkoztak. Ugyanakkor a Cstc. különbséget tett a *külső cseléd*ek, illetve a *házi* vagy *belső cseléd*ek között. Az előbbiekre, a külső vagy *gazdasági cseléd*ekre jó 30 év elteltével új törvény is született, mégpedig az 1907. évi XLV. törvénycikk (a továbbiakban: Gtc.), mely a gazda és a gazdasági cseléd kö-

³⁵ Tolnamegyei Közlöny XLIV. 15. szám. 1916. április 9. 3.

³⁶ Erről az eseményről hírt ad mindkét lap. Tolnavármegye és a Közérdek XXVIII. (XVI.) évf. 21. szám. 1918. május 23. 3.; Tolnamegyei Közlöny XLVI. 21. szám. 1918. május 26. 2.; TMÖL. XIII/48. 19. pall.

³⁷ TMÖL. XIII/48. 21. és 24. pall.

¹ *Gelençsér József*: Ledolgozások munkák a Káli-medencében. In: Lackovits Emőke (szerk.): Kapcsolatok rendszere a Káli-medence falvaiban a 18. századtól a 20. századig. Veszprém, 1988. 165–188.

zötti jogviszony szabályozásáról szolt.² A két törvény között – részben az azonos szabályozási tárgykörből adódóan – jelentős átfedés, párhuzamos szabályozás és esetenként kollízió észlelhető. Az általam vizsgált korszak végéig lényegében ez a két törvény maradt hatályban. Bár néhány további törvény is érintette a kutatott szabályozási tárgykört. Így az 1898. évi XX. tc. a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről, mely többek közt a cselédek kórházi ápolási valamint szállítási költségei viselését szabályozta. Mindez azonnal kiegészíthető azzal, hogy az említett jogszabályok alapvetően meg is határozták a *gazda* és a *cseléd* közti jogviszonyt, melyet a helyi jogi népszokások illetőleg a feudális hagyományok csak részben, kisebb mértékben befolyásoltak.

Előljáróban szükséges leszögezni, hogy jelen írásom a *gazdacselédekkel* foglalkozik. Ám csak részben terjed ki a cselédek körébe tartozó *örzögyerekekre, örzöleányra*, mivel viszonyaik külön tanulmányokban feldolgozásra kerültek.³ Nem érintem az ugyancsak cselédnek minősülő vincelléreket sem, akiknek vizsgálatát a kutatócsoport más tagja végezte el. A nagybirtokok cselédségének, az *uradalmi cselédeknek* jogviszonya pedig jellégénél, terjedelménél fogva meghaladja a mostani tanulmány kereteit. A cselédek életéről, viszonyairól a szépirodalom és a tudomány különböző ágainak művelői tollából számtalan írás, tanulmány, könyv született.⁴ A címben jelzett tárgykör megközelítése részéről a jogi szabályozás és a népi jogélet szempontjából történt, melyet a kutatás eddigi lényegében mellőzött.

A jogviszony alanyai

A két törvény fogalomhasználatában és a Káli-medence lakóinak szóhasználatában egyaránt a *gazda* és a *cseléd* volt a jogviszony két alanya. A gazdák egyrészt a Káli-medence birtokkal, illetve állatállománnyal rendelkező tehető nagygazda rétegéből, illetve a középosztályhoz tartozó egyes személyekből, másrészt Budapest, illetve a Balaton-felvidék városainak nagypolgári vagy középosztálybeli tagjaiból kerültek ki. A cselédek pedig jórészt a Káli-medencében élő szegényparasztság soraiból, illetőleg a cselédség leszármazottaiból.

A kisnemesi származású Leopold Ferencné Györfly Sára (sz. 1917) tájékoztatása szerint a két világháború között Köveskálton jórészt a módos nemzeti urak tartottak cselédet, értve ezalatt annak egy speciális típusát, a szőlőt gondozó vincellért is. Mintegy 10–20 kh kívánta meg, hogy mellette egy-egy cseléd, illetve vincellér tevékenykedjen, különösen, ha a terület jelentős része szőlőművelés alatt állt. Név szerint is megjelölt egyes cselédtartó gazdákat: Vörösmarty Józsefnél 3–4 cseléd, 2–3 vincellér; Pálffy Zoltánnál 2–3 cseléd, 1 vincellér; Fábíán Zsigmondnál 2 cseléd, 1 vincellér; Kovács Andrásnál 2 cseléd, 1 vincellér; Csekő Istvánnál 1 cseléd, 1 vincellér; Boros Dénesnél 1 cseléd; Kenessey Gyulánál 1 cseléd, Nemes Károlynál 1 cseléd, Református lelkésznel 1 cseléd, 1 vincellér. Rajtuk kívül Györfly Pongrác, Györfly Béla, Sebestyén Géza és mások is tartottak szolgát. A nemzeti uraknál a gazdasági indokokon túl az egykori nemesi előjogok továbbéléseként nagyobb hajlam mutatkozott a cselédtartásra, melynek részben presztízsjellege volt.

A földterület nagysága, művelési ága mellett a család összetétele, körülményei is befolyással bírtak. Szentbékállán Neupergel Lajosné Szabó Irén (sz. 1905) úgy emlékezett, hogy édesapja, Szabó Károly kb. 20–25 kh birtokkal és legényfiával maradt özvegyen a 20. század elején. Ilyen körülmények közt tartott cselédet. Mégpedig *szolgát*, hol idősebbet, hol fiatalabbat, mikor milyet kapott. A Mindszentkálai Fekete Gábor és felesége, Keszler Rozália (sz. 1907) 10 kh földdel rendelkeztek, amiből 5–5 kh tette ki a szőlőt, illetve a szántót. Két ökör, két tehén, tinók, borjúk, sertések, malacok, baromfiak tartoztak még a gazdasághoz. Mindezeket figyelembe véve egy férfi szolgát szerződtettek maguk mellé. A szegény körülmények között élő Szegetes István (sz. 1908) és felesége Cseh Mária (sz. 1912) közlése nyomán tudjuk, hogy Szentbékállán a két világháború között 10–15 háznál dolgozott férficseléd, szolga és négnél (jegyző, katolikus pap és két gazdacsalád) nőcseléd, azaz *szolgáló* (helyi kifejezéssel *szóga* és *szógálló*). Két helyen, a plébánián és Csökör Ferenc *nemzeti úrénél* a *konvenciósi cseléd* családos volt.

Leányok nagy számban mentek a Káli-medencéből, különösen annak nem kisnemesi falvaiból városra, szolgálónak. Mindenekelőtt Budapestre, aztán a környékbeli városokba, Tapolcára, Keszthelyre, Balatonfüredre, de eljutottak Kaposvárra is. A gazdák itt a polgárság, az értelmiség soraiból kerültek ki.

² A néprajzi szakirodalom, a legújabb is, számos esetben pontatlanul idézi, ismerteti a törvénycikkek egyes rendelkezéseit.

³ *Selmeczi Kovács Attila: Az örzögyerek.* In: T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun I. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei* 50. Szolnok, 1995. 275–280.; *Selmeczi Kovács Attila: Örzögyerek.* In: *Elfeledett magyar mesterségek és népelet.* Cser Kiadó, Bp., 2009. 275–280.; *Gelencsér József: Örzögyerek a Káli-medencében.* In: Lackovits Emőke (szerk.): *Történeti és néprajzi dolgozatok a Káli-medencéből.* Veszprém, 1986. 48–56.

⁴ Vö. *Paládi Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* Bp., 2000. 174–175.

Balatonfüreden a panziótulajdonosok fogadták fel őket. A medence községeiben a szolgálót tartó gazdák a módos földtulajdonosokat és a középréteget képviselték. Így Mindszentkállán 1945 előtt a tanító és két kereskedő alkalmazott szolgálót. Balatonhenyében csak a legmódosabb család, Madárék tartottak fiatal leányszolgálót, igaz kettőt is.

A jogviszony másik alanya a *cseléd* volt. A Káli-medencében több, lényegében hasonló tartalmú kifejezést használtak velük kapcsolatban. A cseléd megjelölés az egykori, részben tovább élő patriarchális kapcsolatra és a családba tartozásra utalt. A *szolga* az alávetettségre. A *béres* megjelölés pedig arra, hogy bérért, fizetségért dolgozott. A két törvény csak a fentebb már említett megkülönböztetést tette, belső és külső cselédekről szólt. Valójában számos típusuk létezett.

Az uradalmak cseléd-hierarchiája, a cseléd sokféle típusa területünkön, az említett gazdáknál természetesen nem alakult ki. Néhány típus között mégis különbséget tettek. A *konvenció cselédet* a Káli-medencében nemcsak a nagybirtokok, hanem a nagygazdák, a nemzeti urak is alkalmazták. (Ahol többet szegődtek belőlük, különbséget tettek a *kocsis* és *béres* között.) Ők lényegében a külső, a gazdasági cselédek voltak. A latin megegyezés szóból származó konvenció kifejezés arra utalt, hogy a cseléddel pénzbeli és természetbeni járandóságban egyezett meg alkalmazója. Így ebből saját magát, illetve családját látta el, szemben a *bennkosztos cseléddel*, kinek táplálkozásáról a gazda és felesége gondoskodott. Ő a belső, házköri cselédek körébe tartozott. Nem az uradalmi, hanem a gazdacselédek sorait gyarapította. A fiatalabb korú cselédeket *szógagyereknek*, *szógalegémek* hívták, kiknek még az idősebb szolga is parancsolt. A tájegység szépszámu szarvasmarhájának őrzete, legeltetése – csordás hiányában – a cselédként felfogadott *örzögerekre*, esetleg az *örzöleányokra* hárult. A Badacsonyi-borvidékhez tartozó, kiváló minőségű bortermő szőlők gondozása, őrzete, illetve a bor kezelése pedig az állandó cselédként foglalkoztatott *vincellérekre* várt.

A konvenció cselédet felfogadó gazdát többre tartották, mint azt, aki csak bennkosztosokat tartott. Mindszentkállán csak két helyen, Gerencsér Józsefnél és Pék Jánosnál dolgozott konvenció cseléd. A bennkosztos cseléd rendszerint 18–20 éves egyedülálló személy volt. Sokszor addig maradt, míg be nem vonult katonának. Így a már említett Fekete Gáboréknál Mindszentkállán 1934-től három évig szolgált egy legény. Akkor be kellett vonulnia. A szolgálat letöltése után vissza akart gazdájához menni, de már feleségestül. Így azonban nem fogadták. Szinte kizárólag nőten ember, legényke ment el bennkosztosnak, a gazdák is ilyet vártak. Esetenként azonban a bennkosztos lehetett *szolgaleány* is. A balatonhenyei Madár Dezső (sz. 1913) hívta fel a figyelmet, hogy a legények, fiatal férfiak nem annyira hozzájuk, a paraszti gazdaságokba, hanem inkább az uradalmakba törekedtek, mert ott intenzívebb gazdálkodás folyt, így jobban fizettek. Ezzel szemben a módosabb gazdáknál patriarchálisabb volt a viszony, mint a nagybirtokon. Nyilván ez utóbbi körülménnyel is összefügg, hogy egy-egy egyedülálló szolga szinte egész életét ugyanannál a gazdánál töltötte. Példa rá Kövágóórsón a kismemesi származású Bárány Pálnál Vasáros Imre, aki vagy 30–40 évig dolgozott. Egyszer ugyan megharagudott, eltávozott, de két hét múltán visszatért.

A Budapestre, egyáltalán városba került cselédleányok általában az ügyesebb, szorgalmasabb, rátermettebb személyek közül kerültek ki. A szülők szegénysége mellett a városba kerülésben az is szerepet játszott, ha a leány nem volt erős fizikumú, nehezen bírta a paraszti munkát. Szalai Istvánné Gerencsér Erzsébet (sz. 1924) Mindszentkállán részletesen ismertette a helybeliek cselédéletét. Édesanyja korosztályának tagjai, az 1890-es években születettek, már Budapestre jártak. Saját korosztályából a lányoknak mintegy harmada, kb. 15–20 fő szolgált városban. Először általában *mindenesek* lettek, majd *főző-mindenesek*, akik a rangsorban eggyel hátrább álltak, kevesebb bért kaptak, mint a *szakácsnők*. Idáig közülük kevesen jutottak el. A *szobalány* pozíció pedig legtöbbször számára már alig elérhetőnek tűnt. Balatonfüreden, a panziókban mégis több medencebeliből lett szobalány. Köveskálón is alkalmaztak szobalányt, de csak két helyen, Györffy Pongrácnál és Sebestyén Gábornál. Néhány 20 év körüli legény is elment Budapestre *szobainasnak* vagy üzletbe dolgozni. A férfi távozását azonban rendszerint megérezte az otthoni gazdaság, míg a szolgálónak állt leány nélkülözhető volt. Egyébként is falujában legfeljebb napszámosnak mehetett volna.

Köveskálón és környékén sokszor nemcsak a szegényebb, hanem a szerényebb képességű lányokat vették fel magukhoz szolgálónak a módosabbak. A szőlőt munkáló vincellér is gyakran adta lányát a gazdához, különösen, ha elbocsátástól tartott. Így próbálta helyzetét szilárdítani, és a lányának is helyet szerezni. Egyes gazdák menhelyről is szoktak kihozni pár hónapra 14–15 éves lányokat szolgálónak. Általánosságban elmondható, hogy a paraszti üzemekben és a városi családoknál a gazdák előnyben részesítették a fiatal, nőten, illetve nem házas munkavégzőket. A cselédeskedés a II. világháború után még tartott, de az 1950-es évek elején megszűnt.

A szolgálati szerződés megkötése

A Cstc. szerint a cseléd és a gazda közötti viszony a két fél megegyezésével létrejött, írásbeli vagy szóbeli *szolgálati szerződés*en alapult. Az írásbeli forma a törvény szerint nem volt kötelező. A cseléd fogadása elsősorban a családfőt, a férfit illette, de a ház körüli és belszolgálatra való cselédet a ház asszonya is felfogadhatta. A cselédnek a szerződéskötéshez saját személye fölött szabadon kellett rendelkeznie. Ennek hiányában az atya vagy a gyám beleegyezésére volt szükség. A *cselédkönyv* felmutatása esetén a beszegődésre vonatkozó atyai vagy gyámi beleegyezést vélelmezték. A szerződés tartalmáról a felek szabadon egyezkedhettek. Minden cselédnek egy szolgálati (cseléd) könyvvel kellett rendelkeznie. Hasonló rendelkezéseket tartalmazott a Gtc., mely azt is előírta, hogy a szerződéskötés után a gazda a cselédkönyvet átveszi.

A törvényi rendelkezések lényegében betartásra kerültek. A szerződés megkötése révén a cseléd *el-szegődött*, a gazda *megfogadta*. A szerződést az esetek egy részében szóban, máskor írásban kötötték. Hogy mikor melyik formát választották, e tekintetben bizonyos tendenciák érzékelhetők. A bennkosztos cselédnél inkább szóbeli, a konvencióssal általában írásbeli szerződést kötöttek. Ha rövid időre szólt a szerződés, vagy ha gyerek szegődött el, akkor csak szóban egyeztek meg. A monoszloi egykori gazda, Kerkápoly Pál (sz. 1903) inkább az írásbeli formát részesítette előnyben, mondván, „*cselédvel is lehet nézeteltérés*”. A balatonhenyei Szalai Gábor (sz. 1904) két esztendeig. 1919–20-ban volt konvencióss cseléd a Madár családnál és mindkétszer írás készült. Egyébként a szerződést általában a gazda írta, a felek aláírták, gyakran két tanú közreműködését is igénybe vették.

A Cstc. a törvényi rendelkezések áthágásainak büntetését szabályozó fejezetében szólt a gyermek-cselédekről. Alkalmazásukat nem tiltotta, csak feltételekhez kötötte. Az a gazda esett büntetés alá, aki a tanköteles gyerekcselédjének az iskola látogatására kellő időt nem engedett, valamint az, aki a gyerek-cseléd testi fejlődését és növekedését akadályozó nehéz munkával terhelte, vagy vele kegyetlenkedett. A Gtc. 3.§-a szigorúbban szabályozott: kifejezetten tiltotta a 12 éven aluli kiskorú gazdasági cselédnek szegődtetését. Az ilyen személynek cselédkönyvet sem volt szabad kiadni, a vele, illetve képviselőjével kötött szerződés semmisnek minősült. (A Gtc. személyi hatálya viszont nem terjedt ki a házi cselédre.) A Gtc. kihágásnak minősített, pénzbüntetéssel fenyegetett cselekményként szabályozta – hasonlóan a Cstc-hez –, ha a gazda a gyermekcselédvel kegyetlenkedett vagy olyan munkára kényszerítette, amely annak testi erejét felülmúlta, egészségét és testi fejlődését veszélyeztette.

A törvényi rendelkezések messzemenően nem kerültek betartásra és a jogsértések következmények nélkül maradtak. Örzőgyerekként a gazdák a szegényparasztozok, cselédek, nincstelenek 10–14 éves fiait, vagy az árvaságra jutottakat szerződtették el, de a legrászorultabbaknál már a 7–9 évesek is mentek. Amint Salföldön mondták: „*Jártak három-négy osztályt, aztán kimaradtak, az apjuk-anyjuk odaadta őket más családhoz.*” A lányokat inkább túl az iskolán adták oda örzőnek. A gazdák tudták, hogy mely családokban van alkalmas korú gyerek, ennek megfelelően ők keresték fel a szülőket, kérdeztek rá, hogy elszegődtesse-e valamelyiket? Rendszerint a fiú apja egyezett meg, de írásbeli szerződés nem készült. Nagy létszámú családok különösen Mindszentkállán és a medencén kívüli Monostorapátiban éltek. A 4–7–10 gyerekes családok fiai, ahogy nőttek, mentek örözni. Más esetekben az örzőgyerekek, egyáltalán a cselédnek álló gyereket vagy fiatalabb legénykét az apja kísérte el a gazda házához és ott ő is kötötte meg a szóbeli szerződést. Az idősebb legény már maga szegődött. A leánycselédet az anyja kísérte el, vele egyeztek meg. Az I. világháború idején sok asszony özvegyen maradt gyermekeivel. Mikor elszegődtesse valamelyik fiú- vagy lánygyerekét, maga vitte el a gazdához és kötötte meg a kontraktust. Fiút, legényt, férfit a gazda fogadott föl, leánycselédet a gazda felesége.

Budapesten, illetve más városban a Káli-medence szolgálólányainak valamelyik rokon, barát, ismerős *szerezett helyet*. Általában a már „több éve fönt élő” idősebb szolgálók révén kerültek fel, jutottak helyhez az újak. A szerződés megkötését már önállóan végezték. Valamennyi kiállította magának a cselédkönyvet, melynek révén jogosult volt egyedül eljárni. A Káli-medencében azonban a szolgák és szolgálók nem mindegyike rendelkezett cselédkönyvvel. Különösen gyerekek, fiataloknál, rövid időre elszegődötteknél hiányzott el az okirat. Történt mindez a törvényi tilalom és a pénzbírsággal fenyegetés ellenére. A kiállító hatóság által sorszámmal ellátott szolgálati könyv nyilvános okmányként minősült, hamisítása büntető szankciót vont maga után. A cselédkönyv tartalmazta a cseléd adatait, személyleírását, melyeket a hatóság rögzített. További rovatait a mindenkor gazda töltötte ki. Szerepelt benne a gazda neve, polgári jogállása (pl. magánzó, bérlő), a cseléd szolgálatának kezdő és bejező napja, a szolgálat minősége (pl. mindenes). Az évi vagy havi bért és egyéb, ígért járandóságot is tartalmazta.

A szerződés megszüntekor a gazda bejegyezte a véleményét a megfelelő rovatba a cseléd hűségéről, ügyességéről, szorgalmáról és erkölcsiségéről. A Gtc. 52.§-a viszont tiltotta a cselédkönyvbe a cseléd

minősítésére vonatkozó adatok bejegyzését. A cseléd kívánságára a gazda külön minősítő bizonyítványt adhatott. A cselédkönyv tartalmazta a Cstc., a Gtc. és más törvények kivonatát, a hangsúlyt a cseléd kötelességeire és a gazda jogaira helyezve. Ezeket a törvényeket, de még a kivonatban szereplő rendelkezéseket csak részben, főbb vonalaikban, némileg pontatlanul ismerték a cselédek. Oka volt ennek, hogy nem nagyon olvasták, illetve a normaszöveg megértése, értelmezése gondot jelentett számukra. Ha elszegődtek, hozzá sem fértek a cselédkönyvhöz, mert azt akkortól a gazda őrizte. Vita esetén különösen hátrányt szenvedett a cseléd, hogy nem jutott a törvény szövegéhez. Ám mégis volt a cselédeknek bizonyos szintű jogismerete. Kötelességeiket, jogaikat elfogadható mértékben sejtették vagy tudták.

A községekben a szegődetés viszonylag gyorsan lezajlott, a felek általában ismerték egymást, a másik fél családját, körülményeit, jellemét. A gazda vagy felesége közölte a feladatokat, a javadalmaszt és elmondta intelmeit. A cseléd illetve szülője, gyámja tudomásul vette. A szerződés kötés körülményeit jól jellemzi a mindszentkáljai visszaemlékezés a gazda oldaláról: „A szóga maga jött ide, nem köllött vele egyezkedni. Külön szerződés (t. i. írásbeli) nem volt vele, csak nálunk élt.” A szerződés kötés helye tehát általában a gazda lakhelye volt, kivéve az őrzőgyerekek egy részével megkötött, már említett szerződéseket.

A Cstc. 15.§-a rögzítette: ha a szerződés alkalmával a gazda *foglalót* ad, a cseléd elfogadja, az csak a szerződés megkötésének bizonyítéka. A Káli-medence parasztsága körében azonban mindez már nagyobb fokú erkölcsi kötelezettséget is jelentett a szerződés tekintetében, komoly kötőerőt. Felnőtt cselédnél a szerződés kötéskor általában adtak foglalót, mind a szolgánál, mind a szolgálónál. A Cstc. rendelkezéseivel egybehangzóan azt a kialakított bérbéret betudták. A szolgálólányok városi szerződése hosszabb eljárást kívánt. A több időt főleg az okozta, hogy a gazda felesége alaposan kikérdezte a cselédet és áttanulmányozta szolgálati könyvét. Csak mindezeket követően közölte döntését. A szerződések létrejöttét, a felek egymásra találását elősegítették a *cselédszerzők*. A Cstc. 82.§-a szerint a cseléd szerző az ipartörvény értelmében csak hatósági engedéllyel és üzlettel rendelkező személy lehetett. A polgárosodás szerény jegeit mutató Kővágóörsön 1945 előtt működött cseléd szerző.

A szerződés időtartama

A Cstc. szerint a cseléd bérért szerződésileg kötelezte el magát bizonyos, a háztartás vagy a gazdaság körüli személyes és folytonos szolgálatokra, legalább egy havi időtartamra. A Gtc. 1.§-ban a gazdasági vagy külső cseléd fogalmára szinte megismételte a fenti meghatározást, azzal a megszorítással, hogy a szolgálatot nem a háztartás körül, hanem valamely gazdaságban kell teljesíteni. A törvény 7.§-a már azt is kimondta, hogy ha a szerződésben másképp nincs kikötve, úgy a szerződés egy évre szól. Mindkét törvény érvénytelennek tekintette a bizonytalan időre kötött szerződést.

A XVII. század derekától a vármegyei statutumok, majd ezek nyomán az 1723. évi LXVI. tc. írta elő az újévtől újévig történő szerződés kötést. Korábban ugyanis Szent György naptól (április 24) kötötték meg azokat. A cselédek azonban tavasszal, a munkák kezdete, sürgőssége miatt magasabb bért igyekeztek kicsikarni. A jogalkotók az újévi időponttal ezt zárták ki.⁵ A Káli-medencében a Gtc. rendelkezéseivel összhangban és a célszerűség jegyében a konvenció cselédrel egy esztendőre kötötték meg a szerződést. Régebbi időben, azaz a XX. század első harmada végéig *újévtől újévig*, később *Szent György naptól következő Szent György napig*. Az utóbbi megoldás biztosította, hogy a cselédnek ne a téli hidegben kelljen költözni. Az általam vizsgált korszakot megelőzően, a XIX. század közepén, ha a cselédet egy évre vették fel, úgy ez január elseji határnaptól szólt. A szerződést korábban, már októberben megkötötték vele. Erre utalnak a kővágóörsi módos gazda, Bárány András gazdasági jegyzőkönyvében található feljegyzések.⁶

A Cstc. 61.§-a mondta ki, hogy külső (gazdasági) cselédnél a felmondásnak a szolgálati idő letelte előtt legalább két hónappal meg kell történnie. Bárány András említett bejegyzései arra utalnak, hogy így lehetett ez már a törvény hatályba lépése előtt, és tudjuk, hogy így maradt utána is. A gazdasági cselédre a Gtc. 40.§-a úgy rendelkezett, hogy szerződésük a szolgálati idő elteltével megszűnik. Az éves szerződés azonban csak akkor, ha két hónappal előbb egyik fél se nyilatkozta ki, hogy megújítani nem akarja. Ilyenkor még egy évvel meghosszabbodott, változatlan feltételekkel. Október végén, Minden-szentek (november 1) körül a Káli-medencében is alkalmazták ezen szabályokat. Rendszerint előbb a cseléd, aztán a gazda nyilatkozott. A szegődés így, meghosszabbodásokkal tarthatott pár évig, de – különösen az egyedülálló cselédnél – évtizedekig is. Hosszú szolgálatnál a felek természetesnek vették a folyamatosságot, a meghosszabbításra vonatkozó formásokat nem tartották be.

⁵ Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Bp. – Pécs, 2000. 118–119.

⁶ Bárány András gazdasági jegyzőkönyve. Kővágóörsi Evangélikus Egyházközség Irattára, Kővágóörs.

A bennkosztos cselédek – megint csak a törvényekkel összhangban – egy-két hónapra, de leginkább fél évre szerződtek. A nyári időszakra, a nagy munkákra, amikor kellett a dolgozó kéz. De bennkosztos cselédet is alkalmaztak egy évre. A már idézett szentbékállai Neuperger Lajosné említette: „A szolgák egy-egy félét szottak dolgozni. Május elsejével jöttek, aztán Mindenszentekig maradtak. Édesapámnál volt egy, amelyik maradt télen. Egész télen, kiteleltetük, aztán tavasszal íthagyott bennünket, elment.” Máskor Szent György naptól Szent Mihályig (szeptember 29) alkalmazták a szolgát. Ezek a határidők, határnapok igen tradicionálisak voltak, a középkortól alkalmazták azokat a szerződéseknél.

A Cstc. 10.§-a és a Gtc. 49.§-a egybehangzóan kimondta, hogy ha a cselédet katonai szolgálata megkezdésére behívják, cselédszerződése minden kárpótlás nélkül megszűnik. Nagyon sok esetben a bennkosztos cselédnek állt legényember jogviszonya így szűnt meg. A balatonhenyei Szalai Gábor mondta: „A 18–20 éves fiatal elszegődött a gazdához újjétől újjétig. Amikor elment katonának, akkor hagyta ott. Legalább hat ilyen volt a faluban.”

Az örzögerekek szegődötési ideje függött a gyerek korától, az iskolai kötelezettségektől, az időjárástól és a felek akaratától. A legkisebb, a 8 év körüli gyerek, részben a nagyobbak tavasztól őszig szegődtek. Ahogy említették, Szent György naptól Szent Mihályig kellett legeltetniük, de még inkább Szent György nap körüli időponttól Imre herceg napjáig (november 5). Esetleg amíg a dér vagy a hó leese, tehát kihajástól bekötésig. Voltak örzögerekek, akiket az iskolaév befejezésekor fogadtak fel, és sokaknak már az iskolakezdetkor lejárt az ideje. A szegényebbek a tanítástól függetlenül tavasztól késő őszig őriztek. A gazda, illetve a felesége kérelmére a tanító hamarabb hazaengedte a gyereket az iskolából, vagy szemet hunyt mulasztásai felett. A gyerekek egy része ilyen okból azután előbb kimaradt az iskolából, vagy csak pár osztályt végzett. A kicsit is megerősödött gyerek, ha a családja rászorult, már újjétől újjétig szegődött.

Városban a szolgálókat leginkább egy hónapra vagy egy évre szerződötték. Némelyik cseléd évekig vagy évtizedet meghaladóan maradt ugyanazon a helyen, más többször is váltott, akár egy éven belül is. Jellemző, hogy az egyik mindszentkállai lány Budapesten szolgált 10, majd Tapolcán 3 évet. Volt olyan is, aki több éves cselédeskedés után egy rövid időre hazament a falujába, majd újra szolgáló lett Budapesten. A cselédlányok egyik életcélja a férjhezmenetel volt, akár városban, akár falun. Ha ez sikerült, akkor vége szakadt a szolgáló életnek. A vénleány általában élete fogytáig szolgált.

A Káli-medence községeiben alkalmazott szolgálókat vagy egy egész, vagy fél évre, esetleg rövidebb időre szerződötték. A fél éves, sokszor Szent György naptól Szent Mihály napjáig terjedő szegődés már a XIX. század közepén is élt, és gyakorlat maradt 1945-ig. A már idézett kövágóörsi Bárány András ide kapcsolódó feljegyzése eképpen szolt: „859 Mártz 27-én fogadtam meg Zámbo Veronit nagyobb szolgálónak f.e. Sz. György naptól Sz. Mihály napig.”⁷ A kisebb szolgáló lényegében ugyanerre az időre Hegyi Juli lett. A cselédeket ugyanis becézett nevükön emlegették, így kerültek bele a szerződésbe, a gazda és felesége is így szólította és tegezte őket. Ők viszont magázták gazdáikat. Ha azok kisenemesi származásúak voltak, akkor megadták nekik a *nemzetes úr*, *nemzetes asszony* titulust, egyébként a férfit a vezetékneven és úrnak vagy bácsinak szólították.

(Folytatjuk)

Gelencsér József

Jelentés Klézséről, 1973 (II. rész)

Második klézsei utunkra 1973 nyarán került sor. Ekkor férjemmel, Sonnevend Imrével ketten mentünk Alsócsernátonból indulva Kézdivásárhelyen keresztül, egy szociológiai tanulmányt érdemlő és azal felérő utazással. Székely vendéglátóink, kedves barátaink nem értették, minek megyünk a csángókhoz, mit keressünk ott, hisz „beszélni sem tudunk már velük, nem tudnak magyarul”. Ismét Bákóig mentünk, ahol az egyetlen, közelben lévő kocsmába tértünk be enni. Alig helyezkedtünk el az udvari asztalnál, előttünk termett egy fehér egérrel plánétát húzó, jósló cigányasszony, akit egyáltalán nem zavart, hogy nem értjük egyetlen szavát sem. Rekkenő júliusi nap volt, a kontinens belsejéből valahonnan a fel-forrósodott etelközi sztyeppékről száraz szél fújt. A rideg, vasbeton buszpályaudvaron a jegypénztárnál csángó asszonyok álltak előttünk a sorban. Óvatosan megszólítottuk egyiküket, mire összenéztek, nem válaszoltak. Örök talány marad, hogy elfelejtették már anyanyelvüket, vagy a félelem diktálta ajkukra a

⁷ U. o.

némaságot. Az autóbusszon egy ideig hangtalanul utazott mindenki, itt-ott hangzott csak el egy-egy román szó. Amint azonban Klézsére fordult be a busz, néhányan már magyarul kezdtek beszélni.

Újra Cs. Antalék láttak vendégül bennünket. A család akkor teljes létszámban otthon tartózkodott. Talán ők fedeztek minket a rendőrség felé is, hisz Tóni, „Domnu Cs.” mindenhol jó kapcsolatokkal rendelkezett. Ahogy az autóbusszról leszálltunk, négy csángó asszonnyal találkoztunk, akik a poros úton mezitláb, hófehér ingben, sötét karincában jöttek szembe velünk, kezük közé rózsafüzért fűzve. Litániára mehettek. A fényképezőgép kattánására csodálkozva megálltak, de szó nélkül folytatták útjukat. Megérkezésünket követően az első látogatás Están Rózsának szólt, hisz előző esztendőben erre ígéretet tettem neki. Belépéskor boldogan ölelt magához, majd amikor mondtam neki, hogy: „Na, Rózsa néni, elhoztam a férjemet is”, akkor rám nézett és a következőket felelte: „Az urát?” Szemügyre vette őt, majd megszólalt: „Hát maga es szép, maga es szép, de ő erőst szép!” Férjem vállán egy korábban Kalotaszentkirályon kapott szőtt mőc tarisznya volt, amit Rózsa néni hosszasan nézett, végül kimondta: „Minek hord oláh tarisznyát? Adok én karincadarabot!” Leírhatatlan az öröm, amit látogatásunkkal szereztünk neki. Az ajándékba vitt keresztet nézegette, simogatta olyan örömmel, ahogy a gyermekek és az igazak tudják csak ezt tenni. Boldogan mondta el, hogy bár ők csak „oláhu” imádkoznak, de azért magyarul is tudnak néhány imádságot, mert egy rövid ideig volt magyar papjuk, akitől az ő korosztályá ezeket megtanulhatta.

Están Rózsa a szövőszéknél unokájával

Éppen nagy munkában találtuk őt, a szövőszékre vetette fel a fonalat egyik unokája segítségével. Otthon volt a másik lánya, Máriskó is, akinek közreműködésével a következő napokban az ünnepi viselet felöltésének minden mozzanatát lefényképezhettük. Feltette a kérdést Rózsa néni: „Csánnnyunk kerpát?” (csináljunk kerpát: vagyis az ünnepi, bonyolult elkészítést igénylő fejrevalót tegyék-e fel, ami bizonyos életkorig az ünnepi alkalomhoz illett). Igenlő válaszukra lányát is, engem is felöltöztetett, fejünket befedve kerpa-ruvával. Érdekes volt, ahogy az egyes ruhadarabokat az öltözködés sorrendjében egymásra helyezte, majd valamennyit a fejére tette és onnan szedte le egymás után azt, ami éppen és ahogy következett, szavakkal is kísérvé az öltöztetés mozzanatait. Amikor készen álltunk, elkialtotta magát: „Na, csánnnyunk pózát!” (azaz készítsünk fényképet). Elégedett volt és szívesen, szeretettel mutatott meg mindent, magyarázott hozzá, örvendve, hogy tökéletesen értjük egymást. A csángó ruhában eléje álltam, majd szemügyre vettem és megszólalt: „Na, most olyan szép csángós lett, ha elmenne a táncba, egyszerre akaadna nyirel (vőlegény), hamar nyírása (menyasszony) lehetne”. Így kerülhetett sor a lakodalomról (nunta) is szót ejteni. Összetett szokásegyüttes ez, mint másutt is a magyar nyelvterületen, amikor az örömmel, a jövőre vetett reménységnek is felszabadultan hangot adnak, amely nem

Máriskó

mentes a pajkosságtól sem. Ilyenek a lakodalom mozzanatainak kísérői, a csújogatások vagy táncszók, amelyeket az imádságos lelkű Están Rózsa is vidáman, huncut mosollyal „fűjt el”, egyikre engem is megtanítva.

*„A szép asszony tova lát,
Vizért küldte ez urát.
Míg az ura vízre járt,
A komája nála hált.
Édes uram, be jó kend,
Be jó vizet hozott kend.
Menjen el még másszor es,
Hozzon vizet többet es.”*

Klészén tartózkodva olyan házban is megfordulhattunk, ahol használatában láthattuk, fényképezhettük az ősi formát megőrzött tűzhelyet. A fal melletti, frissen szározott padkán készítette elő főzéshez az asszony a zöldséget és a hagymát, minden egyéb, ezzel kapcsolatos munkát is ezen a sárpadkán végezve. A domboldalban, Kádár Ferenc Mihályék felé egy naivan, alig megmunkáltan faragott fakeleszt tünt szemünkbe, vézna korpusszal, gazdagon felvirágozva, mintha a csángó-magyarok elgyötörtségének, nehéz sorsának lett volna jelképe. Kádár Kata néninek egy távoli építkezésen dolgozó, csupán csak kéthetente hazajáró férje éppen otthon volt, akinek beszédén már erősen érezni lehetett a tartós távollétet, de az ún. civilizáció hagyományőlö

Kádár Kata és férje Kádár Ferenc Mihály

szerepét is. Kedvünkért ünneplőt öltöttek magukra, ácsolt ládájukat, amelyben ruhákat tartottak, kivitték az udvarra és mögéje álltak, merevvé örökítve a pillanatot. A férfi kemény arccal, messzire révedő tekintettel talán egy soha leírható formába nem önthető, nehéz sors állomásain időzött el akkor. Felesége örökké élő mosolya a mezőn görnyedő, a gyermekeket világra hozó és életre nevelő csángó asszonyok eltaposhatatlan életerejéből fakadt. Amikor beléptünk hozzájuk, most az otthon lévő családfő kinált végig azzal a jellegzetes, gyenge, kellemesen savanyú moldvai borral, amit a direkttermő szőlők adnak. Ismét egyetlen poharat használtak, először a férfiakra köszöntötte, megitta, majd nekik töltött, végül pedig az asszonyoknak.

Esténként vendéglátóinkkal beszélgettünk. Bár Teodóz Atya könyvében az a reménységre okot adó mondat olvasható, hogy „a csángóknál nincs temető kultusz, de van gyermek kultusz”, klézsei emlékeim ezt némiképp módosítják. Annyi kiegészítés kívánkozik ide, hogy ezt a példaértékű életszemléletet a „modern idő”, aminek hatása ide is elérkezett, némileg kikezdte. Házigazdáinktól akkor hallottuk ugyanis, hogy a csángó asszonyok közül is többen próbálkoztak születéskorlátozással. Akinek volt elegendő pénze közülük, az bement Bákóba, ahol szép summáért mindig akadt „angyalcsináló” orvos. Akinek erre nem volt lehetősége, az durva, drasztikus módszerekhez folyamodott, aminek eredménye halál vagy életre szóló nyomorúság lett, mintegy figyelmeztető jelként szolgálva a közösségnek. Szomorú, tragédiával végződő történetek sorát hallhattuk tőlük, akik maguk is a születéskorlátozás hívei, de a korszerű módszereket alkalmazóknak.

Egyik döbbenetes élményünk ezen az úton akkor este ért, amikor a templom környékére hívtak meg, Cs.-né Rózsika rokonaihoz. Ezen az estén ért véget a forró sztyepei szél uralma, hirtelen időváltóság jött, a kontinentális meleg helyébe hatalmas esőzóna tódult. Egy csapásra megváltozott minden. Mintha repülni készültek volna a törekeny, bádognetejű házacskák, szinte mozgott fejük felett a tető, a fák nyögtek a szélviharban és az órákig zuhogó, ömlő, szakadó esőben. Vendéglátóinknál kialudt a villany. Gyertyákat gyújtottak és a háziasszony egy méces pislákolásánál rakta meg a tüzet a szabad kémény alatt a sárpadkás tűzhelyen, majd bográcsban puliszkát készített, amit azután tojásrántottával tálalt fel. A kéményen keresztül be-betódult a viharos szél, a méces pislogott, a bogrács imbolygott, de a puliszka főtt. Az addig alig csordogáló, névtelen patak hatalmasra duzzadva hömpölygött a Szeret lapálya felé. Gyaloghidak farönkjei úsztak le rajta, leszakadt löszös partoldal darabokkal, gyökerestől kidőlt fákkal, kitépett bokrokkal együtt. Kevésen múltott, hogy nem vendéglátóinknál töltöttük azt az éjszakát, ugyanis a túldoldali falurész megközelítésére, az átkelésre szolgáló hídát elsodorta az ár. Egy másik úton, kis kerülővel azután sikerült átjutnunk. A felhőszakadást követően kellemes, hűs éjszaka borult Klézsére, az égen az ismerős nyári, szikrázó csillagképekkel. Akkor, ott, elgondolkozva azon, hogy a magyarországi köztudatban milyen ismeretlen messzeségben rejtőzködnek a moldvai magyarok a térképről ismert országokhoz képest, ez a csillagos ég közelebbinek tűnt.

Ez alkalommal, eljövételünk előtti utolsó látogatásunk Rózsa néni harmadik lányánál volt, aki a má-

Rózsa néni gondokkal terhelt lánya gyermekeivel

sik kettőhöz képest elnyűtt, megfáradt, eldurvult vonású asszony, négy apró gyermekkel. A hála és az öröm készítette őt sirásra, amiért nem vetettük meg szegény hajlékát. Egészen megzavarta őt betérésünk, a fénykép, amit róla és gyermekeiről készített férjem. Ezekből a fényképekből adtunk egy sorozatot Domokos Pál Péter bácsinak, akinek leveléből idézem a következő sorokat: „Están Rózsát és leányait és Kádár Katát is el-elnézegetem s a képek nézésében tiszta örömem van. Ez az öröm is Belőletek hajtott ki! A képek gyönyörűek és szépen beszélgetnek” (1980. április 29).

Az akkor, ott megörökített síró asszony hála jeleként adta kezembe azt a szikrás szervét, amit egykor ő készített jegyajándékként részeges, goromba urának. Híven őrzöm ezt is. Utunkat Rózsa néni áldásával folytattuk, aki mindaddig integetett, amíg valamennyiünk alakja ponttá zsugorodott a növekvő távolságban.

S. Lackovits Emőke

ZSENGE TERMÉS

A nagykárolyi várkastély

Nagykároly helységégnév először 1335-ben szerepel az oklevelekben. A Károlyiak birtokai között a XIV. századtól kezd fontos szerepet játszani és csak a XV. században kerül teljesen birtokukba, amelyet királyi adománylevél erősít meg. A legelső kőház 1482-ben épült meg, a szatmári rendek tiltakozása ellenére, ennek az oka, „*hogy a Károlyi nemzetség tagjai az Anjouk, Luxemburgok, Jaggelók és Hunyadiak korán végig katonás, erőszakos természetükkel az egész országrész szemében féltelmesek voltak.*”¹ Ezt a várkastélyt Károlyi Lancz László építette Korvin Mátyás király alatt. A törökök portyázásai sorozatosan végigpusztították a vidéket. Ez arra készítette a birtok gazdáját, idősebb Károlyi Mihályt, hogy a várat négyszögű sáncárokkal, lövésekkel ellátott bástyákkal vétesse körül. Hardegg Ferdinánd gróf 1592-ben levélben figyelmezteti Károlyi Mihályt, hogy engedélyért Rudolf királyhoz kell folyamodnia.² Nem kényelmi célok érdekében, hanem az egyre fenyegetőbb török nyomására kényszerül megőrdíteni az épületet és ekkor kezd várrá alakulni az épület.

A XVII. század viszontagságai között Nagykároly a végvár szerepét játszotta. Mint ilyen, német őrséget és elegendő tüzérséget kapott, úgy, hogy sikerrel állhatott ellen a török, majd később a kuruc csapatok támadásainak.³ II. Mátyás emelte a családot bárói rangra. Bethlen Gáborral, a Nagyszombatot folytatott sikertelen tárgyalások után az újabb tárgyalások helyének Károlyt jelölte meg a király.

Mihály báró két fia, Ádám és László az ismételt török fenyegetések veszélyében, 1661-ben a vár hatékonyabb megerősítése mellett döntött. Ezen átalakítások teljesen új formában tüntették fel az épületet, amely már egy erősebb támadásnak is ellen tudott állni. Nagy kiterjedésű bástyákat, várarkokat és földsáncokat emeltek a vár megerősítésére.⁴ A vár vészharanggal ellátott kaputoronnyal is bővült. Továbbra is megmaradt az öregtorony. Vele szemben egy négyszög alaprajzú épületet emeltek, amelynek az öregtorony felőli oldalán egy apszisra emlékeztető félkör jelenik meg, valószínűleg ez volt a kápolna.

Az épületegyüttes külsejét csupán egy 1666-os ábrázolásáról ismerjük, amely a főhomlokzatot illusztrálja. A falakon belüli épület kör alakú saroktoronnyal van ellátva. A vár falai előtt a védekezésre paliszádát alkalmaztak.⁵ A törökellenes harcok idején a vár sok helyen károsodott, a falak részben ledőltek, az épület teteje leégett, de a király parancsára Nagykároly végvár funkcióját továbbra is fenn kellett tartani, s ezen célból a várarkok helyreállítására Szatmár vármegye 400 forintot fizetett, a várfalak és a tetők helyreállítását Károlyi László vállalta. A helyreállítási munkálatok 1678 áprilisa és decembere között folytak.⁶

A török kiűzése után a várkastély Károlyi Sándor révén jutott ismételt szerephez az utolsó rendi-függetlenségi harcban.⁷ A hadjárat kitörése után 1704-ben a szatmári német őrség megrohanta a várat. „*Károlyi az ősi váron ejtett károkért Szathmár körülzárásával, az őrség lefegyverzésével és egy nagyobb portyázó sereg élén tett beütéssel felelt.*”⁸ A javítási munkálatok egy évig húzódtak, Károlyi Sándorné felügyelete alatt. 1708 folyamán több ízben a várkastély vendége volt II. Rákóczi Ferenc. Először februárban 22 napot töltött itt. A fejedelem még október 9–19 között, illetve november 14–15 között volt a várkastély vendége.⁹

¹ *Éble Gábor: A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Pest, 1897.; Éble Gábor: A nagy-károlyi gróf Károlyi család leszármazása leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913. 9.*

² *Éble i. m. (1897) 11.*

³ *Éble i. m. (1913) 35.*

⁴ *Éble i. m. (1913) 14.*

⁵ *Éble i. m. (1913) 25.*

⁶ *Éble i. m. (1913) 16–17.*

⁷ II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc felkelés.

⁸ *Éble i. m. (1913) 24.*

⁹ *Éble i. m. (1913) 27–30.*

A szatmári béke megkötése után az épület egy időre lakatlanná vált. A grófi rangot nyert Károlyi Sándor ideje nagy részét Pozsonyban töltötte, családját pedig a fővárosához közel eső Bátorkeszibe költöztette, aminek folytán Nagykároly egy időre megszűnt a grófok központi székhelyeként működni.

Károlyi Ferenc gróf és felesége Harruckern Jozefa lett a várkastély tulajdonosa a XVIII. század második felében. Az épületegyüttes kinézetét Hueber Antaltól ismerjük:¹⁰ „*Ez a remek kastély magas kőfallal van bekerítve, melynek rendes lövőrései vannak. [...] A kőfalon kívül mély árok fut körül, úgy hogy a várba nem is lehet bejutni, csakis az egyetlen hídon keresztül, mely a kapuzathoz vezet. Az árok külső peremét magas czövek-palánk szegi be. E palánkokon kívül esik a szép és híres udvari kert.*”¹¹ Károlyi Ferencben vetődött fel először a kastély átépítésének gondolata. Giovanni Battista Riccat kérte fel, hogy az ódon várból főúri rezidenciát csináljon.¹² A terve nem maradt ránk. A munkálatok szerinte 1754-ben kezdődnének meg, addig csak az építőanyagok beszerzését teszi szükségessé, azonban tervének kivitelezésére nem került sor.

A kastélyépítkezésre Károlyi Ferenc után, Károlyi Antal is gondolt, mivel grófi rangja megkövetelte, hogy hangsúlyt fektessen a rezidenciális építkezésre. A nagykárolyi kastély átalakítására 1783-ban több építész is felkértek, ezek egyike volt Franz Sebastian Rosenstingl.¹³ Az ő tervei is csak papíron maradtak meg. A megrendelőnek volt egy kívánsága, amely a terv kivitelezését is befolyásolta, mégpedig az épületekből egy kétszeresen tört szárnyú, repülő sast szeretett volna jelképezni, ami a Károlyi család címerállatát szimbolizálta. A két szintre tervezett épület grandiózus kastély terve, négy épület-szárnyal, a barokk tervezési gyakorlatra jellemző főbejárattal. A terv elkészítése után a tervező a kert átépítésének gondolatát is papírra vetette. Az épületre merőleges, hosszú sétányt tervezett, amelyet pavilon zárt le. Az épület sasszárnyai elé ovális gyeplétfület kívánt kialakítani, a kastély előtt pedig fásor díszelgett volna.¹⁴

Dommm Ferenc is azon építészek közé tartozott, aki Károlyi Antal megbízására tervet készített a nagykárolyi vár kastéllá váló átépítésére. Terve szerint a kastély U alaprajzú épület lett volna, háromszintes homlokzattal. A főbejáratot a barokkra jellemző reprezentatív kiugró portikusz díszíti, az épület előtti díszudvar fák veszik körbe. Dommm Rosenstinglhez hasonlóan kertet is tervezett a kastély köré.¹⁵ A megrendelő nagy valószínűséggel gazdasági okok miatt döntött úgy, hogy nem kivitelezzi a bemutatott terveket. Ugyanakkor az is valószínű, hogy a gróf egyszerűen több építészről kért tervet, hogy később, saját uradalmi építészével a leginkább megfelelőt kiviteleztesse, vagy a tervek kombinálásával egy új épülettervet hozhasson létre.¹⁶

A kastély a XIX. század elején

Károlyi Antal halála után a várkastély fiára, Józsefekre szállt. Változott közben a kor ízlése, az ódon épületegyüttes idejét múlta, nem illet az újabb idők keretébe. 1792. március 22-én utasította uradalmi építészét, Bittheuser Józsefet, hogy az átépítésről pontos költséget készítsen és azt minél hamarabb küldje el neki Pestre.¹⁷ A teljes költséget az uradalmi építész 19.537 forintra becsülte. Az átalakítások alkalmával az alapokat és néhány főfalat meghagytak. „*Eltűntek a lövőrésekkel ellátott régi várfalak és a sánczárkok a czövekpalánk-kerítéssel együtt. A következő évben [1793] oly erővel folytatták az építést, hogy az emeletes új kastély, daczára az anyagszállítási akadályoknak, decemberben már nagyobb*

¹⁰ Harruckern Ferenc udvari papja. *Éble* i. m. (1913) 33.

¹¹ *Éble* i. m. (1913) 33.

¹² Magyar Műemlékvédelem 1959–1960. Bp., 1964. 255–258.

¹³ *Fatsar Kristóf*: Franz Sebastian Rosenstingl kerttervezői tevékenysége Károlyi Antal szolgálatában. *Ars Hungarica*, 1998. 1-2. sz. 296., 298.

¹⁴ *Fatsar Kristóf*: Magyarországi barokk kertművészet. Helikon, Bp., 2008. 166.

¹⁵ *Fatsar* i. m. (2008) 167.

¹⁶ *Kelényi György*: Franz Anton Hillebrandt. Művészettörténeti Füzetek X. 1976. 66.

¹⁷ *Éble* i. m. (1913) 34.

Részlet a kastélyból, napjainkban

*részt tető alá került. A grófudvari kertésze, Bode György, egyidejűleg hozzáfogott az angolkert építéséhez és 1795. nyarán úgy a kastély, mint a park készen állt a grófi család befogadására.*¹⁸ A Bittheuser tervei alapján megépült kastély alaprajza négyszögű, belső udvarral, egy emelettel, klasszicizáló barokk stílusú. A bontáskor egy kis szobát megkíméltek, az ún. Rákóczi szobát, ahol a fejedelem 1708-as látogatásának emlékét őrizték.

A XIX. század elején, egy hivatalos összeírás alkalmából, a kastélyt is számba vették. Megemlítik az épületről, hogy falai emeletesek, teteje zsindelellyel volt befedve. Az épület homlokzata északkeletre néz. A földszinten van egy fekete márványból készült fölépcső, ezen kívül még két kisebb falépcső. Az épület délkeleti részében volt elhelyezve az udvari kápolna, s az épület déli oldalához csatlakozott a Károlyi József idején épült emeletes konyha. Ennek folytatásaként kökerítéssel van összekapcsolva az 1760-ban épült „lovagló-iskola”.¹⁹ A régi vár sáncai közül egyetlen egy maradt meg, a kastélyt védő széles árok, korláttal körülvéve, amelyet „mint tisztátlan, bűzhödő léget fejlesztő árkot, Károlyi István gróf az 1880. év táján betömette.”²⁰

Az 1834. évi földrengés azonban komoly károkat okozott a kastélyban, amely lakhatatlanná vált. 1849-ben Károlyi István utasítást adott Meining Arthur műépítésznek, hogy Ybl Miklós tervei alapján, a régi alapok meghagyásával építse újjá a várkastélyt. Ekkor nyerte el mai alakját a várkastély. A kastély árkádos főbejárata a lovagi várak tulajdonságaira emlékeztet. A hat kis tornya és a kiemelkedő főbástya a hajdani védelmet szolgáló bástyák emlékét őrzik. A kastély délnyugati oldala neogót stílusban épült. Az itt elhelyezkedő kápolna kivitelezése, a tritonokkal díszített keret középkori hangulatot kölcsönöz a kastélynak. A kastélyt jelképes vizesárok veszi körül.²¹

A kastélyba belépve tágas átriumba lehet bejutni, amely a hajdani várudvar volt. Az átrium megvilágítása három nagy ablakkal történt. A lépcsőfeljáratot és az erkélyt esztergályozott korlát védi. Az elő-

¹⁸ *Éble i. m.* (1913) 34.

¹⁹ *Éble i. m.* (1913) 40–42.

²⁰ *Asztalos György*: Nagy Károly rendezett tanácsú város története 1848-ig. Reprint. Nyisztor Lóránd, Debrecen, 2004. 78.

²¹ *Benedek Zoltán*: Nagykároly-Carei-Großkarol. Helios Kiadó, Orosháza, 1994. 39.

csarnokot kararai márványból készült kandalló és mozaikpadló díszíti. A gróf és grófné külön lakosztállyal rendelkezett. A grófé a földszinten, a grófnéé az emeleten volt. A dolgozószobában fogadta a gróf a vendégeket. A nappaliba idegenek is beléphettek, ez szolgált a vendégek fogadására. Napközben vagy este itt jöttek össze a család tagjai. A hálószobába és az azt kiegészítő öltözőszobába a gróf és grófné személyes szolgálatát ellátó személyzetet kívül más nem léphetett be. Az öltözőszoba egyben fürdőszoba is volt, amelyet Károlyi György alakított ki. A gyerekszobák az emeleten kaptak helyet.²²

A rokonok és a barátok elszállásolására 13 vendégszoba szolgált. A szobák az alvást, tisztálkodást, öltözködés funkcióját látták el. A belső személyzet szobái közül a komornyiké közvetlenül a gróf lakosztálya mellett volt, a többieké kicsit távolabb helyezkedett el. Közösségi rendeltetésű helyiségek: az ebédlők, a biliárdszoba, a nagyterem és a kápolna. A kastélyban volt egy tisztí és egy grófi ebédlő, nagy fogadás alkalmával pedig a nagyteremben terítették meg. Az emeleten található nagyteremben rendeztek bálakat, illetve vadászatkor vagy híres vendégek fogadásakor itt tálalták az ebédet, vacsorát. Továbbá volt a kastélyban még az emeletes konyha, a mosóház és a mángorlószoza.²³

Sztancs Gábor

A kiszombori Rónay-kastély

A kastélyt Rónay Móric (1813–1890), Torontál első alispánja, majd főispánja építtette, aki Nagybecskerekben ismerkedett meg Fedrigoni Alojziával, 1842-ben házasodott meg, majd a szabadságharc bukása után visszatért Kiszomborra. 1858-ban kezdett a kastély megépítéséhez, ami 1859. decemberére el is készült. 1890-ben bekövetkezett halála után Rónay Emil (1859–1899) örökölte a kastélyt, aki 1895-ben Kiszombor legnagyobb földbirtokosai közé tartozott. Halála után, mivel gyermeke nem volt, a felesége a kastélyt eladta sógorának, Rónay Jenőnek, majd az ő halála után fia, Rónay Imre lett a tulajdonos, aki az államosításig élt itt édesanyjával és testvéreivel. 1947-ben a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség 200–250 fős szervezete vette birtokba a kastélyt, illetve szegény munkáscsaládok költöztek be a kastély egy részébe, ami megpecsételte annak sorsát. Elhordtak mindent, ami mozgatható volt. 1951-ben szoba került a kastély lebontása, majd Rác István iskolaigazgató javasolta, hogy működjön iskolaként, azonban ezt elvetették, de az épületet nem bontották le. 1956-ban a Csongrád Megyei Mezőgazdasági Termékeket Értékesítő Szövetkezeti Központ kezelésébe került, s megkezdtek az épület átalakítását. Kívülről megtartották a formáját, belülről pedig teljesen átalakították. 1972-ben a Zöldért tulajdonába került, majd 1995-ben a kiszombori önkormányzat háromévi pereskedés után visszakapta. 2002-ben az önkormányzat megbízásából tanulmányterv készült a hasznosítására.

A kastélyt a korábbi klasszicista kúriák mintájára építették 1858–1859-ben. A telken előzmény épület nem volt, így teljesen új épület emeléséről beszélhetünk. Az alaprajz szerint a középrizalit mögött díszterem, ettől északra pedig előtér volt. Az előtérhez hosszú folyosó kapcsolódott. Erről a folyosóról nyíltak a szobák és mellékhelyiségek. Eredetileg hét szobával rendelkezett a kastély. Az északi rész keleti felében volt a konyha és az ebédlő. A kastély főbejárata a nyugati oldalra került, de épült mellékbejárat is. Az épület a mainál alacsonyabb volt, a párkányok 145 cm-rel lejjebb helyezkedtek el. A kastély eredetileg nem rendelkezett toronnyal.

Id. Rónay Elemér idején csak egy kisebb felújítás történt, azonban amikor Rónay Jenő tulajdonába került az épület, ugyan részlegesen, de markáns beavatkozást hajtottak végre. 1902-ben 1,5 méterrel megmagasították a kastélyt. Ekkor épült egy átjáró, amit nevezhetünk alagútnak is, amely az épület keleti és nyugati része között közvetlen átjárást biztosított. Ekkor építették a kastélyhoz a tornyot is. A romantikus jegyek csak finomították, de nem változtatták meg az épület eredeti összhatását. Ekkor keletkezett az észak-keleti saroképitmény, valószínűleg ekkor falazták be a torony ablakait, és alakították ki a torony második emelete előtti körfolyosóra vezető lépcső csapóajtóját felváltó előtetőt. Ugyanebben az időszakban ment végbe a délkeleti sarokhelyiség falának lebontása.

Amint már szóba került, 1950-ben jelentős átépítések történtek. Az eredeti osztófalakat lebontották, új vasbeton földemet építettek, eltüntették az északi oldal diszlépcsőjét és a déli teraszt. Az aluljárót, az

²² http://www.szabarchiv.hu/drupal/userfiles/file/Fazekas_Rozsa_A_nagykarolyi_kastely_enteriorje_egy_1846_evi_inventarium_tukreben.pdf 2011-10-30.

²³ U.o.

A kastély jelenlegi képe

az az alagutat is megszüntették. 1960 után már csak kisebb módosítások történtek, azóta az épület változatlan formában áll.

A három utcával határolt saroktelek, amelyen a kastély áll, több mint 1,8 hektár. A kastélyban eredeti állapotában maradt meg a torony és néhány ablak, illetve ajtó. Megmaradt még a csigalépcsős kovácsoltvas korlátja, a famellvéd és néhány falfestés is. 2000-ben a tető felújításának alkalmakor az északi szárny beszakadt, így azt le kellett bontani. Nagyrészt eredeti állapotában maradt fenn az „U” alakú cseleddház (amely később istálló lett), állapota mára jelentősen leromlott.

A kastély parkjának korabeli szerkezetéről és növényállományáról alig lehet adatokat találni. A meglévő források alapján annyi bizonyos, hogy díszfákkal és cserjékkel volt betelepítve és sportterülettel is rendelkezett, ugyanis a különböző összejövetelek alkalmából teniszversenyeket rendeztek itt. A kerti utak burkoltak voltak, hogy száraz lábbal végig lehessen járni a parkot. A park fái között volt gesztenye, hárs, mocsári tölgy, valamint fenyők és lomblevelű örökzöldek. A cserjék közül az orgona dominált. A parkot a háború után kiirtották, a mellette elterülő erdővel együtt. A mai napig nem található telepített növény a területen.

A kastély hasznosítására az utóbbi időben sok javaslat érkezett. 1986-ban Mányi István építész javasolta az épület felújítását. 2000-ben Dégi Tamás építész készített tervjavaslatot arra, hogy a kastélyban konferenciatermeket és szálláshelyeket alakítsanak ki. 2002-ben egy kft. tett javaslatot arra, hogy a kastély homlokzatát korszerűen helyreállítsák. Mostanában megerősödött az az elképzelés, hogy a kastélyt kulturális célra hasznosítsák, például megyei múzeumként vagy levéltári raktárként. Érkezett ajánlat a park növényekkel betelepítésére is. A belső térben olyan nagymértékű átalakítás történt az 1950-es években, hogy az eredeti térosztás és födém helyreállítására nincs lehetőség. Meg kell elégedni azzal, hogy a hasznosítás során a kastély, a környezete és a park az eredeti állapotot tükrözze a helyreállítás után és egyes részei a közönség számára is megnyiljanak. A jövőben a hasznosítás alapja az lehet, hogy a helyreállítás költségei pályázati forrásokból származzanak, és a fenntartásához állami támogatást lehessen igénybe venni.

Irodalom: Sipos György – Marosvári Attila: A kiszombori Rónay-kastély. Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 2009.; Gilicze János: A Rónay család. In: Marosvári Attila (szerk.): Kiszombor története II. Kiszombor Község Önkormányzati Képviselő Testülete. Kiszombor, 2008. 5–56.

Bakai Boglárka – Czagyány Blanka

Reformkori élet a Tolna megyei Bezerédj-kúriában

A reformkor idején Tolna megyében is jelentős változások, újítások mentek végbe, melyeknek megvalósítói a hazafias ellenzék köréből kerültek ki, mint Csapó Dániel, id. Augusz Antal és Bezerédj István. Bezerédj István a reformkor kiemelkedő politikusa 1796-ban született Szerdahelyen, Sopron vármegyében. Apja, Bezerédj István alszolgabíró, anyja Felsőbüki Nagy Erzsébet, testvére Felsőbüki Nagy Pálnak, aki a magyar nyelv hivatalossá tételéért tett sokat. Bezerédj István a soproni katolikus gimnáziumban végzett, majd a pozsonyi jogakadémia hallgatója lett. Itt ismerkedett meg a francia felvilágosodás képviselőinek munkáival, de a reformkor későbbi szellemi vezetőivel is, pl. Széchenyi Istvánnal. 1786-ban Bezerédj Mihály, Bezerédj István nagyapja, Győr megye alispánja feleségül vette Gindly Zsófiát. Így jött létre a család híres tolnai ága, akik a ma Szedreshez tartozó Hídján hozták létre birtokközpontjukat. A család leghíresebb tagja, Bezerédj István, aki nemcsak a selyemhernyó tenyésztés révén vált híressé, hanem azzal is, hogy ő volt az országban az első önként adózó magyar nemes. 1818-ban került Tolna megyébe, mert megörökölte nagyanyja, Gindly Zsófia birtokait. Átvette a hídjai birtok igazgatását és Tolna megyei földbirtokosként a vármegye közéletében fontos szerepet töltött be, országgyűlési követ is lett.

1821-ben vette feleségül távoli unokatestvérét, Bezerédj Amáliát. Az otthonukat az akkor még ötszobás hídjai házban rendezték be, majd 1830 táján a kúriát átalakították, a kor „nemzeti” építészeti stílusának, a klasszicizmusnak jegyei alapján. Az épület egyszerűségében nyugodtságot, harmóniát sugároz. Nem ismerjük a tervezőt, az építőt, de akár Pollack Mihály is lehetett a tervező, aki ekkor készítette a szekszárdi vármegyeházát. Másfél holdnyi, akkoriban divatos angolkert vette körül a házat, amelynek azt a szerepet szánták, hogy eltüntesse a gazdaság kevésbé látványos részét. A szabadidő kellemes eltöltésére is alkalmas parkot füves részekkel, fákkal, bokrokkal, kanyargós ösvényekkel tagolták. Kis tavacska is kiegészítette a környezetet. Az üvegház sem hiányzott a citrusfélék nevelésére. Bezerédj István büszke volt az „édenné” varázsolt Hídjapusztára.

A kúriaépület belső tereosztását tágas, egymásba átjárható termekkel oldották meg, és mindegyik a párhuzamosan futó folyosóra is nyílt. Meghosszabbították az eredetileg ötszobás házat, és hogy ne legyen túl hosszú, U-alakban megtörték, s ide került az intim szféra. Ebben a szerkezetben elkülönült a

A korabeli berendezés részlete

háló-, dolgozó- és lakószoba-funkció. A társasági élet szinterei és a család visszavonulásának teret adó helyiségek egymástól távol estek. A bécsi biedermeier stílust követő belső berendezés, az almárium, a szekreter, az íróasztal, a játékasztal, a vitrin, a könyvszekrény és a nélkülözhetetlen zongora szintén egyszerűséget mutatott. A falakat családi portrék díszítették. A kellemes, barátságos látványt a virágok emelték. Bezerédj István ifjú házasok Csapó Dánieltől 30 cserép szobanövényt kapott ajándékba. Bizonyára az esti gyertyafényes társalgás, vagy a nyugati és hazai irodalmi, tudományos művek olvasgatása fokozta az otthonból áradó meghitt hangulatot, a családi légkört.

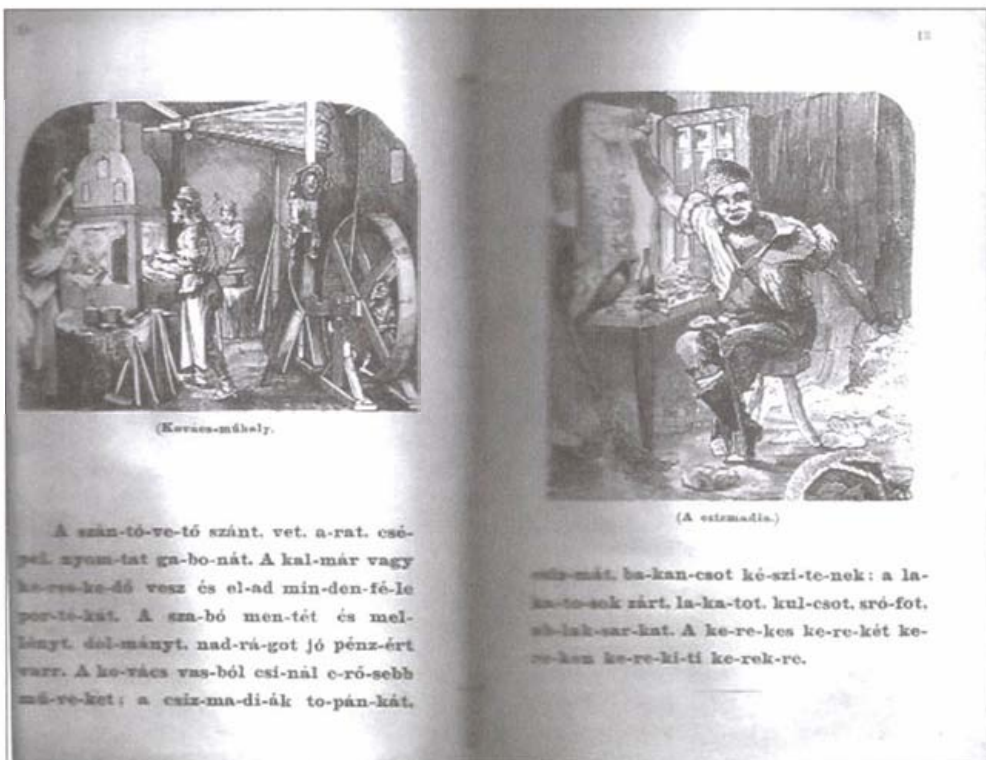
A háztartás, a gazdálkodás teendői mellett a kúria hétköznapjait a vendéglátás színesítette, ugyanis Hidja a megyei urak és hölgyek kedvelt találkozóhelye lett. Rokonok, barátok, birtokszomszédok révén új ismeretségeket is kötöttek. A kúria mindenkor kész volt a vendégek fogadására, akár 18 fős társaságot is vendégül tudtak látni, azaz asztalhoz ültetni. Ezek a változatosságot jelentő látogatások beszélgetésekben, a gazdaság megtekintésében és vadászattal teltek. A közvetlen szomszédságot a rokonság alkotta. Tengelicen Csapóék, Kajdacon Sztankovánszkyék, Apáti pusztán Gindlyék, Gruberék, Pélen a Zichyek laktak. Megismerkedtek más megyebeliekkel is, mint Döry Ferencékkel, Miklóssékkal és Lászlókkal, a Zombán lakó Pejáchevichékkel, a tolnai Festetics grófokkal, a bonyhádi Percezekkel, Bartal Györggyel. Megfordult náluk Hrabovszky János, aki 1848-ban Eszék parancsnoka volt, gróf Apponyi György, Krenmüller (Thormay) Károly híres orvos Szekszárdról és e társaságot kiegészítette báró Louis Serpes francia emigráns. Amália barátnőre lelt Csapó Ida és Sztankovánszky Lilla személyében. E két családdal alakult ki bensőséges, családi kapcsolatok.

Amália háztartási gondokkal terhelt napjait az esti zenélések oldották. Az alkalmi kis zenei társaságot a hárfán, zongorán kiválóan játszó, szépen éneklő, zenét is szerző Amália, a zenekedvelő Augusz Antal, annak kellemes hangú Louisa húga és a zongora virtuóza, Bezerédj Pál, István öccse adta. Ismerték a zeneirodalmat, játszották a korabeli zenei nagyságok műveit. Bezerédj Istvánt személyes ismeretség fűzte Liszt Ferenchez. Nyugaton járt vendégek is megfordultak náluk, mint Festetics Leó, Wesselényi Miklós, Bathyány Lajos, Bezerédj László. Mindketten beszélték a német, francia, angol nyelvet, az irodalmi műveket eredeti nyelven olvasták. Böven volt alkalom a társasági élet során az olvasmányélmények kicserélésére, erkölcsi értékekről való elmélkedésre. Bezerédjék a XIX. század első felének újszerű szellemiségét képviselték, náluk egy kicsit hagyományt is teremtvé. A család barátjának mondható Franz Schober (1790–1882) költő, muzsikus, festő és mecénás nem véletlenül nevezte Hidját a „magyar biedermeier szellem központjának”.

Bezerédj feleségével együtt Hidján óvodát alapított 3–9 éves gyerekek számára, Amália 1828-ban a jobbjágygyerekek részére iskolát hozott létre. Bezerédj Amália a népnevelés ügyének kötelezte el magát. 1834-ben a pozsonyi évek alatt született kislányuk, Flórika nevelésekor bontakozott ki írói tehetsége. A kislányának mondott verseket és meséket örökítette meg a Flóri könyvében. Az a szándék vezette, hogy az akkoriban hazánkban is terjedő kiseddóvók számára alkalmas tankönyvet alkosson. *Flóri könyve* című tankönyvét a magyar gyermekirodalom első kiemelkedő alkotásaként jegyzi a szakirodalom. A kb. 200 rímbe szedett tanácson, magatartási szabályon kívül versbe foglalt ismereteket tartalmaz a madarakról, fákról, a Földről, Európa földrajzáról, a fővárosokról és még sok egyébről. Az ún. Muzsika melléklete Bezerédj Amália zeneszerzői tehetségét tanúsítja. A könyvecskét színes és fekete-fehér képek illusztrálták. 1840-ben jelent meg Heckenast Gusztávnál, az akkori legrangosabb pesti kiadónál. A könyv gyermekirodalmunk klasszikusává vált. A versikék egy évszázadon keresztül gyermekek sokaságának nyújtották az önálló olvasás élményét és formálták lelkivilágát.

A meleg, szeretetteljes családi otthon beárményekolta Amália már 1822-ben jelentkező betegsége, majd 1837-ben bekövetkezett halála. A tragédia megismétlődött 1844-ben, kislányuk szintén tüdőbajban halt meg. Bezerédj Istvánt vallásos hite segítette át a magán- és közéleti bajokon. Töretlenül folytatta a reformok gyakorlati kivitelezését az önként adózás felvállalásával (1844. december 19-én, elsőként a nemesek közül önként adózásra jelentette be magát), a tolnai óvóképző megszervezésével, a jobbjágyaival kötött örökváltság szerződéssel és 1848-ban a vármegye országgyűlési képviselőjével. Reformkori múltjáért, a forradalomban és szabadságharcban való részvételéért Haynau halálbüntetést szabott ki rá. Második felesége, Bezerédj Etelka közbenjárására hidjai száműzetésébe nyúlhat az ítélet. A gazdálkodással múló napokat színesítették a barátok, Deák Ferenc, Perczel Béla, Bartal György, Scitovszky hercegprímás és a legkitartóbb barát, Sztankovánszky Imre '48-as főispán látogatásai. Titkoszolgálati megfigyeltsége 1856-ban bekövetkezett haláláig tartott.

Hagyatékát, emlékét Bezerédj Etelka ápolta a ma még látható, de sajnos egyre romosabb hidjai kápolna állításával. Ezt a kápolnát még Bezerédj István tervezte, 1861-ben épült neogót stílusban. Benne Etelka értékes festményt helyezett el oltárképül. Férje emlékére Szent István napján szentelte fel Pechy Jónf prépost és esperes. Etelka halála után a birtokot öröklő unokaöccs, Bezerédj Pál – a selyemher-

(Kovács-műhely.)

(A osztmádia.)

A szán-tó-ve-tó szánt. vet. a-rat. csé-
pel. nyom-tat ga-bo-nát. A kal-már vagy
ke-re-ke-dő vesz és el-ad min-den-fő-le
por-te-kat. A sza-bó men-tét és mel-
lőnyt. dol-mányt. nad-rá-got jó pénz-ért
varr. A ke-rács vas-ból esi-nál e-rő-sebb
mü-ve-ket; a csiz-ma-di-ák to-pán-kát.

csiz-mát. ba-kan-csot kő-szi-te-nek; a la-
ka-to-ek zárt. la-ka-tot. kul-csot. sró-fot.
sz-lak-sar-kat. A ke-re-kes ke-re-két ke-
re-ken ke-re-ki-ti ke-rek-re.

Részlet a Flóri könyvéből

nyó-tenyésztés országos hírű szakembere – vitte tovább a gazdaságot. Hidja utolsó birtokosa, Bezerédj Otilia megérte a földreformot és a birtok pusztulását. 1945 nyarán a lakosság kifosztotta a kúriát, s a gondosan gyűjtött százéves könyvtár is megsemmisült. A 15 szobás kúriát ideiglenesen földigénylőknek juttatták, majd a földműves-szövetkezet, később pedig a termelőszövetkezet használta az épületet. A Bezerédj István alapította Szedres község (1838) külterületeként nyilvántartott Hidja-pusztá napjainkban alig emlékeztek az egykor virágzó majorságra, de biztató momentum, hogy a magánkézbe került nemesi ház felújítása megkezdődött.

Források: Bodnár István: Bezerédj István és a százéves szekszárdi kaszinó. Szekszárd, 1942.; www.szedresisziget.blog.hu; www.geocaching.hu; www.hu.wikipedia.org; www.hirodalom.5mp.eu; www.mek.oszk.hu; www.historicgarden.net; www.panoramio.com.

Lehr Barbara

Egerészölyv – az év madara

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) 1979-ben indította el „Az év madara” nevet viselő programját, amellyel egy-egy arra érdemes madárfaj megóvásának és fennmaradásának szükségességére kívánja felhívni a figyelmet. Az alap gondolat többek között az volt, hogy egy-egy ritka vagy érzékeny madárfaj megőrzésére tett erőfeszítésekre hívják fel az – akár teljesen laikusnak tekinthető – közönség figyelmét. Hamar kiderült, hogy a ritkaságok iránti fogékonyság (tekintve, hogy parlagi sast vagy kerecsensólymot az átlagember véletlenszerűen láthat csak, és akkor sem valószínű, hogy be tudja azt azonosítani) nem volt túl nagy, ezért fordult a program a közismert fajok felé, így volt már az év madárfaja – elsősre talán kissé meghökkentő módon – a mezei veréb, a füstifecske vagy az elmúlt évben a széncinege.

A 2012-es évben szintén egy közismert fajra, az egerészölyvre esett a választás. Leggyakoribb ragadozó-madarunk mintegy hússzezer páros hazai állománya állandó, amely a zord időszakban északról érkező példányokkal egészül ki. A tél során gyakran láthatók főutak menti fasorokban, jelzőkarokon, egyéb tereptárgyakon üldögélő példányai. Ezekre gyakran rámondja a kevésbé hozzáértő, hogy „nicsak, ott ül egy sas!”, miközben az ölyvek alig több mint egy méteres szárnyfesztávolságához képest a sasok másfél-szer-kétszer akkora, valamint eleve jóval természetesebbek.

Az említett üldögélés természetesen nem pusztán hiábavalóság: az ölyvek fő táplálékát jelentő rágcsálók (s ez egér helyett valójában inkább a mezei pocok) kifigyelése történik így, amelyekre ez a gyenge lábú vadász lesből ereszkedik, siklik vagy éppen a terület fölé emelkedve egyhelyben csapkodva les, madarásznyelven *szítál*. A gyenge lábúság említése nem véletlen: a ragadozó-madarak lábukkal szorítják, fojtják le a zsákmányt, a félelmetes megjelenést kölcsönző csőr „mindössze” a préda tépését, fogyasztható méretűvé aprítását hivatott szolgálni. Az egerészölyv lábainak mérete és szorítóereje csak a kismeszlők, ezen belül is legfőképp a kistrágyasálók elejtésére alkalmas, nagyobb és erőteljesebb zsákmányt gyakorlatilag nem is képes elejteni.

Az egerészölyv, számos más ragadozó-madár mellett mindössze alig 50 éve élvez törvény általi oltalmat (jelenleg a védett fajok közé tartozik, természetvédelmi értéke 10 ezer forint). A korábbi századokban – ahol csak tudták – üldözték és irtották a ragadozókat, így nem véletlen, hogy még az 1970-es években is inkább a hegyvidéki területek madarának számítottak az ölyvek. Az elmúlt évtizedekben a védelem és a mezőgazdasági területek szerkezetének átalakulása, valamint a korábbi fásítások eredmé-

nyeképpen az egerészölyv megtelepedhetett az alföldi fasorokban, erdőfoltokban is, jelentősen megnövelve ezzel a korábbi technokrata irányok által elmosott vagy sajnálatos módon fel nem ismert biológiai védekezőképességet. Bár ma már túlhaladott egy-egy faj káros vagy hasznos voltáról megemlékezni, nem vitatható, hogy egy egerészölyv milyen hatékonysággal „tartja kordában” egy adott terület rágcsáló-állományát.

Ugyanakkor jelentős hóborítottság vagy más korlátozó hatás esetén az ölyvek előszeretettel rájárnak elpusztult állatok tetemeire, azaz a dögevés nem áll messze tőlük. Sajnálatos módon ezáltal az elmúlt évtizedben elharapódzott illegális mérgezések (melyekkel gyaníthatóan elsősorban inkább a rókkák számát kívánják apasztani egyesek) célkeresztjébe került a faj, eddig közel ezer esetben találtak mérgeztől elpusztult vagy lebénult egerészölyveket!

A mérgezéses esetek mellett nagyságrendekkel több ölyv pusztul el a középfelesztűségű vezetékcsatornák oszlopai-

Egerészölyv (Kókay Szabolcs grafikája)

nak nem megfelelő kialakítása miatt. A madarak szempontjából megfelelőnek tűnő kiülöpontot jelentő oszlopfej halálos veszedelem: egy ragadozó-madár nagy szárnyfeszítvéja révén könnyen hidat képez a magasabb és az alacsonyabb elektromos potenciálú helyek között, ezáltal zárlat keletkezik, így a jelentős feszültségű áram átszalad a madár testén. Ez legtöbbször azonnali pusztulást okoz, ám ha mégsem, akkor a madár súlyos égési sérülésekkel zuhan a földre. További probléma, hogy a veszélyes helyek elérése ennek okán az amúgy intelligens fajok számára sem tanulható és örökíthető.

A MME közel három évtizede dolgozik – az áramszolgáltató vállalatokkal és a környezetvédelemért felelős minisztériumokkal, illetve azok területi szerveivel karöltve – a közép feszültségű oszlopok madárbarát átalakításán (ez elsősorban az oszlopfejek megfelelő kialakítását és szigetelését jelenti). Eddig a hazai hálózat mintegy ötödét sikerült madárbaráttá alakítani.

Az egerészölyv gyakorlatilag a legfontosabb fészeképítő ragadozómadár-faj Magyarországon. Bár egy jól bejáratott fészket több évig is használ a pár, emellett váltófészket is „üzemeltetnek” (mondjuk úgy, hogy baj esetére, ha mégis költözni kellene). Ezeket az amúgy használaton kívüli fészkek létfontosságúak olyan saját fészket nem építő, fokozottan védett természeti értékeinknek, mint a kerecsensólyom, a kékvércse vagy az éjszakai vadászok közül az uhu és az uráli bagoly.

További információk a fajról és a madárvédelem gyakorlati lehetőségeiről a www.mme.hu oldalon találhatóak.

Selmeczi Kovács Ádám

II. Rákóczi Ferencre emlékeztek Szegeden

A tavalyi évben a Rákóczi-hagyományoknak hármas évfordulója volt. Kétezer-tizenegyben volt ugyanis II. Rákóczi Ferenc fejedelem születésének 335., az általa vezetett nyolcéves szabadságháború lezárulásának 300., hamvai hazatérésének (az akkor még Magyarországhoz tartozó Kassán való elhelyezésének) 105. évfordulója. Az év folyamán ennek jegyében országsszerte számos megemlékezés, ünnepélyes koszorúzás, tudományos tanácskozás zajlott. Ezek sorába illeszkedett a december elsején Szegeden tartott konferencia is. A rendezvényt a Rákóczi Szövetség szegedi csoportja helyi civil szervezetekkel (Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Ótágú Sip Kulturális Egyesület, Jobb Szegedért Egyesület) együttműködve szervezte. A Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottságának székházában 2011. december 1-jén tartott konferencián a történeti előadások mellett korabeli történelmi forrásszövegekből, valamint a kuruc dallamvilágból is hallhattak a résztvevők Fábri Géza kobozművész és a szegedi Dugonics András Piarista Gimnázium Károlyi Attila igazgatóhelyettes által vezetett diákjainak jóvoltából. A rendezvényen Haág Zalán önkormányzati képviselő, a Rákóczi Szövetség szegedi elnöke mondott köszöntő beszédet.

A konferencián Bagyi Zoltán Péter (főlevéltáros, Csongrád Megyei Levéltár) a kurucokkal szemben álló császári- királyi haderő tizenhetedik századi kialakulásáról és tizennyolcadik század eleji szerveződéséről tartott előadást. Vatai Gábor (doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem) a Rákóczi-szabadságharc külpolitikájának eddigi kutatástörténetét ismertette alaposan, míg Kohári Nándor (doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem) az 1700-as évek elejének európai hatalmi egyensúlyában helyezte el a szabadságharcot. Marjanucz László (tanszékvezető egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem) az 1711. április 30-án kötött szatmári béke létrejöttének körülményeit és hatástörténetét ismertette, kiemelve, hogy abban a magyar rendnek méltányos kompromisszumot kötöttek a Habsburg uralkodóval, III. Károlyval. Kis Domokos Dániel (tudományos munkatárs, Országos Széchényi Könyvtár) a számozott Rákóczi franciaországi tartózkodásának világát idézte meg, bemutatva kapcsolatát a kor párizsi politikai és társadalmi elitjével. Korreferátumot tartott még Bogoly József Ágoston (irodalomtörténész, Makó) és Miklós Péter (történész-muzeológus, Móra Ferenc Múzeum), akik Thaly Kálmán kuruc kori balladatudatásainak eredményeiről és ellentmondásairól, valamint azok Szeged környéki párhuzamairól szóltak.

A résztvevők az előadások után megkoszorúzták II. Rákóczi Ferenc lovasszobrát – ifj. Vastagh György alkotása (1912) – az Aradi vértanúk terén, valamint a rodostói száműzöttek krónikása, a 250. éve, 1761. október 2-án elhunyt Mikes Kelemen Berán Lajos által megformázott (1930) domborművét a szegedi Nemzeti Emlékesarnokban.

Miklós Péter

Wekerle Sándor emléktáblája Székesfehérváron

Az emléktábla a Ciszterci Gimnázium régi épületén (Lukács László felvétele)

lyában minden tanévben az első között végzett. Szépirodalmi kísérleteit a főgimnázium önképzőkörében pallérozták. 1866-ban a székesfehérvári Vörösmarty-szobor leleplezésekor ő mondta el diáktársa, Endrődi-Kupritz Sándor versét a költő emlékére (*Vörösmarty Mihály szelleméhez*). Szavalatáért VII. osztályos tanulóként ő nyerte el az önképzőkörben a Rozgonyi György főbíró által adományozott egy császári aranyat. Az önképzőkörben elfogadott *Pipámhoz* című verse a Budapesti Hírlapban, *Ha bort iszom...* című, Anakreón görög eredetijéből fordított dala a Szemelvények a székes-fehérvári főtanodai önképzőkör irodalmi kísérleteiből (1867) című kiadványban jelent meg. Az önképzőkör elnöke, ahogy azt a *Zircz-Ciszterci Rend Székesfehérvári Nagy Gymnasiumának az 1866/67. tanév végén kiadott Értesítvényéből* megtudjuk, Wekerle magyar nyelv- és irodalomtanára volt: „*A kör gyűlései hetenként egyszer nt. Mészáros Amand a magyar irodalom VIII. osztályi buzgó tanárának elnöklété mellett tartattak.*” Ugyanitt arról is olvashatunk, hogy Wekerle előszállási osztálytársa, Schmidt József, a későbbi államtitkár is eredményesen szerepelt az önképzőkörben: „*Nt. Mészáros Amand tanár úr egy db. cs. aranyat tűzött ki a legjobb erkölcsi beszély írójának. Bíráló a díjt »Az örült« című műnek ítélte. Szerzője Schmidt József VIII. oszt. tanuló. [...] Az önképzőkör díját, 5 frtot, mely történelmi műre volt ez évben kitűzve, Schmidt József VIII. oszt. tanuló nyerte el: »A zsidók a keresztes háborúk alatt« történelmi vázlatával.*” Megtudjuk az *Értesítvény* lapjairól, hogy Wekerle Sándor VIII. osztályos tanuló két könyvet ajándékozott a „tanuló ifjuság könyvtárának”, amely 1867-ben már több mint háromezer kötetet számlált. Végül az *Értesítvény* közölte „*azon ifjak névjegyzékét, kik a helybeli főgymnasiumban a folyó [1866/67.] tanévben érettségi vizsgálatot tettek.*” Közülük „*kitünőleg érett*” Wekerle és Schmidt, mindketten a jogtudományokat választották „*tanszakjuknak*”. Wekerle korábban orvosnak készült, de tanára, Vajda Ödön megjósolta: miniszter lesz belőle, és rábeszélte szüleit, hogy a jogi karra küldjék.

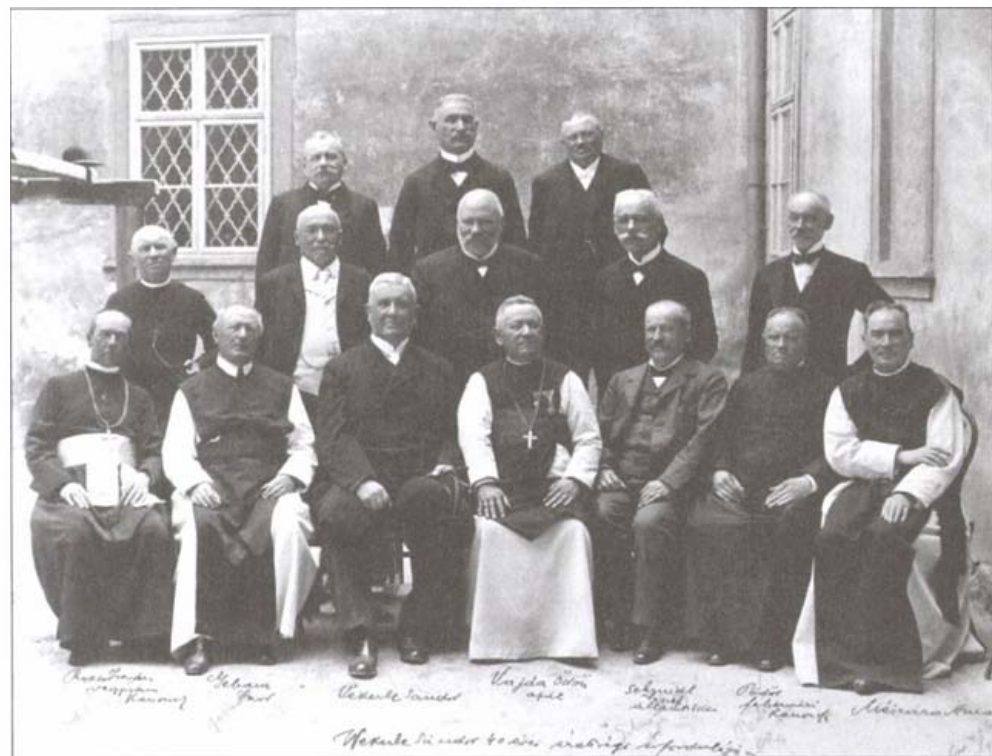
A trónörökösi műben (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben) Wekerle Sándor írt Fejér megyéről. Az első, még német nyelven megjelenő magyarországi néprajzi folyóiratban (Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn IV. 1896) találjuk egy másik néprajzi írását, a Fejér megyei magyar lakodalmi szokásokról.

A 2011-es Wekerle Sándor Emlékévből szülővárosa, Mór egész alakos szoborral, iskolavárosa, Székesfehérvár pedig domborművel adózott a háromszoros miniszterelnök és pénzügyminiszter emlékének. Székesfehérváron a Ciszterci Gimnázium régi épületén (Oskola u. 7.) 2011. november 15-én Csurgai Horváth József, a Székesfehérvár Városi Levéltár igazgatója, Törő Gábor, a Wekerle Sándor Emlékbizottság elnöke, dr. Cser-Palkovics András polgármester, a Ciszterci Szent István Gimnázium diákjai és a Székesfehérvári Ifjúsági Fúvószenekar közreműködésével, számos öregdiák jelenlétében avatták fel Wekerle Sándor emléktábláját, Máthé Krisztián szobrászművész alkotását. A dombormű carrarai márványból, az emléktábla hazai vörös márványból készült. Felirata: ITT VÉGEZTE GIMNÁZIUMI / TANULMÁNYAIT / 1859–1867 KÖZÖTT / WEKERLE SÁNDOR / MAGYARORSZÁG ELSŐ / POLGÁRI SZÁRMAZÁSÚ / MINISZTERELNÖKE / ÁLLÍTTATTA / SZÉKESFEHÉRVÁR ÖNKORMÁNYZATA / 2011. Wekerle Sándor emlékdomborműve a Fehérvári Panteon részeként, Reguly Antal, a finnugor nyelvrokonaink kutatója, Semmelweis Ignác és Romhányi György orvosprofesszorok emléktábláival került egy sorba. Utóbbiak szintén az iskola jeles diákjai voltak.

Wekerle Sándorról tudnunk kell, hogy nem csak a pénzügyben, a közgazdaságtanban és az államvezetésben volt tehetséges. Tudását, műveltségét a székesfehérvári nyolcosztályos gimnáziumban gyarapította, ahol mindvégig „*kitüntetéssel első rendű*”, kitűnő vagy jeles eredményt ért el. Osztá-

Wekerlécék 1859-ben 68-an kezdték meg gimnáziumi tanulmányaikat. Az osztálylétszám 1864-re, ötödikre 55-re csökkent. Végül 1867-ben 30-an érettségiztek. Negyven év múltán újra olvashatunk erről a híres osztályról a Zalai Mihály igazgató által az 1907–8-as iskolai évről közzétett Értesítőben: „A tanuló évek lemultak a tanítványokról is, meg is öregedtek, de Vajda Ödönt ép úgy szeretik, mint ifju korukban. Ennek fényes bizonyítéka a mult évi (1907) július 4-iki negyven éves iskolatársi találkozó, a midőn Vajda Ödönnek 40 év előtti tanítványai, akik 1867-ben tettek érettségit, Székesfehérvárott összegyűltek és e találkozóra Vajda Ödön zirci apátot, Gebaur Izidor akkor hercegfalvi és Mészáros Amand előszállási plébánosokat is meghívták, hogy volt tanáraik iránt érzett tiszteletüket, szeretetüket és hálájukat kifejezzék, s egymás látásának örülve viszont lássák azt a tanintézetet, amelyhez ifjuságuk boldog emlékei fűződnek. E találkozón tizenketten jelentek meg: Babics János győri egyházmegyei esp. plébános, Babóth Sopron m.; Koller István, Alsórajkon (Zala m.) földbirtokos (a találkozó rendezője); Lovák Ede nyug. eljárásbíró Budapest; Dr. Löke Mór járásorvos Tapolca (Zala m.); Perényi Sándor magyar államvasúti főmérnök Budapest; Dr. Pollák József, Devecseri járásorvos; Ramsperger János Szaár, plébános; Rosos István, Murakeresztur, apát-plébános; Dr. Sándorfi Ignác Veszprém városa árvaszéki ülnöke, Veszprém; Schmidt József dr. nyug. államtitkár Budapest; Wekerle Sándor dr. miniszterelnök Budapest; Wetzel Gyula dr. a szabadalmi bíróság elnöke Budapest.”

Wekerle Sándor székesfehérvári alma materéhez való ragaszkodásának dokumentuma az a fénykép, amely 40 éves érettségi találkozójukon, 1907-ben készült a gimnázium, illetve a rendház udvarán. Wekerle ekkor második miniszterelnökségét töltötte, melynek során a pénzügyminiszteri teendőket is ellátta. Pénzügyminiszterként is második ciklusában dolgozott. A jól megkomponált képen az első sorban ülnek az előkelőségek: a ráirt nevek szerint középen Vajda Ödön zirci apát, aki a gimnáziumban Wekerle tanára volt. Balján Wekerle Sándor, jobbán Schmidt József államtitkár. Wekerlétől balra Gebaur Izidor ciszterci tanár, Rosos István veszprémi kanonok, Schmidtől jobbra Pödör fehérvári kanonok, Mészáros Amand ciszterci tanár. Mögöttük két sorban nyolc öregdiák áll, közülük egy papi, hét polgári személy.

Wekerle Sándor 40 éves érettségi találkozóján Székesfehérváron, 1907-ben a rendház udvarán készült fénykép

A fényképen látható tanáraik közül Vajda Ödöntől történelmet, latint, görög nyelv- és irodalmat tanultak. Hatásáról írta Zalai Mihály igazgató az 1907-8-as Értesítőben: „*Szaktárgyainak alapos ismerete mellett kitűnő előadó is. A legnagyobb hatást történelmi előadásaival ért el. Hallgatói egész lélekkel csüngtek ajkán az iskola falán belül és kívül egyaránt. Szájhagyományként maradt fenn ugyanis, hogy nyári meleg délutánokon az Iskola és Sas-utca sarkán összeverődött csoportok szinte áhítatosan esendben és figyelemmel hallgatták Vajdának – nyitott ablak s csak leeresztett függöny mellett a VIII. osztályban tartott lelkes történelmi előadását. Lélekben felmagasztosulva tértek bizonyára tűzhelyükhöz, alig várva a legközelebbi alkalmat. Amiért az egyszerű szerzetes tanár lelkesedett s amire tanítványait buzdította, teljesült. A nemzet visszaszerezte alkotmányos szabadságát, sőt a magyar alkotmány főöréül, a nemzeti kincsek gyarapítójául, Magyarország kormányelnökéül a bizalom az egykori székesfehérvári tanár székesfehérvári tanítványát Wekerle Sándort szemelte ki. Szerencsés és boldog az a tanár, aki ilyen tanítványt láthat aranymiséje alkalmával! ... Tanítványai, mikor keze alól kikerültek, magukkal vitték nemcsak jó emléket, hanem elveit is: a kötelességteljesítés tudatát és a munka szeretetét.*” A negyvenéves érettségi találkozó alkalmából készült fényképen Vajda Ödön zirci apátként látható. Wekerléék érettségijét követően csak egy tanévet töltött Székesfehérváron: 1868-ban az előszállási ciszterci birtokra helyezték, ahol előbb segéd-jószágkormányzóként, majd jószágkormányzóként dolgozott, 1891-től zirci apát. Gebaur Izidor német-, Mészáros Amand magyar nyelv- és irodalomtanáruk volt. A fénykép készítése idején Gebaur hercegfalvi- (ma Mezőfalva), Mészáros előszállási ciszterci plébános.

Osztálytársukat, a felsőörsi (Zala m.) Rosos Istvánt veszprémi kanonikként tüntetik fel a fényképen. Szolgálati helye Murakeresztúr (Zala m.), ahol apátplébános. A gimnázium 1867-es Értesítője szerint Wekerle érettségiző osztályából továbbtanulás céljából öten választották a hittudományokat. Közülük a negyvenéves érettségi találkozáson három papi személy jelent meg: Babics János, Ramsperger János és Rosos István. A fényképen Schmidt József és Mészáros Amand között fekete reverendában ülő pap nem lehet Pödör fehérvári kanonok, ugyanis ilyen nevű osztálytársuk nem volt és a Székesfehérvári Egyházmegyében nem volt Pödör kanonok. Nevét, személyét nem tartja számon Forintos Attila adattára a Székesfehérvári Székeskáptalan 1777–2004 közötti tagjai sorában (Székesfehérvár, 2005.). Esetében a fényképre kézzel neveket, rangokat író személy bizonytalanságát jelzi, hogy keresztnevét sem tudta feltüntetni. Székesfehérvári egyházmegye volt Pödör István rácalmási plébános, alesperes, de ő Wekerlééknél egy generációval idősebb, 1832-ben született, 1859-ben már káplán Ráckevén. Fényképe megtalálható Székesfehérváron a Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban őrzött, Koller János apát, adonyi esperesplébános aranymiséje alkalmából 1891-ben készült albumban, nem azonos az 1907-es fotónkon látható arccal. Nem volt fehérvári kanonok, és 1904-ben elhunyt. A fényképen Pödörként feltüntetett személy valószínűleg Babics János győri egyházmegyei, babóti esperesplébános. A második, álló sor bal oldali első személye osztálytársuk, Ramsperger János, szári plébános lehet, aki Budakesziből került a székesfehérvári Ciszterci Gimnáziumba. Jékelfalussy Vince püspök 1871-ben szentelte pappá. Egész életében német községekben teljesített szolgálatot: törökbalinti és zsámbéki káplánkodást követően 1882–1913 között szári plébános volt.

Wekerle Sándor fehérvári kosztos diákként együtt lakott osztálytársával, Schmidt Józseffel (1848–1928), akihez életre szóló barátság fűzte. Kvártélyukon esténként nagy buzgalommal olvasták Horváth Mihály többkötetes könyvét a magyarok történetéről. Schmidt jogi tanulmányok után előbb Pesten ügyvéd, majd a gróf Pálffy-család birtokainak jószágkormányzója lett. Ő volt Wekerle esküvői tanúja, később a miniszterelnök pusztadánzentmiklósi birtokán – baráti alapon – gazdasági tanácsadója. Szépen haladt fölfelé a köztisztviselői ranglétrán: 1888-tól a pénzügyminisztériumban titkár, 1889-től miniszteri osztálytanácsosi rangban az elnöki osztály vezetője, 1891–97 között a földművelésügyi-, majd a kereskedelemügyi minisztériumban miniszteri tanácsos, 1896-ban a millenniumi kiállítás igazgatója. Utóbbi minőségében a kiállítás katalógusában, ahol fényképét is közölték, a páratlan szépségű, történelmi nevezetességű kiállítás egyik megteremtőjeként ünnepezték. 1897-től a szabadalmi hivatal elnöke, 1899-től a kereskedelemügyi minisztérium politikai államtitkára, 1899–1906 között Besztercebánya országgyűlési képviselője volt.

A fénykép eredetije a Veszprém Megyei Levéltárban, a Ciszterci Rend Zirci Apátságának iratai között található, VeML XII. 2. h. Fényképgyűjtemény II/15,2. jelzet alatt. E jeles iskolatörténeti dokumentumot Berta Annamária a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium történelem-latin szakos tanárnője bocsátotta rendelkezésemre, amiért köszönettel tartozom.

Lukács László

Elfelejtett Tornyai-festmény Hódmezővásárhelyen

Tornyai János 1894 és 1897 között majd három évig tanult Párisban a Julian Akadémián, szülővárosa segítségével, illetve állami ösztöndíjjal. Hódmezővásárhely tanácsa évi négyszáz forint tanulmányi segélyt szavazott meg, de a pénzt bizalmatlanul, fukaron, késve csöpögtette, bizonyítványt kérve, hogy tanul, hogy tényleg ott tanul és tényleg jól tanul. (Jellemző, hogy amikor maga Munkácsy Mihály írt ajánlást a városnak, nyújtsanak támogatást a festő Rákóczi Rodostóban című tervezett nagy vászna elkészítéséhez, a város az ezredévi kiállításon Tornyai festménye helyett remekbe készült rendőrsizmákkal szerepelt.)¹

A 25 éves fiatalember koldusszegényen, de mohó tudásvágygal érkezett Párisba 1894 májusában. A fiatal művésznövendék odaadón, kitartóan tanult, dolgozott, de megmaradt vásárhelyinek is. Rajzolt, sőt humoros verset írt barátja, támogatója, Vetró Lajos Endre Karikás című éleclapjába,² levelezett földéaki menyasszonyával, vásárhelyi barátaival, de a tanáccsal, a polgármesterrel is. Augusztus 23-án a következőket írta Baksa Lajos polgármesternek: „...ezen elmúlt három hónapot itt, eddig úgy töltöttem, ahogy előre terveztem [...] tanulmányoztam a louvre-i s luxemburg-i múzeumokat, a városháza gyönyörű képeit, a versailles-i s a Pantheonban levő képtárat. A két Szalonba, míg nyitva volt, eljártam hetenkint kétszer [...] hogy milyen lelki gyönyörűséggel bámulom itt a művészetek remekait, azt leírni nem tudom [...] Koplalásom mellett is nagyon boldognak érzem magamat Párisban [...] bár számításom szerint 400 forint fél évig elég csak – mindenesetre itt maradok legalább két évig. Most már francia beszéddel, majd csak akad valami mellékkéret [...] Kérem tekintetes Polgármester Urat, méltóztassék kieszközölni, hogy a Nagy András János-féle arcképet énevem festesse a Ref. Egyház [...] Erre már Szeremlei urat is megkértem.”³

Nagy András János parasztgazda (1812–1890) jobbagysorból kiemelkedve élete végére tekintélyes vagyont szerzett. Szinte legendás alakját az akkor Szegeden újságíró Mikszáth Kálmán is megörökítette, amikor az egyszerű parasztember nem mindennapi gesztussal, saját költségén közkutató fúratott városának. A gyermektelen gazda végrendeletében egyházáról is gondoskodott, 187 hold földet hagyományozva rá.⁴

A református egyházközség, Szeremlei Sámuel elnök-lélekész nagylelkű jötevője emlékének áldozva, meg akarta festetni a város és az egyház akkor négy éve eltávozott nagy mecénása egészalakos képét. Barátai és a polgármester ajánlására Tornyai – akinek e munka nemcsak pénzkereset lett volna, hanem kapocs is, ami szülővárosához fűzte – valóban megkapta a megbízást, amit 280 forintért vállalt. Miután megérkezett a modell fényképe s a megfelelő ruhák, szeptember végén hozzá is fogott a képhez, s egy jó hónap alatt – november elejére – el is készült a hatalmas portré. Szeptember 25-én már a munka részletről ír Szeremleinek:⁵

„Nagytisztelű Úr!

Becsés levelére – több ok miatt – csak most válaszolhatok. A kép nagysága (az u.n. vak rájáé) 13 – 221. kedvemre való, díszes keret kerülne itt 262 francba. Láda hozzá körülbelül 45 fr. A vasúton vám 20 fr. Szállítási díj

Tornyai János elfelejtett festménye
(Köszegfalvi Ferenc felvétele)

¹ Bodnár Éva: Tornyai János (1869–1936). Bp., 1986.

² Köszegfalvi Ferenc: Mosolygó Tornyai. Csongrád Megyei Hírlap vásárhelyi kiadása, 1976. aug. 29. szept. 5. 8.

³ Tornyai János levele dr. Baksa Lajos polgármesterhez 1894. aug. 23-án. A Csongrád Megyei Állami Levéltár hódmezővásárhelyi fiókleveletárában II. 3546 sz. 5379/94.

⁴ Kárász József: Nagy András János. Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon. Hódmezővásárhely, 2002. 150–151.

⁵ A Tornyai János Múzeum helytörténeti gyűjteményében VIII/70. 1. 1.

körülbelül 40 franc. Egyszóval 200 frt. ba kerülne az egész dolog. Úgy hiszem Magyarországon is kerülne ennyibe s ilyen szép aligha lenne, mert ez az én általam ajánlott olyan, hogy bátran rámondhatom Petőfi szavaival, hogy olyat »még nem pipázott magyar ember!« Nehéz babérlevelek a négy sarkán s a négy oldal közepén fényes szalaggal átkötte.

Igen szeretném, ha itt rendelhetném meg a képhez való keretet. A képet sem kellene összegöngyölnöm (összegöngyölve legtöbbször összeragad, különösen, ha – mint ez esetben – a festék nem száradhat ki teljesen) meg befejezni is sokkal jobb keretben.

Mivel a megfestésre csak egy hónapi idő van, s ennyi a keret elkészítésére is szükséges, kérem Nagytiszteletű Urat, hogy levelemre lehetőleg postafordultával válaszolni kegyeskedjék.

Elsietett írásomért bocsánatot kérve vagyok

Nagytiszteletű Úrnak

Őszinte tisztelője

Tornyai János

Paris. 894. sept. 25. 41. Boulevard Saint-Michel”

Az egyház valószínűleg takarékosági megfontolásból nem járult hozzá, hogy a festő Párisban szerezhesse be a neki leginkább megfelelő keretet. Így Tornyai néhány hét múlva összegöngyölve lett kénytelen az óriási képet postára adni, pedig ennek veszélyeire, mint láttuk, előre fölhívta az egyházközség figyelmét. Mint következő leveléből kitűnik azt is előírták a festő számára – aki szobavilágításban akarta ábrázolni –, hogy szabadterén fesse meg a modellt, mögötte föltüntetve a kutat és a templomot, egy egész életképet. A kutat, melyet fúratott, s a templom évszázados, méltóságteljes épületét.

„Nagytiszteletű Úr!⁶

Igen sajnálom, hogy az általam javasolt keretről le kell mondanunk. Annyival inkább sajnálom pedig, mert azt hiszem, hogy ha itt nem lehet ilyen nagyságú képhez illő keretet kapni 50 Frt-ért, úgy Vásárhelyen még úgy se. Az olyan u.n. „handlé-rámák”, a milyeneket Donáthy vagy Szabó K. 3-4 hó alatt (!) szállítanak, csak rontanak a kép hatásán és az ember jó ízlésén. Am a dolog csak félig tartozik rám s azon – jelen soraimmal aligha változtathatok!

Leghelyesebbnek gondolnám még, ha valami helybeli, ügyes asztalossal csináltatnának jó széles, a fal színétől – a melyre a kép jön – meglehetősen elütő, keményfa keretet. S abba lehetne kevés arany csíkot beilleszteni. Szélessége legalábbis 30, vagy 35 cm lenne. Ehhez már is hozzá lehetne fogni, a kép pontos méretét már megírtam volt, csak azt kérném, hogy a képből ne takarjon a keret többet, mint egy-egy oldalán 1-1, vagy 1 1/2 -1 cm-t. A ruhadarabokat épségben megkaptam, kár hogy hiányzik a – csizma.

Arra nézve pedig, hogy helyesnek tartom-e a képnek a megrendelt módon való festését? csak azt felelhetem, hogy föltehettem rólam Nagytiszteletű Úr, hogy a mint javasoltam, azt alapos meggondolás s több okok tekintetbe vétele után tettem. Viszont nekem is föl kellett tennem, hogy Nagytiszteletű Úr, vagy a bizottság ugyanily alapos meggondolás után rendelték éppen ellenkező módon. Így – helyességén vagy nem helyességén egy perczig sem tűnődve – nekiálltam és úgy komponáltam.

Szobavilágításban festeni előnyösebb lett volna azért, mert ez már nagyos is megszokott, szinte convensionalis! – meg a sötét háttérből s ruhából a világos arc erősen kiválik. Míg így, szabadban, az arcot is alá kell rendelni az egész hangulatnak. Pl. az ég világossága mellett még az egészen fehér haj is sötétnek látszik kissé. Különben lehet mindenféle módon s világításban gyönyörűen pingálni, csak – tudni kell!

Festői szempontból így, »pleinair« határozottan sokkal érdekesebb.

Mindeddig – jól emlékezvén vásárhelyi beszélgetésünkre – pénzt nem kértem, most azonban szeretném, ha küldhetné Nagytiszteletű Úr vagy 50 forintot.

A kép ugyanis körül belől kész s november 10-én szeretném küldeni. A mi kevés fölösleges pénzem volt, azt a vászonba s festékbe befektettem, s most már nincs annyi, hogy a költséges becsomagolást s szállítást fizethessem. Meg szeretném a már említett, otthon készítenő kerethez szükséges aranycsíkot itt magam megvenni s a vászonnal együtt küldeni.

Ilyen módon, különösen ha van eklézsiánknak asztalosa, 40-50 frt-ből, azt hiszem, igen szép keretet lehet összeütni.

⁶ Tornyai János Múzeum helytörténeti gyűjteményében VI/86. 1. 2.

Elsietett írásomért bocsánatot kérve s további rendelkezéseit várva vagyok
Nagytisztelető Úrnak
Őszinte tisztelője
Tornyai János
Paris. 894. okt. 28.
41. Boulevard Saint-Michel.”

A festő, később más megrendelőjének is kifejtette, amit már itt szerényen, de öntudatosan leírt, hogy művészeti kérdésekben nem szabad hozzá nem értő hivatalnokoknak, ad hoc bizottságoknak dönteni, ezt szakemberekre, művészekre kell bízni. Itt még kénytelen volt megalkudni. A kép éppen szabadtéri beállításra, merev, színpadias megjelenítése miatt marad el későbbi portréi mögött. Bodnár Éva, Tornyai monográfusa szerint: „Az előtérben felmagasló feketeruhás parasztember alakja a festmény többi részletéhez viszonyítva arányaiban elrajzolt, térben való elhelyezése nem sikerült eléggé”. (A monográfus a festő kiváló karakterizáló készségét jelöli meg a mű fő erényének.)⁷

Nagy András János portréja 1894. december közepén érkezett Vásárhelyre, az egyházközség az Újtemplom 1885-ben épült parókiáján helyezte el. A Csontváry Kosztká Tivadar képméreteihez hasonlítható óriásportré 117 éve ugyanazon a helyen függ, ahová érkezésekor elhelyezték. Helye, minden jó szándék ellenére, nem megfelelő. A nagyjából északnyugati tájolású, keskeny teremben nincs tere, rossz a megvilágítása. A kép kerete – valószínűleg a fal nedvessége miatt – kissé penészes, a vászon megereszkedett, gyűrődött. Kiállítva soha nem volt, a város közvéleménye, ha tudott is róla, elfelejtette.

Véleményünk szerint mindenkinek, elsősorban a képnek, Tornyai e korai, reprezentatív festményének az volna a legjobb, ha gondos ápolás után végre tudna róla és láthatná a város közönsége.

Kőszegfalvi Ferenc

Kisari Balla György 80 éves

Idén ünnepli 80. születésnapját dr. Kisari Balla György kartográfus, aki leletmentő, forrásfeltáró és térképtörténeti kutatómunkájával jelentősen hozzájárult a XX–XXI. századi magyar kartográfia fejlődéséhez. Kisari Balla György a Szatmár megyei Kisar községben született 1932. július 1-én. Első generációs értelmiségi családból származik, de ősei között református lelkészek is voltak.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett földrajz-földtan, illetve történelem szakon. Tanára volt többek között Bulla Béla, Mendöl Tibor, Láng Sándor, Szádeczky-Kardoss Elemér. Tudományos pályafutásának gyakorló-terepe volt az 1955-ben alakuló Tudományos Diákkör, amelynek munkájában tevékenyen részt vett, utóbb a diákkör földrajz szakos hallgatóinak titkára lett. Tanulmányai alatt szerzett ismereteit későbbi munkahelyein – így a Kartográfiai Vállalatnál, a Hadtudományi Térképtárban, illetve a tanári pályán – kamatoztatta: kezdetektől (1958) részt vett a Világatlasz lapjainak tervezésében, az iskolai történelmi térképek szerkesztésében, ezzel hozzájárulva a földrajz- és történelemoktatás hatékonyságának növeléséhez. Későbbi feladatai közé tartozott Európa autóatlaszána tervezése, illetve a Hadtudományi Térképtárban a több ezer régi térkép katalógizálásának az irányítása. A Térképtárban végzett munkája kapcsán találkozott a Karlsruheben őrzött törökori magyar térképanyag leírásával, és határozta el már akkor ennek az anyagnak a felkutatását.

Első publikációja az 1960-ban első kiadását megért Világatlaszról a Geodézia és Kartográfia című folyóiratban jelent meg. Doktori dolgozatának témája Magyarország történelmének térképi ábrázolása volt. Feltárta néhány kiemelkedő térképpalkotó (elsősorban a Kogutowicz-család) életművét.

A kor feszült politikai helyzete a kutatók munkáját nagyban megnehezítette. Kisari Balla Györgynek is csak a vasfüggöny lazulása után, a hatvanas években adódott először lehetősége az ország határain kívülre utaznia. Az enyhülő légkört kihasználva rendszeresen nagyobb utazást tett előbb csak Kelet-Európa országaiba, később a nyugati államokba, sőt a tengeren túlra is. Útjai során egyre nagyobb hangsúlyt kapott a földrajzi valóság, a társadalmi és gazdasági helyzet megismerésén túl az aktív kutatómunka. Külföldön folytatott kutatásai során értékes, hazai vonatkozású térképeket talált Bécsben,

⁷ Bodnár i. m. 58.

Karlsruhéban, Stuttgartban, Bolognában, de foglalkozott a stockholmi levéltárban fellelhető haditérképek azonosításával is. A feltárt anyagról könyveket, cikkeket jelentetett meg. 1999-ben jelent meg az *Egy kartográfus barangolásai* című válogatás addigi írásaiból.

Még a Hadtörténelmi Intézet Térképtárában végzett munkája során (1967–1969) a térképtörténeti szakirodalom tanulmányozása közben figyelt fel a Stockholmban őrzött térképek létezésére. A levéltárral felvéve a kapcsolatot, postán megkapta a mappák térképes lyukkártyáit, melyek azonosítását tizenhárom kivételével sikerült megoldania. Eredményét 1997-ben publikálta a *Törökkori várrajzok Stockholmban* című könyvében.

Kisari Balla György legtöbbit Karlsruhéban kutatott. Még 1967-ben, a Hadtörténelmi Intézet Térképtárában ismerkedett meg ennek a jelentős térképanyagnak az irodalmával. A Tartományi Főlevéltárban (Generalarchiv) őrzik a Kárpát-medence törökkori hadieseményeit, várait ábrázoló rajzokat, melyek készítettője Badeni Lajos őrgrof volt. A Karlsruhéban őrzött anyagot először Teleki Pál geográfus, majd Glaser Lajos kutatta, az ő munkájukat folytatta Kisari Balla György. Kutatásainak összefoglalása a *Karlsruhei térképek a török háborúk korából* (2000) című kötet, mely több száz magyar vonatkozású térkép leírását tartalmazza. 2002-ben Baden-Württemberg német szövetségi tartomány megalakulásának 50. évfordulójára rendezett ünnepségeken meghívott előadóként mutatta be a karlsruhei magyar térképeket.

A karlsruhei kutatása során találkozott Marsigli nevével, aki a török időkben több száz térképet készített Magyarországról. A *Marsigli tábornok térképei* című könyve (2005) ezeket a bolognai egyetem könyvtárában fellelt, Magyarországot ábrázoló térképeket veszi számba. A Württembergi Tartományi Könyvtárban folytatott kutatásainak eredményeit összefoglaló kötet, a *Száz várrajz Württembergben* 1998-ban jelent meg. 2010-ben adták ki *Térképincsek Stuttgartban* címmel a szintén ebben a könyvtárban őrzött Nicolai-gyűjtemény magyar vonatkozású térképmásolatait számba vevő könyvét. Ferdinand Friedrich Nicolai-gyűjteménye mintegy 22 000 rajzot tartalmaz, melyet 155 kötetbe ragasztottak be. Ezeknek a kötetek mintegy negyedét nézte már át. Az említett könyvek értékét növeli, hogy kétnyelvű kiadásként jelentek meg.

Kívánjuk, hogy Kisari Balla György kutatómunkáját továbbra is töretlenül folytassa, és reméljük, hogy példája nyomán mások is kedvet kapnak a könyvtárak, levéltárak mélyén meglapuló hazai vonatkozású térképek felkutatásához.

Kozma Katalin

Boldizsár Zeyk Imre, a Magyar Kultúra Lovagja

Felemelően szép, emelkedettségében az eseményhez méltó és rangos ünnepnek lehetnek részesei mindazok, akik a Magyar Kultúra Napján, 2012. január 22-én részt vettek „A Falvak Kultúrájáért Alapítvány” gálaünnepségén, a Corinthia Grand Hotel Royal dísztermében (Budapest, VII. Erzsébet krt. 43-49.), ahol 34 főnek, határainkon belül és kívül élők részére odaitélték és kiosztották a Magyar Kultúra Lovagja c. kitüntetést.

A Baranya Honismereti Egyesület kezdeményezéséhez a Honismereti Szövetség, a tordaszentlászlói Szöke Zoltán nyugalmazott református lelkipásztor és Guttman Mihály kolozsvári nyugalmazott tanár-karmester csatlakozott ajánlásával, hogy Boldizsár Zeyk Imre, tordaszentlászlói nyugalmazott iskolaigazgató, történelemtanár, helytörténész ott lehessen a kitüntetettek sorában. Hála Istennek, a kitüntetésre Előterjesztett egészségi állapota és az időjárás, valamint az útviszonyok lehetővé tették, hogy a díjosztó gálán Boldizsár Zeyk Imre megjelenhessen és „áteshessen” a lovaggá üti ceremónián, nyakába akaszthassák a lovagi láncot a látványos kivitelű medállal, és kezébe adhassák a „lovagi tetteiért” adott igazolást. A felejthetetlen ünnepre elkísérte unokája, Boldizsár Zeyk Zsuzsanna etnográfus és unokaveje Zágonyi Bálint is.

De, ki is Boldizsár Zeyk Imre? Guttman Mihály így válaszol: „...*ma nyugalmazott iskolaigazgató, tanár, aki élete során a magyar anyanyelvi oktatásért küzdött, meggyőzve szülőket, hogy gyermekeiket magyar anyanyelvi iskolába írassák! A jelenben múltat kutató és a jövőbe álmódó, magyar anyanyelvünkért, zenei anyanyelvünkért, hagyományaink megőrzéséért küzdő lélek. [...] a Vitézi Rend tagja,*

megválasztása kulturális munkájában elért eredményeinek volt köszönhető.” A Honismereti Szövetség ajánlásában olvashatjuk: „Több évtizede részt vesz a határon túli és a hazai honismereti mozgalomban. Tevékenységéért Szövetségünkől 2009-ben megkapta a Honismereti Munkáért Emlékérmét. Erdélyben főként a kalotaszegi régióban fejtette és fejtje ki erőfeszítését a magyarság megmaradásáért.” Szöke Zoltán ajánló levelében kiemeli, hogy „számos írása, cikke, tanulmánya igazolja azt az elkötelezettséget, mellyel magyarságáért, népe felemelkedéséért, mint igaz ügyért életét és munkásságát odaszentelte. Szívén hordja e tájegység magyarságának sorsát, életét, megmaradásának kibontakozó lehetőségeit. Sajtóközleményei, tanulmányai, tudósításai, népismereti dolgozatai, helyi- és művelődéstörténeti írásai gazdagon illusztrálják tudását, lokálpatriotizmusát, népéhez való hűségét és szeretetét.”

Életútja és tevékenysége bemutatására álljon itt az alábbi összefoglalás. 1930. december 14-én született Erdélyben, a Kalotaszeg peremén lévő Tordaszentlászlón, az egykori Torda-Aranyos megyében. Tanulmányait a hetedik osztályig szülőfalujában végezte, majd 1945-ben, – amikor mindenük, még a házuk is odaveszett, – magántanulóként vizsgázott Kolozsvárott az egyetem Farkas utcai gyakorló gimnáziumában, utóbb pedig az Unitárius Kollégiumban, ahol érettségét is tett. Ezidőtájt tehát dolgozott, hogy tanulhasson. 1951-ben a Bolyai Tudományegyetemen természetrajz-földrajz szakos hallgatója lett. E szakokból szerzett egyetemi oklevelet, később magyar nyelv és irodalomból is tanári oklevelet nyert. Tanárként a Mezőség közepén lévő Buzába, ezt követően egy másik mezőségi nagyközségbe, Kolozsra kapott kinevezést. Később ugyanitt igazgató, majd a román tannyelvű iskolával történt összevonás után aligazgatóként dolgozott. 1961-ben került vissza szülőfalujába, kibocsátó iskolájába.

Mint magyartanárr és iskolaigazgató, újraalapította az iskolai és falusi könyvtárat Tordaszentlászlón, Magyarfenesen és Magyarlétán, valamint a hozzájuk tartozó öt román községben. Korszerűsítette az iskola és óvoda tanszerállományát. Megfelelő szakembereket keresett a fa- és linómetszés oktatására, valamint a fűvös hangszereken zene, kóruséneklés, kalotaszegi varrottások készítésének tanítására. Így jött létre az egyedi, nagy értékű varrottas és szöttes alapú tablógyűjtemény. Tanítványainak bevonásával a kalotaszegi falvak szellemi és tárgyi néprajzának gyűjtését, az anyag rögzítését, tárolását és feldolgozását, valamint bemutatását vezeti és irányítja. A gyűjteményt 1967-től a Falumúzeum, 1995-től a Tordaszentlászlói Kalotaszegi Tájékoztató Múzeum néven őrzi, mutatja be és fejleszt. Az igazi nagy eredmény, hogy diákjai magyarságukat megtartották a legelisebb főiskolákon és egyetemeken is.

Írásainak száma jóval meghaladja a százat. Munkái, dolgozatai a Művelődés, A Hét, a Korunk, a Falvak Dolgozó Népe, az Utunk, az Új Élet, a Kalotaszeg új sorozata, a Tanügyi Újság, a Partium, a Szabadság, a Krónika, a Kalotaszeg és környéke című kiadványokban és folyóiratokban, Magyarországon pedig a Honismeret, az Erdélyi Magyarság, Magyarságtudomány, a Téka-táncházai Tájékoztató című folyóiratokban, ill. Kolozsváron a Népismereti dolgozatokban, Temesváron pedig a Magyar Évkönyvben jelentek meg. Kutatásainak eredménye nagyobb része kéziratban, a családi archívumban kiadásra vár.

Neves történészek biztatására, tanítványaival és az egyik kolozsvári gimnázium tanulóival 1977–1987 között ásatásokat folytattak több helyszínen, éveken keresztül. A régészeti leletek a Kolozsvári Történeti Múzeumban várnak feldolgozásra, de a naplófeljegyzései bőséges anyagot szolgáltatnak a vidék magyar történelmének teljesebb megismeréséhez.

1963-ban támadt ötlete alapján megkereste a Kolozsvári Állami Magyar Színházat és az Operát, és felajánlotta 400 személyes művelődési házukat a színházi főpróbák céljára. Azóta a városi bemutatás előtt Szentlászlón, a helyi és a környék lakosai előtt játsszák el a prózai és opera darabokat. Ahogy mondta „Ennek eredményeként válhattunk a színházkedvelő közönség nevelésének műhelyévé, iskolájá-

vá". A Kalotaszeg c. lap új sorozatának alapító munkatársa. Felkérésre elvállalta a lapalapítás, bejegyzés, az írásszerkesztés és terjesztés rövid és hosszú távú anyagi és erkölcsi biztosítását. A lap az egyetemes magyar kultúrát szolgálva vállalja mindazoknak a közlését, pótlását, amelyek a diktatúrák idején kimaradtak a magyarság tudatából, nemzeti kultúránkból.

A Szent László-napi kórustalálkozó, az évenként ismétlődő nagy esemény elindítója, most pedig fő szervezője és segítőivel együtt lebonyolítója, amit már 21. alkalommal, egyre növekvő érdeklődés mellett rendeznek meg. Mindez olyan alkalom és lehetőség, ahol a Kárpát-medence magyar kórusai, zarándokai, Szent László tisztelői ezen a történelmi és nemzeti kegyeleti helyen találkozhatnak, lelki és szellemi feltöltődésben részesülhetnek. Szívügyének tartotta az 1888-ban megalakult *Tordaszentlászlói Ifjúsági Daloskör* újraélesztését. Felkérésére vállalta el Guttman Mihály karmester 25 évvel ezelőtt, az akkor alakult női énekkar vezetését, tanítását, és ahogyan a karmester szavakba öntötte gondolatait, „a női énekkarnak köszönhetően szobrot állított a zenében Bartók Bélának, Kodály Zoltánnak és Bárdos Lajosnak, valamint az erdélyi magyar zeneszerzőknek Tordaszentlászlón.”

Közösségük kultúrszintjének emelése érdekében kezdeményező szerepe volt a *Tordaszentlászlói Galéria* létrehozásában, ahol lehetőségek adódtak az 1970-es, 80-as években olyan művészek munkáinak bemutatására, akiket nem engedtek kiállítani a kolozsvári tárlatokon, vagy más exponált helyeken.

A helyi RMDSZ elnöke és a Kolozs megyei választmány tagja. Ezen tisztségeiből adódó lehetőségeit felhasználva elősegítette, hogy településén vezetékves ivóvíz, gázhálózat létesült. Megszervezője volt községében az alulról építkező kulturális autonómiának, melynek keretében kialakították az önálló magyar iskolahálózatukat. Megyei vonatkozásban kezdeményezésére magyar szakfelügyelőt neveztek ki a Kolozs megyei Tanfelügyelőségre, magyar könyvtárosokat a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárba, és kalotaszegi magyar ember került az Erdélyi Magyar Múzeumba. Indítványára szervezés alatt áll a Kolozsvári Rádió magyar gyermekkórusa is.

Elindítója, kidolgozója volt településén a faluturizmus megszervezésének. Felismerte, hogy Szentlászló olyan kedvező földrajzi ponton fekszik, ahonnan Erdély számos pontja csillagtúrával elérhető. Ezideig, munkálkodásának eredményeként, ezek látogatták meg a határokon túlról a varázslatosan szép Kalotaszeget, ismerhették meg csodálatos értékeit, templomait, népviseletét, népdalaikat, néptáncukat. Ma már 34 falusi vendégfogadónak ad munkát ez a mozgalom. Nemes célkitűzése és munkálkodása körébe tartozik települése környékén a II. világháborúban elesett hősök sírjainak kutatása és a sírok helyének megjelölése.

A Baranya Honismereti Egyesület, a Honismereti Szövetség és a kitüntetésre ajánló Guttman Mihály és Szőke Zoltán nevében ösztönöz örömmel, sok szeretettel gratulálunk és kiváló egészséget, tőretlen munkakedvet kívánva, hálásan köszönjük a magyar népünkért végzett önzetlen szolgálatát.

Simor Ferenc

„Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék”

Tízéves jubileumát ünnepelte egy budavári civil szervezet, a MEVE

A budai Várban immár tíz éve működik a Magyar Emlékekért a Világban Egyesület (MEVE). A tagság 1997 óta baráti körként, majd 2001 óta közhasznú egyesületi formában nagy ügyszeretettel végzi az Alapító Okiratában felvállalt munkáját. Programjairól folyóiratunk évek óta tudósít.

A szervezet 2011. december 14-én tartotta ünnepi jubileumi megemlékező estjét a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. (volt Magyar Kultúra Alapítvány) épülete Deák és Mátyás termében. Nem véletlenül választotta az Egyesület – éppen a legszebb ünnep előtt – a szokásos félévzáró karácsonyi programja időpontjára e napot, a felvállalt kutatási téma, a meghívott vendégek és a tagság – azaz az egymás – iránti szeretet jegyében.

A népes közönség előtt rendezett, de mégis családias hangulatú esten megjelentek az egyesület történetéhez és jelenéhez kapcsolódó személyiségek és szervezetek is. Így a párizsi magyar intézet egykori

művészeti igazgatója: Ablonczyné Szabó Magda, a Széchenyi Társaság képviseletében: Rubovszky András, a Rákóczi Szövetség és az Esterházy János Társaság részéről: Martényi Árpád, a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület részéről: Csoma Gergely képzőművész és Kóka Rozália előadóművész, az MKKA részéről mint annak elnöke: Gáspár János (egyesületi tag), a kiállításokat támogató Óbudai Egyetem képviseletében: dr. Horváth Sándor. Jelen volt a több előadást nagy sikerrel tartó építész, Csete György és művész felesége Csete Ildikó, s Bánffy Györgyné is, a közelmúltban elvesztett „György bátyánk” felesége, de jelen volt a Szent László Akadémia egykori igazgatója, irodalomtörténész Medvigy Endre is, s sorolhatnánk... Az esten olyan alapító és aktív tagok nevei hangzottak el, akik sokat tettek a szervezetért, de felvillantottuk a lélekben továbbélő példaképek, az elvesztett tagok, előadók – a Kossuth díjas művész Bánffy György, a magyar emlékhely-kutatásban példa és társ Juhász László, az ügyszeretben példakép Messik Lajosné és Póczy Klára jeles archeológus és elnökségi tag – arcát is.

Az est házigazdája szerepét, mint alapító-elnök töltöttem be, s néhány percben vázoltam a közösség történetét. Hiszen lehetetlen volt a rendezvényen felsorolni tíz év eseményeit, s a szomszédos Mátyás tereben elhelyezett kis kiállítás is magáért beszélt. Ezt követte egy világkörűli „villám utazás”, kedvelt, sikeres témáink és korábbi meghívásaink nyomában: Új-Zélandtól Marlowig, Itáliától a „csattanógig”, azaz a legszebb hazai emlékhelyekig, Csángóföldre. Ezen az estén az „utasokat” Batár Botond, Chikány Gábor, Deák Piroska, Horváth Sándor, Kiss Ottó, Csoma Gergely és a magam előadása kísérte, csángó-énekes leánykák közreműködésével.

A közösség rendkívül mozgalmas évtizede az eredményekben tükröződik. Az elmúlt évtizedben (ha csak az épületben megtartottakat számoljuk) 260-nál több vetítettképes előadás alkalmával, csaknem száz publikáció megjelenésével, 21 tárlat bemutatásával (máig 170 hazai és külföldi meghívónál), 5 könyv kiadásával, 14 amatőr kisfilm elkészítésével, 4 emléktábla (erdélyi, ausztriai, isztanbuli, londoni) állításával, három magyar évadban (franciaországi, itáliai, angliai) aktív részvétellel – azaz a jelzett országok magyar emlékeinek bemutatásával –, szolgáltatta a tagság a magyar emlékhely-kutatás és a magyar művelődéstörténeti-ismeretterjesztés ügyét.

De hogyan is indult el – lelkes, ügyszerető tagjaival – e szervezet?

A 18 taggal létesült közösség hivatalos megalakulása egy vendégkönyvi bejegyzés buzdító sorainak, valamint természetes belátásomnak volt köszönhető. Sütő András 1999-ben a Párizs Magyar Intézetben tett látogatása idején – Fejtő Ferenc társaságában lezajlott sikeres estjével párhuzamosan – az egyik kiállításom szerepelt az Intézetben („Reformkori utazóink és 48-as emigrációnk emlékei Franciaországban” címmel). A nevezetes est alkalmával az író nagy érdeklődéssel tekintette meg e tablót, s 1999. október 19-én a következő sorokat jegyezte az emlékkönyvbe: „*Messik Miklósnak gratulálok s ajánlom: kezdeményezze a globális méretű magyar számbavételt úgy, ahogyan ezt mostani kiállításával elkezdte.*”

Ezt követően, mint az akkori kiállítás szerzője, kötelességemnek tartottam – amint a még Baráti Körként induló tagság is – e felhívás megvalósítását. E sorok buzdító „etalonként” szolgáltak számomra, számunkra. Hiszen a szívesen vállalt közösségi munka, de az ésszerűség is azt diktálta, hogy ne csak egyénileg, hanem „csapatban” is folytatódjék a magyar emlékhely-kutatás kimeríthetetlenül izgalmas és szép feladata.

A kis közösség alapelve azóta is egyértelmű. A 2001-ben még a Magyarok Háza Szent László termében megfogalmazott 16 oldalas Alapító Okirat is így kezdődik: „...*a magyar emlék-kutatás az egyetemes emberi kultúra számunkra kiemelkedően fontos, természetszerűen különleges része*”. A megfogalmazás egyértelmű, mivel e feladat teljesítése szívükből fakad, másrészt mert praktikus és támadhatatlan egy tisztességes világban, a teljes nemzeti szuverenitás, a nemzeti-, a történelmi és a családi emlékek hagyománytisztelőnek értékrendjét valló polgárok előtt.

Ezt a közhasznú szervezetet kizárólag az elvállalt ügy megvalósítása érdekli, tehát bármely jó-szándékú hazai és külföldi polgár szívesen látott vendég, s tag lehet a közösségben. Az Alapító okirat szellemében folytatjuk munkánkat. Irodánk és rendszeres előadásaink helyszíne 2002 januárjától a Magyar Kultúra Alapítvány, az elmúlt év óta Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. kezelésében álló Szentháromság téri épület. A közhasznú egyesületi munkát (a magyar emlékhely-kutatási tevékenységet) *a magyar tudás, fantázia, alkotó életek és tehetségek emlékeinek a bemutatása, sajátos és egyedi magyar hagyományok megőrzése, tisztelése és ápolása* vezérli. Ennek részleteit színes meghívók formájában, a 10 év alatt keletkezett 15 vaskos lefűzött kötetnek megfelelő dossziében tekinthetik meg az érdeklődők az egyesület irodájában, mintegy félezer hazai és külföldi programlapon. Ahogyan azt december 14-én a hagyományos karácsonyi rendezvényhez kapcsolt 10. évfordulós emlékest keretében a Deák terem

melletti Mátyás teremben elhelyezett kis „egyesület-történeti-kiállítás” megtekinthette a népes vendégsereg.

A világban szétszóródott magyar emlékhelyek bemutatásával, nemzetünk jeles fiai hazai, Kárpát-medencén belüli, valamint Európában és a tágabb világban hagyott nagyszerű örökségét, ápolandó hagyományait, s jövőbe mutató eredményeit szeretnék a közönség elé tárni.

Az éppen aktuális évfordulók mellett az előadások többsége eddig is erről szólt: a székelységről, a jeles palócokról, gömöriekről, jászokról, az enyedi kollégistákról, Házsongárdról, de sorozat indult a magyar kálváriákról, a világ székely-kapuiról, s volt már gyönyörű csángó estünk is. Ezen előadás-sorozatokot hosszú távon is folytatni szándékozunk. Folytatjuk a *Magyar alkotók a képzőművészetben*, a *Magyar irodalmi emlékhelyek*, a *Híres magyar kollégiumok jeles deákjai*, a *Határon-túli magyar szervezetek a magyar-magyar kapcsolatépítésben* című sorozatainkat is. *Műszaki sikereink...* sorozatunk is komoly érdeklődésre tart számot. Első ilyen előadásunk a magyar folyam- és tengerhajózás nagyjairól szólt. Közöttük – tengerészeink között – óriási egyéniségek voltak. Az utolsó tengerészkapitány, dr. Juba Ferenc 91 évesen tartott nálunk előadást, halála előtt! Ő alapította a komáromi Magyar Tengerészeti Múzeumot. Illik reá emlékeznünk. Már korábban is volt igény erre az egyébként ritkán a programba kerülő sorozatra. Hiszen a londoni Science Múzeumban a Duna-hajózás külön tárolóban – Széchenyi nevével – szerepel, de magyarok mentették a Titanic utasait, magyarok terveztek kitűnő tengeraltárjárókat, az egyik legkorszerűbb tengeri kikötőt Fiumében, egy magyar ember tervezett kikötő-erődöt Canakkale-ben, elsőként egy magyar gróf jutott saját tervezésű gőzhajón Pest-Budáról Párizsba, s sorolhatnánk ilyen jellegű emlékeinket. Új sorozatot indítunk ez év májusában *A magyarság éltetője és ihletője: a Duna* címmel, amely kultúrtörténeti utazásként ismerteti térben és időben – Dévénytól a Vaskapuig – nemzeti és történeti emlékeinket, s a Dunához kapcsolódó magyar (esetenként külföldi) művészeti és műszaki alkotásokat, több vetített előadás és hangulatos irodalmi „séta” keretében. *Nemzetünk évezredes örökségei: a Hungarikumok* című sorozatunk a magyarság tehetségének, alkotó erejének legszébb példáit mutatja be. A huszárság történetének bemutatásánál emlékeztünk például *Nagy Kálmán* huszárkapitányra, nyugalmazott ezredesre, közelmúltban elhunyt (még 90 év felett is aktív!) előadónkra is.

Világkiállító magyarok címmel több estünkön – pl. az egyiken Makovecz Imre irodája meghívásával – országonként végigtekintettük világkiállítási sikereinket (és sikeres termékeinket) Bécsből Sevilláig, az elmaradt budapesti terveknek is külön előadást szentelve! Európában és a világban való megbecsülésünket szerintünk csak erősíti, ha egy-egy (magyarul megtanult, de külföldi) előadó néha felvillantja a közös kapcsolódás magyarországi emlékeit is.

Magyar építészeti, művészeti és élettörténeti emlékek bemutatása alkalmával (Mexikóvárosi Opera, Egyiptom magyar kutatói, Prága emlékei, a székelyföldi Czetz-tábornok argentin hadi-akadémiája stb.), neves kutatók mellett meghívtunk nagyköveteket, hogy ismerjék meg részleteiben, s terjesszék a világban értékeinket. A régi magyar – vendégszerető, gálás – hagyományok jegyében például felkérésre, képekkel egy tanulmányt készítettünk az Olasz Kultúrintézetnek. Az ő programfüzetük éveken át *Séta Budapest olasz emlékeinél* című tanulmányunkkal kezdődött. Megjegyzem: mi is kaptunk Olaszországból képeket, adatokat magyar emlékekről, hiszen célszerű több országgal elektronikusan ápolni a kapcsolatokat, ugyanis ritkán utazhat – szűk anyagi korlátok miatt – egy-egy tag messzebbre. (Az utazás igen szerény körülmények között, csak egy-egy kiállítás meghívása esetén lehetséges, amely mindig „földi úton” történik, s ekkor tervszerűen, szinte kilométerenként történik a felvételek, az újabb anyagok „begyűjtése”.)

Eddigi előadásaink, publikációink alkalmával a magyar értékek kiemelt és abszolút hangsúlyozása mellett több gesztust is gyakoroltunk más kultúrák értékeinek kutatása iránt, de mindig a hazai eredmény és érték volt a lényeg! Előadásaink gyakran szerepeltek a magyar történelem – olyan kevésbé ismert – kiemelt alakjai, s eseményei, mint például a hat folyón keresztülhajózó, francia és török becsületrenddel kitüntetett Széchenyi Ödön és Julius Verne találkozási, a Rákóczi- és a Kossuth-emigráció kapcsolata a kor nagyjaival, híres székelyek utazásai Itáliában, Székelyföld olasz vasútépítő munkásai a monarchiában, vagy éppen más népek forradalmainak magyar hősei (jócskán sorolhatnánk az itáliai légiós Türr Istvántól a belga barikádokon harcoló Szerelmey Miklósig), a magyar forradalmak lengyel, olasz, francia hősei (sorolhatnánk a 48-as Miczislav Woronieczky-tól Alessandro Monti-ig, vagy De Gerandó gróftól az 56-os Pedrazzini-ig).

A hollandiai, csehországi, britanniai, ausztráliai, új-zélandi, távol-keleti, s más magyar emlékek tömegének ismertetése mellett már a világűrben is „járt” közönségünk, egy neves csillagász: *Bartha Lajos* segítségével. Jeles magyar nevek tucatjaival dicsekedhet a csillagászat. Ekkor egy-egy „névadó” magyar életét, találmányait, s a róluk elnevezett vulkán, vagy terület képét (holdképét) mutattuk be.

Az elmúlt tíz év alatt – áldozatos munkával megvalósított – vetített előadás-sorozataink a magyar művelődéstörténet szinte minden területére kiterjedtek. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy még rengeteg a tennivalónk! Sok hazai, s határon-túli emlékmű, sír, évforduló, hagyomány, emlék rendszerezése, ápolása és bemutatása vár – több emberöltős feladatként – a szervezet fiatalabb tagjaira!

Eddig 14 sorozat indult és folytatódik a jövőben. Örömmel vállalja feladatait tagságunk, amíg ereje engedi, s mindig jobb szinten, különösen, ha még pályázati támogatási lehetőséghez is jut. Csodálatos élményekről szólnak a vendégkönyvi sorok, immár több százra tehető bejegyzéssel, (neves kutatók gondolataival), aláírásokkal, itthoni és határon-túli meghívásokkal. Számos értékes vendégkönyvi „relikviát”, illetve a program-meghívók archivált rendszerét őrzi az egyesületi iroda. A nemzeti értékek méltó megőrzése és ismerete mindenki előtt nyilvánvaló, hiszen a jövő építéséhez mindig új erőt, megerősítő alapokat ad. Ahogyan Széchenyi István, „a nemzet napszámosa” mondotta: „*Nem lehet tisztességes emlékezés nélkül nemzetet építeni!*”.

Közösségünk szeretné, ha valósággá válna a legnagyobb magyarról szóló Arany idézet: vagyis ne valamiféle tűnő ábrándozással, hanem jövőt építő „...reménnyé válják az emlékezet”.

Messik Miklós

In memoriam

Molnár József (1932–2011)

Életének 79. évében 2011. október 3-án elhunyt Molnár József nyugalmazott középiskolai tanár, helytörténész. Halálával nagy veszteség érte a helytörténetírást és a honismereti mozgalmat.

Gyöngyösön született 1932. március 24-én. Az elemi iskolát és a gimnáziumot szülővárosában végezte. Érettségi után az Eötvös Lóránd Tudományegyetemre iratkozott be földrajz-történelem szakra, ahol 1954-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1954–1957 között a bonyhádi gimnáziumban, majd egy évig a visontai általános iskolában tanított. Visontán szerette meg a néprajzot. Az akkoriban alakuló gyöngyösi múzeum számára számos tárgyat, használati eszközt, viseletet stb. gyűjtött tanítványaival. 1958-tól 1962-ig az atkári általános iskolában oktatott, ahol műkedvelő régésszé vált. Tanítványai segítségével a szántás, építkezés, árokásás során előkerült régiségeket összegyűjtötte. 1962-től 1993-ig, nyugdíjazásáig a gyöngyösi III. sz. Általános Iskolában oktatott. A gyöngyösi Mátra Múzeumnak 1958–1961 között külső munkatársa, 1965-től 1993-ig helytörténésze volt a tanítás mellett. Foglalkozott helytörténeti, munkásmozgalmi tárgyak gyűjtésével és feldolgozásával. Ezen kívül a numizmatikai gyűjteményt is gyarapította.

Tudományos munkássága során szülővárosa múltjával foglalkozott. Nevéhez számos helytörténeti kiadvány, tanulmány és cikk fűződik. Fontosabb témái a következők: Gyöngyös a Rákóczi-szabadságharc korában, a gyöngyösi munkásmozgalom története, a város településszerkezete, a helyi oktatás múltja, a közigazgatás története, valamint a település 1945-ös felszabadítása. A Gyöngyösi Műsor havi füzetei hosszú időn keresztül közölték érdekes, értékes írásait. Ezen kívül publikált a Berze Nagy János Gimnázium értesítőiben, a Heves megyei Propagandistában, a Mátrai tanulmányokban, valamint az AGRIA-ban, az egri Dobó István Vármúzeum évkönyvében. Írásai közül néhány: *A gyöngyösi Fő tér története, Emléktáblák és köztéri szobrok Gyöngyösön, A II. világháború gyöngyösi áldozatai, A gyöngyösi múzeum céhpecsénymói.*

Tagja volt a Magyar Földrajzi Társaságnak, a Magyar Történeti Társaságnak, valamint a Magyar Numizmatikai Társulatnak. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 1973-ban alakult meg Gyöngyösön, melynek elnöke, majd 2008-tól tiszteletbeli elnöke volt. A megye művelődésügyéért emlékérmeket két alkalommal is megkapta 1975-ben és 1981-ben. Gyöngyös város díszpolgári címét, a Pro Civitate díjat, pedig 1995-ben vehette át több évtizedes oktató, kutató, tudományos és ismeretterjesztő munkájáért.

Molnár József nemcsak kiváló pedagógus, kutató, hanem nagyszerű ember is volt. Páratlan segítőkészség, mély humánus jellemezte. Kedves Jóska! Nyugodj békében!

Szecsó Károly

Beszámoló a Honismereti Szövetség 2011. évi közhasznú tevékenységéről

Honismereti Szövetségünk 2011-ben – több évtizedes mozgalmi múltja és szövetséggé alakulása után – működésének huszonegyedik évébe lépett. Munkánkat a sok éves tapasztalat alapján, valamint az Alapszabályban megfogalmazott céloknak és feladatoknak megfelelően végeztük az alábbiak szerint.

Szervezeti életünk

A *Küldöttgyűlés* az előzetes terveknek megfelelően egy alkalommal, február 24-én ülésezett, amikor a küldöttek megvitatták és elfogadták a 2010. évről szóló közhasznú beszámolót és pénzügyi elszámolást, a Felügyelő Bizottság jelentését, illetve ajánlásaikkal kiegészítve a 2011. évre szóló feladat- és költségtervet.

Az *Elnökség* az Alapszabálynak megfelelően négy alkalommal ülésezett (március 4.; április 28.; szeptember 15.; december 8.) az elnöki meghívóban megjelölt napirendi pontok szerint. Az üléseken megbeszéltek az országos és helyi szinten elvégzendő aktuális tennivalókat, előkészítettük, szakmai javaslatokkal segítettük a rendezvényeket. Áttekintettük a két ülés között az országos és a megyei szinten végzett munkát, az Elnökség tagjai tájékoztatást adtak a megyéjükben történt eseményekről, rendezvényekről. Az elnökségi ülésekről emlékeztető készült, amelyet az Elnökség tagjai megkaptak.

A *Felügyelő Bizottság* február 10-i ülésén áttekintette a 2010. évi szervezeti élet, továbbképzések, rendezvények és a pénzgazdálkodás dokumentumait, amelyekről tájékoztatták a Küldöttgyűlést. A Bizottság tagjai rendszeres résztvevői voltak az elnökségi üléseknek és az országos rendezvényeknek, így megfogalmazott észrevételeik tapasztalataikon is alapultak.

A *Honismeret* folyóirat *Szerkesztő Bizottsága* hat alkalommal ült össze a soron következő szám anyagának összeállítására. Megvitattuk a közlésre szánt írásokat, a Honismereti Akadémia helyszínét (Pest megye, Nagykőrös) bemutató hármast számot, az Évfordulónaptár alapján megterveztük a jeles évfordulókra emlékező írásokat. Megszerkesztettük az akadémián elhangzott előadások közlésre szánt anyagát, közzétettük szervezeti életünk híreit. Október 12-én a Pest Megyei Egyesület és Kosd község polgármesterének meghívására kihelyezett ülést tartottunk, melynek keretében megkoszorúztuk a nagy bányászszerelesség emlékére állított emlékművet, tanácskoztunk a honismeret iskolai oktatásának módszereiről.

Az Elnökség által megválasztott *szakmai ad hoc bizottságok* közreműködtek a rendezvények programjainak összeállításában, a témakörök kijelölésében, az előadók kiválasztásában, felkérésében (főképpen a Honismereti Akadémia és az Ifjúsági Honismereti Akadémia szervezése során).

Magyei tagszervezeteink alapszabályuknak megfelelően hívták össze közgyűléseiket, elnökségi üléseiket, vállalkoztak az országos, illetve a regionális rendezvények közös szervezésére.

A határon túli szervezeteink sora újabb taggal bővült – az Elnökség megszavazta a felvidéki *LIMES-ANAVUM Regionális Honismereti Társulás* (Párkány) társszervezetté való felvételét, amelynek már két konferenciáján vett részt elnökségünk vezetősége.

Szervezeti életünk működtetéséhez, a könyvelői munka megbízási díjához a *Nemzeti Civil Alaptól* nyert működési pályázati támogatásból használtunk fel részösszeget.

Szervezeti életünket, működésünket jelentős mértékben támogatta szolgáltatásaival a *Magyar Nemzeti Múzeum*.

Országos rendezvényeink

A feladattervnek megfelelően egyrészt tagjaink továbbképzését, másrészt a jeles évfordulókra való emlékeztést szolgálták országos rendezvényeink.

A *Honismeret Napját* a Pest Megyei Honismereti Egyesülettel és a Budapesti Honismereti Társasággal közösen szerveztük a Magyar Nemzeti Múzeumban – összehívva a Felolvasó Nappal, ahol helyörténeti kutatók mutattak be részleteket kutatási eredményeikből.

A XXXIX. Országos Honismereti Akadémiára július 3–8-a között került sor az Érdy János Pest Megyei Honismereti Egyesülettel közös szervezésben 154 hazai és határon túli résztvevővel (tag és társszervezetek küldöttei, tagjai), de az előadások nyitottak voltak a helyi érdeklődők számára is. A választott témában (Népzene – néptánc – hagyomány – honismeret) egyszerű előadások hangzottak el a kérdéskör legnevesebb kutatóinak, képviselőinek tolmácsolásában. Az elhangzottakat szekcióüléseken vitatták meg, és egészítették ki helyi adatokkal, tapasztalatokkal. A résztvevők a tartalmas szakmai program keretében – egész napos tanulmányúton – megismerkedhettek a megye tárgyi és szellemi kulturális értékeivel, helyörténeti nevezetességeivel, helyi hagyományörző közösségekkel. Mindhárom

útvonalon találkoztak olyan polgármesterrel, aki fontosnak tekinti települése múltjának felkutatását, hagyományainak megismerését és ápolását. A program megvalósításában nagy segítséget jelentett a közgyűjtemények, közművelődési intézmények munkatársainak közreműködése előadóként, szervezőként, valamint a tanulmányutak vezetőjeként is. Az Akadémia megrendezéséhez a *Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégiumától* és *Nagykőrös Város Önkormányzatától* kaptunk jelentős anyagi támogatást.

A Határmenti és Határokön Átívelő Kapcsolatok Országos Konferenciájára nem nyertünk pályázati támogatást, ezért pénz hiányában – önerőből – nem tudtuk megrendezni.

Ugyanez a sors várt a Tatára tervezett IX. Országos Iskola és Honismeret Konferenciára is, amelyet szervezési problémák miatt elhalasztottunk.

Ifjúsági rendezvényünk

a *XVI. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia* volt, amelyet a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesülettel közösen szerveztünk Szekszárdon, november 2–5-e között, 72 fő részvételével (ebből 55 volt a hazai és határon túli diák). Az előző évi javaslat alapján a diákok a kastélyok, kúriák történetével, jelenkori helyzetével foglalkoztak. A felnőtt előadók – dr. Csorba László, dr. Gaál Zsuzsanna és Debreczeni-Droppán Béla átfogó elemzést adott a témakörben. Ezt követően 34 diák korreferáló mutatta be lakóhelyére, vagy megyéjére vonatkozó kutatási eredményeit 15–20 perces korreferátum keretében, vetítéssel illusztrálva. A fél napos tanulmányút során Lengyelen az Apponyi kastélyt mutatta be Bakonyiné Radványi Erika és dr. Tóth György, Bonyhádon pedig dr. Szóts Zoltán kalauzolta a résztvevőket a Perczel kúriában, ismertette annak történetét. A nagyszerű program megvalósítása a *Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégiuma*, a *Nemzeti Erőforrás Minisztériuma Közkinés Programja*, valamint a *NEFMI Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetének* támogatásával vált lehetővé.

Honismeret

Szövetségünk folyóirata a csökkentett pályázati támogatás ellenére is hat alkalommal jelent meg, de számonként 900 példányban, 5 ill. 6 iv terjedelemben. Az előfizetők száma 540-re csökkent, az eladott példányok száma számonként 20–30 db. volt (egy-két számból nagyobb mennyiséget is megvettek). A rendezvények résztvevőinek a részvételi hozzájárulás részeként adtunk egy-egy példányt (összesen 200 pl.). A folyóirat a *Nemzeti Kulturális Alap Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiumának* jelentős támogatása nélkül nem jelenhetett volna meg. A 3–4-es szám 6 iv terjedelemben való megjelenéséhez hozzájárult a *Nemzeti Civil Alapprogram Wekerle Sándor Alapkezelőjének* jelentős támogatása is.

Honlapunk

A Honismereti Szövetség honlapja rendszeres frissítéssel működik, programterveinket, meghívóinkat, szervezeti életünk híreit, a rendezvényekről készült részletes beszámolókat, a Honismeret folyóirat aktuális számának tartalomjegyzékét mindenki által elérhetővé tettük. A folyóirat számainak teljes terjedelmét csak a korábbi számok esetében helyezük el a honlapon, amelynek működtetéséhez a *Nemzeti Civil Alaptól* nyert támogatás részösszegét használtuk fel.

A *Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága* a 2011. évben két alkalommal végzett ellenőrzést a pályázati támogatások felhasználásáról. Május 31-én a 2009. évi Honismereti Akadémia tervezett programjának NKA által támogatott megvalósítását és pénzgazdálkodását, október 17-én pedig a Honismeret folyóirat 2009. évi hat számára adott támogatás felhasználását, a lap tényleges megjelenését vizsgálták kuratóriumi tagok és pénzügyi szakemberek. Mindkét vizsgálat esetében megállapították a helyes pénzfelhasználás és könyvelés tényét, a tartalmi munka eredményességét. Hibát nem észleltek, javaslatként hangzott el, hogy a folyóiratban több módszertani jellegű írás segíthetné az olvasókat.

Megyei egyesületeink

2011-ben is sokrétű, tartalmas munkát végeztek. Az Elnökséggel közösen szervezett rendezvényeken túl helyi konferenciákat, egyre több helyen *A Honismereti Napját*, évfordulós megemlékezéseket szerveztek, több helyen a határon túli kapcsolatok ápolására is felhasználva a programot. Az egyesületek tagjainak összetartását szolgálták a tanulmányutak, kirándulások. Néhány megyében hagyománya van a megyei honismereti vetélkedőnek általános és középiskolás diákok részvételével. A tábortokat nem tudtuk ugyan támogatni, de a megyei egyesületek segítettek a szervezésben.

Az országos és megyei, helyi rendezvényeken sok száz diákkal és felnőttel kerültünk alkalmi – néha rendszeressé váló – kapcsolatba. Munkáját mindenki térítés nélkül, a mozgalom iránti elkötelezettséggel végezte. Eredményeink közösek, a munkában való részvételért mindenkinek köszönetet mondunk!

Budapest, 2012. február 22.

Bartha Éva titkár

1	9	6	2	4	9	4	7	9	4	9	9	5	2	9	0	1
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Statistikai számjel vagy adószám

Az egyéb szervezet megnevezése: **Honismeret Szövetség**

Az egyéb szervezet címe: **1088 Budapest, Múzeum körút 14-16.**

**EGYSZERES KÖNYVVITELT VEZETŐ EGYÉB SZERVEZETEK
KÖZHASZNÚ EGYSZERŰSÍTETT BESZÁMOLÓJÁNAK EREDMÉNYLEVEZETÉSE**

2 0 1 1 ÉV

adatok ezer Ft-ban

a	A tétel megnevezése	Előző év	Előző év(ek) helyesbítései	Tárgyév
b	c	d	e	
1.	A. Összes közhasznú tevékenység bevétele (I.+II.)	12.991		10.391
2.	I. PÉNZÜGYILEG RENDEZETT BEVÉTELEK (1.+2.+3.+4.+5.+6.)	12.991		10.391
3.	1. Közhasznú célú működésre kapott támogatás	278		397
4.	a) alapítótól			
5.	b) központi költségvetéstől			129
6.	c) helyi önkormányzattól			
7.	d) társadalombiztosítótól			
8.	e) egyéb	278		268
9.	2. Továbbutalási céllal kapott	1.280		950
10.	3. Pályázati úton elnyert támogatás	7.077		4.795
11.	4. Közhasznú tevékenységből származó bevétel	4.320		4.175
12.	5. Tagdíjból származó bevétel			
13.	6. Egyéb bevétel	36		74
14.	II. PÉNZBEVÉTELT NEM JELENTŐ BEVÉTELEK			
15.	B. Vállalkozási tevékenység bevétele (1.+2.)			
16.	1. Pénzügyileg rendezett bevételek			
17.	2. Pénzbevételt nem jelentő bevételek			
18.	C. Tényleges pénzbevételek (A./I.+B./1.)	12.991		10.391
19.	D. Pénzbevételt nem jelentő bevételek (A./II.+B./2.)			
20.	E. Közhasznú tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)	14.970		10.907
21.	1. Ráfordításként érvényesíthető kiadások	14.701		10.839
22.	Ebből: továbbutalt támogatás	1.280		950
23.	2. Ráfordítást jelentő eszközváltozások			
24.	3. Ráfordítást jelentő elszámolások	108		68
25.	4. Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások	161		
26.	F. Vállalkozási tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)			
27.	1. Ráfordításként érvényesíthető kiadások			
28.	2. Ráfordítást jelentő eszközváltozások			
29.	3. Ráfordítást jelentő elszámolások			
30.	4. Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások			

1	9	6	2	4	9	4	7	9	4	9	9	5	2	9	0	1
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Statistikai számjel vagy adószám

Az egyéb szervezet megnevezése: **Honismereti Szövetség**

Az egyéb szervezet címe: **1088 Budapest, Múzeum körút 14-16.**

**EGYSZERES KÖNYVVITELT VEZETŐ EGYÉB SZERVEZETEK
KÖZHASZNÚ EGYSZERŰSÍTETT BESZÁMOLÓJÁNAK EREDMÉNYLEVEZETÉSE**

2 0 1 1 ÉV

adatok ezer Ft-ban

a	A tétel megnevezése b	Előző év c	Előző év(ek) helyesbítései d	Tárgyév e
31.	G. Tárgyévi pénzügyi eredmény (+ 1. + 2.)	- 1.871		- 448
32.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (A./1.- E./1.- E./4.)	- 1.871		- 448
33.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (B./1.- F./1.- F./4.)			
34.	H. Nem pénzben realizált eredmény (+1.+2.)	- 108		- 68
35.	1. Közhasznú tevékenység nem pénzben realizált eredménye (A./II.- E./2.- E./3.)	- 108		- 68
36.	2. Vállalkozási tevékenység nem pénzben realizált eredménye (B./2.- F./2.- F./3.)			
37.	I. Adózás előtti eredmény ((B./1. - F./1.) + H./2.)			
38.	J. Fizetendő társasági adó			
39.	K. Tárgyévi eredmény	- 1.818		- 516
40.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi eredménye ((A./1 + A./II.) - (E./1. + F./2. + F./3.))	- 1.818		- 516
41.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi eredménye (I. - J.)			
TÁJÉKOZTATÓ ADATOK				
42.	A. Pénzügyileg rendezett személyi jellegű ráfordítások			1.465
43.	1. Bérköltség			1.100
44.	ebből: - megbízási díjak			1.100
45.	- tiszteletdíjak			-
46.	2. Személyi jellegű egyéb kifizetések			93
47.	3. Bérjárulékok			272
48.	B. Pénzügyileg rendezett anyag jellegű ráfordítások			257
49.	C. Értékcsökkenési leírás			138
50.	D. Pénzügyileg rendezett egyéb jellegű ráfordítások			9.047
51.	E. A szervezet által nyújtott támogatások (pénzügyileg rendezett)			-
52.	Tárgyévben Apeh által kiutalt 1% összege			129

Keltezés: 2012. február 22.

Debreczeni-Droppán Béla sk.
a szervezet vezetője

1	9	6	2	4	9	4	7	9	4	9	9	5	2	9	0	1
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Statistikai számjel vagy adószám

Az egyéb szervezet megnevezése: **Honismereti Szövetség**

Az egyéb szervezet címe: **1088 Budapest, Múzeum körút 14-16.**

**EGYSZERES KÖNYVVITELT VEZETŐ EGYÉB SZERVEZETEK
KÖZHASZNÚ EGYSZERŰSÍTETT BESZÁMOLÓJÁNAK MÉRLEGE**

2 0 1 1 ÉV

adatok ezer Ft-ban

	A tétel megnevezése	Előző év	Előző év(ek) helyesbítései	Tárgyév
a	b	c	d	e
1.	A. Befektetett eszközök (2 - 4 sorok)	140		71
2.	I. IMMATERIÁLIS JAVAK			
3.	II. TÁRGYI ESZKÖZÖK	140		71
4.	III. BEFEKTETETT PÉNZÜGYI ESZKÖZÖK			
5.	B. Forgóeszközök (6 - 9 sorok)	148		49
6.	I. KÉSZLETEK			
7.	II. KÖVETELÉSEK	32		32
8.	III. ÉRTÉKPAPÍROK			
9.	IV. PÉNZESZKÖZÖK	116		17
10.	ESZKÖZÖK (AKTÍVÁK) ÖSSZESEN (1.+5. sor)	288		120
11.	C. Saját tőke (12-16 sorok)	- 817		- 1,334
12.	I. INDULÓ TŐKE / JEGYZETT TŐKE			
13.	II. TŐKEVÁLTOZÁS / EREDMÉNY	1.001		- 818
14.	III. LEKÖTÖTT TARTALÉK			
15.	IV. TÁRGYÉVI EREDMÉNY KÖZHASZNÚ TEVÉKENYSÉGBŐL	- 1.818		- 516
16.	V. TÁRGYÉVI EREDMÉNY VÁLLALKOZÁSI TEVÉKENYSÉGBŐL			
17.	D. Tartalék			
18.	E. Céltartalékok			
19.	F. Kötelezettségek (20-21 sorok)	1.105		1.454
20.	I. HOSSZÚ LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK	874		1.374
21	II. RÖVID LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK	231		80
1				
22.	FORRÁSOK (PASSZÍVÁK) ÖSSZESEN (11.+17.+18.+19. sor)	288		120

Keltezés: 2012. február 22.

Debreczeni-Droppán Béla sk.
a szervezet vezetője

T. 1715/B - AB Nyomtatvány

KÖNYVESPOLC

CSÁKY KÁROLY:

Szakraális emlékeink nyomában I–IV.

Egyedülálló vállalkozásnak tekinthetjük a magyar vallási néprajz művelésében Csáky Károly etnográfus törekvését az egykori Hont, Nógrád és Esztergom vármegye több tucat települése tárgyi egyházi emlékeinek bemutatásával. Az eddig kiadott négy kötet 44 település templomait, oltárait, kápolnáit és további megszentelt tárgyait: freskókat, képeket, szobrokat, feszületeket, kereszteteket, síremlékeket, emlékműveket, képoszlopokat, képes fákat, búcsújáró helyeket, szent kutakat mutatja be.

Talán nem tévedünk, hogy az Ipolyságon alkotó néprajztudós nagyszabású tervének gyökereit még az 1993-ban megjelent Isten házaai és szolgálói – Az Ipoly mente egyházi műemlékei és jeles személyiségei (Lilium Aurum, Dunaszerdahely) című munkájában kereshetjük. Művének bevezetésében említi, hogy a második világháborút követő évtizedekben nemzedékeket szakítottak el vallásuktól, közösségüktől. Közép-Európában templomokat zártak be, megfosztva a hívőket szellemi-lelki táplálékuktól, s betaszították a kiábrándultak, az alkoholisták, drogosok, nemi betegék és öngyilkosok növekvő táborába. A pedagógusoknak még az építészeti, művészeti stílusok tanulmányozásához sem látszott célszerűnek elvinni tanítványaikat a közeli templomokba. „Am a szomorú valóságot előidéző sötét korszak talán elmúlt. És cselekedni már lehet. Rajtunk is múlik hát, hogy sorunkon, helyzetünkön változtassunk. Papokon, pedagógusokon, önkormányzati tagokon és egyszerű hívőkön egyaránt. Igaz, az Isten háza elsősorban az imádság, az elmélkedés és az istentisztelet háza. De őseink úgy építették meg azokat már évszázadokkal ezelőtt is, hogy esztétikusak és művésziak legyenek. Nekünk pedig ezeket az értékeket is meg kell becsülnünk, meg kell ismerünk” (5–7. oldal).

S valóban, szerzőnk szándékának megfelelően munkájából és további írásaiból diákok és pedagógusok egyaránt meríthettek. Az 1990-es években Ipolyság és Kémence, Hont vármegye két egykori székhelye szervezte a környék kisdíjakjaira számára a „Múlttal a jövőért” című honismereti, helytörténeti vetélkedőket, majd az államalapítás és Hont millenniumának alkalmából ugyancsak elő lehetett venni, ha az Ipoly mentének egyházi műemlékeiről, szerzetesrendjeiről, a papság jeles személyeiről, szent helyekhez fűződő mondákról, hiedelmekről kellett számot adni. De munkái jótékony hatást gyakoroltak a kibontakozó egyház-, művészettörténeti és néprajzi gyűjtésekre, kutatásokra is.

Azt hihetnénk, hogy a „szellemi-lelki csonkítás” évtizedei után tíz-húsz év elteltével helyükre kerültek a dolgok. Nos, másfél évtizeddel az imént értékelt munkájának megjelenése után, a Szakraális emlékeink nyomában első kötetének bevezetésében szerzőnk keserűen szól az ezredforduló körüli állapotokról: „Sajnos napjainkban egyre gyakoribb az eme helyeken elkövetett barbár fosztogatás. Templomokat rabolnak ki, kápolnákat törnek fel, szent helyeket beestelenítnek meg. Ezért is jó minél alaposabban számba vennünk emlékeinket, dokumentálni őket. Gyűjtőmunkám során többször tapaszt-

altam szomorúan, hogy nem mindig ismerik az illetékesek sem saját templomukat, vagy településük kisemlékeit. A tárgyakat nem mindig őrzik kegyelettel és biztonsággal. Évszázados szobrok tűnnek el egy-egy restaurálás, templomfestés után. Még a leghivatottabb személyek sem gondolják, hogy ezáltal a közösség történelmének egy darabját hasítják ki, emlékeket törnek szét. Hisz a régi História Domosuk hűen őrzik a szent tárgyak és szobrok történetét, állítjuk nevét, buzgóóságuk, hálájuk vagy könyörgésük okát. Őseink hosszú évtizedeken át vigyázó szemüket vetették e tárgyakra, ismerték múltjukat, fohászt, imát rebegtek hozzájuk. Azt is megdöbbenve tapasztaltam, hogy történelemtanáraink, a képzőművészetet, honismeretet, egyháztörténetet oktatók mily ritkán viszik be gyermekeinket a templomokba rendhagyó órákra. Nagy kár, mert a templom élő tárháza a múltnak, prezentálja az egyháztörténetnek, sőt a művészeteknek is.”

A sorozat köteteiben bemutatott vidék lakossága túlnyomóan római katolikus, de akadnak vegyes vallású települések is. Szerzőnk nem hagyja ki az evangélikus (Dacsókeszi, Ipolyszakállós, Leszenye, Nagyborzsony, Nagycsalomja, Százd) és a református (Bori, Vámosmikola) Isten házaian leírását sem, sőt megemlékezik Kisgyarmat és Vámosmikola egykori zsinagógájáról is. Színesíti településképeinek tablóját a nyelvhatár vegyes, magyar-szlovák (Dacsókeszi, Leszenye, Mikszáthfalva) és magyar-német (Nagyborzsony) lakosságának vallási együttéléséről szóló tudósítás.

A kötetekben böngészve tudatosodik a Palócföldhöz kötődő olvasóban, hogy Kárpát-medence-szerte ismert, híres templomok bújnak meg e tájon: Felsőszemeréd rovársíros temploma, Ipolybalog Árpád-kori királykoronás temploma, Bény román stílusú bazilika-temploma és rotundája, Bernecebaráti erődtemploma, Nagyborzsony Árpád-kori Szent István-temploma valamint középkori bányásztemploma.

Csáky Károly munkáiból is kitűnik, hogy templomaink története szorosan összefügg a települések történetével – a középkorban, sőt a XX. század elejéig, közepéig –, birtoklástörténetével. A régmúltban ugyanis a mindenkorai patrónus joga és köteleme volt a templomalapítás, templomépítés, s az Isten házában jó karban tartása, gazdagítása.

Esztergom, Hont és Nógrád bemutatott települései egykor az Esztergomi Főegyházmegyéhez tartoztak, jelentős hányadukban az esztergomi érsek vagy a káptalan volt a földesúr, így a kegyúri jogok gyakorlója is. Az esztergomi érsek az építője többek között a jelenlegi drégelypalánki Árpád-házi Szent Erzsébet, a garamkövesdi, a kéméndi Úr mennybemenetelének tiszteletére szentelt és a nagyborzsonyi Szent Miklós-templomnak, míg a garampáldi Szent Lőrinc tiszteletére szentelt Isten házát a káptalan építette. További szentegyházépítő főpapok között említi szerzőnk Gyerk mostani templomának patrónusát, Galgóczi János esztergomi nagyprépostot, míg Paláston Palásthy Pál püspök, primási püspöki helyettes építette Isten hajlékát. De szorgoskodtak a világi főurak is a szent helyek építésében: Ipolynagyfaluban Mária Szent Neve tiszteletére a Liphay család,

Leszenyén Mária Annyalok Királynője tiszteletére Majthényi Márton, Zsély második templomát Koháry István, a harmadik, Szent Imre-templomát a Zichyek, míg az Esterházy hercegi család Mária Magdolna tiszteletére a vámosmikolai templomot építtette. Kisenemesi települések is akadtak a Palócföldön (Bori, Inám), melyeken helyi erőből emelték az Úr hajlékát. A templomépítés azonban sehol sem valósult meg a hívek akarata, összefogása nélkül. Az igaerővel, foggal rendelkező gazdák általában a köhordással, faanyagszállítással és segéderővel szolgálták a szent helyek építését (Alsószemeréd, Palást).

Szerzőnk a templomok alapításának, építésének körülményeit több forrás – okleveles emlékek, alapító okiratok, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, plébániatörténet (historia domus), krónikák – és feldolgozások – egyháztörténeti, országleíró munkák, megyememográfiák – felhasználásával, egybevetésével igyekszik tisztázni. Végigkíséri a szentegyházak sorsát is: milyen jelentős bővítések, külső és belső átalakítások történtek fennállásuk alatt. Kitér a helységek korábbi templomaira, megemlíti a még fellelhető romokat is. Az épületek művészeti stílusa jellemzőinek megadásával azt is elősegíti, hogy a diákok ismerjék meg lehetőségeiket: a közelben hol tanulmányozhatják a különböző korstílusokat. A források és feldolgozások alapján igyekszik feltárni azt is, hogy egy-egy település templomainak miként változott védőszentje, titulusa (Nagybörzsony, Szalka, Vámosmikola).

Miként az egyházak sorsára országszerte, így vidékünkön is romboló hatással voltak a háborúk. A tatárdúlás, a török elleni küzdelmek idején a környéken is sok templom elpusztult, de nem kímélték őket a szabadságharcok és a „felszabadító” hadseregek sem. Az Isten házába imára, csendességre hívogató harangokból gyakran ágyúkat öntöttek, utójára az első világháború vitte el harangjaink egy részét.

Vajon korunkban az Úr hajlékában a szertartások alatt tekintetüket körbeborozó hívek, a településen élő fiatal felnőttek, tanulók ismerik-e, felismerik-e az utcákon, tereken, kereszttutaknál, temetőben állított szakraális tárgyakat? Csáky Károly kötetei segíthetnek abban, hogy az érdeklődő hívők és laikusok megismerjék helységük templomában és a szabadban álló egyházi emlékeket.

Szerzőnk részletesen leírja, jól sikerült fotóanyagával dokumentálja is a templombelsőket: a főoltárt, tabernákulumot, mellékoltárt, szószéket, gyóntatószéket, kereszttelőkutat, diadalívet, festményeket, freskókat, szobrokat, a kereszttutat, az orgonát. Kitér arra is, hogy Isten hajléka rejt-e kriptát, megemlíti a népi emlékezet által megőrzött hiedelmeket.

A szakraális kisemlékek építése, létesítése általában az adott faluközösség vagy a tehetősebb hívek személyes felajánlásából, adakozásából valósult meg. Néprajzkutatók helyszíni bejárásaikora a szabadtéri szobrokat, kereszttelőkutat, feszületeket, kápolnákat, képoszlopokat, barlangokat, a Mária-kultusz jelképeit – vagyis a porták szoborfülkés kisemlékeit – leírásukon valamint a fellelhető dedikációk közlésén túl ugyancsak színes felvételeivel örökíti meg.

Csáky Károly a *Szakraális emlékeink nyomában* című könyvsorozatával a jelen állapotot dokumentálja. A kiadványok eljutnak a bemutatott települések lakóihoz, hívőkhoz, plébánosokhoz, pedagógusokhoz. Lehetséges, hogy sokan szerzőnk feldolgozása alapján és segítségé-

vel eszmélnek fel, s jönnek rá helyi értékeink még meglévő gazdagságára. S ennek ismeretében talán gyarapodni fog az egyházi és a népi vallásosság kulturális értékei megővőinak tábora. S azt is reméljük, hogy példaértékű vállalkozását tovább folytatja, s újabb Garam és Ipoly menti települések szakraális emlékeinek bemutatásával örvendeztetni meg a vallási néprajz iránt is fogékony olvasóit.

(Kiadta: Liliom Aurum, Dunaszerdahely; I. kötet, 2008. 136 p. 181 kép; II. kötet, 2009. 148 p. 204 kép, 1 térkép; III. kötet, 2010. 152 p. 185 kép; IV. kötet, 2011. 148 p. 196 kép)

Koczó József

CSERNA ANNA:

175 éves vármegyeházánk. Emlékkötet Szekszárdról

A reprezentatív kiállítású száz oldalas emlékkötet méltó megemlékezés a szekszárdi vármegyeháza jubileumára. Pollack Mihály klasszicista alkotásával Tolna megye székhelye dícselkedhet. A tanulmány visszanyúl a 950 éve, I. Béla király által 1061-ben alapított Benedek rendi apátság történetéig. Béla feltételezett temetkezési helyét, a Szent Megváltó tiszteletére épített templom és a körötte berendezkedő bencések több évszázados munkálkodásának nyomait a király nevét viselő téren álló vármegyeháza és az udvarán látható romkert idézi fel. Mára, a székház avatásának 175. évfordulója alkalmából mindez felújítva, a látványos sokaságával gazdagítva mutat vissza az ünnepi kötetben, Cserna Anna főlevéltáros sallangmentesen szakszerű kalauzolásával.

Tájékozódásunkat jól segítik az évszázadok történéseit bemutató (*dólt betűs*) fejezetek-címek. *Tolna vármegye és középkori közigazgatása* a vármegyék kialakulásának kezdetétől, Somogy, Veszprém, Fejér és Zala után, a Baranya-Tolna egyházmegye alapításától (1009) számítja a földrajzi határokat. Első ismert várispánsága, Thelena/Tolnavár lehetett a névadó, a tihanyi apátság alapítólevele (1055) és néhány utána keletkezett (1193, 1211) oklevél szerint. A szerző történetiségében és archontológiai kutatási eredményeit is jól hasznosítva, bemutatja a középkori közigazgatás funkcióit, változó helyszíneit és meghatározó személyiségeit, vele a hitles-helyként működő szekszárdi apátság szerepét.

Vitákba bonyolódott szomszédos vármegyék, hatalmaskodó főurak és igazukat kereső apátok huzakodása rendezte át időnként a megye- és a birtokhatárokat. Mindez tetézte a háborúskodásor – tatár- és török-dúlásor, Rákóczi függetlenségi harcokor – elszennvedett veszteségekkel. A megyetérképről eltűnt települések sokasága és a drámaian lecsökkent lélekszám – 1696-ban 28 településen alig ezer lakos – után újjáéledő *Tolna vármegye újkori közigazgatása* hagyta örökül az 1699-től használatos barokk pecsétnyomót, és abból a ma címerként ismert ábrázolást Szent István és Imre herceg képével. Csernyéd és más nemesi közgyűlési helyek után – az 1727: 73. tc. nyomán – *A vármegye első székháza Simon-tornyán épült*, sajnos alkalmatlan helyen. A nagyteremből, hivatali szobákból, levéltárból álló épületben helyet kapott a börtön, a konyha és az lóistálló is.

Új helyet keresve, 1779-ben hozott döntés értelmében véglegesül *A vármegye első székháza* *Simon-tornyán épült*, sajnos alkalmatlan helyen. A nagyteremből, hivatali szobákból, levéltárból álló épületben helyet kapott a börtön, a konyha és az lóistálló is.

hetően *A bencés apátság és az épületei* története eleve rangot adott a mezővárosnak, földrajzi elhelyezkedése is alkalmasabbá tette Szekszárdot elődjénél. Történelmi fontosságú események és személyek kötődtek hozzá, egy Árpád házi király temetkezési helyétől Salamon király Géza herceg elleni merényletének itt megszülető tervéig, vagy pl. a bencések szekszárdi apájaként is számon tartott Czudar Lászlótól és a Mátyás ellen összeesküvő Vitéz Jánostól a török után újjáépítő Mérey Mihályig. A XVIII. század végi évtizedekből már beszédes tervrajzok maradtak fenn, melyeket az átalakító építkezések levelezésével kiegészítve, a szerző helyiségenkénti pontossággal tárja fel, hogy milyen is volt *A vármegyeháza a berendezkedés éveiben*. Alig másfél évtizednyi idő jutott a gyarapodó vármegye új székhelyének, amikor Szekszárdot is elérte az akkoriban oly gyakori tragédia.

1794-től évtizedekre feladatot adott *A tűzvész utáni helyreállítás*, egyben lehetőséget is kínálva korszerűbb városkép és megfelelőbb megyeháza létesítésére. Hosszan elhúzódó építkezéssel jártak az újabb tervek az épület bővítésére. A nemesi családok példamutatása nyomán kibontakozó adakozási buzgalom több alkalommal átsegítette a vármegyét az építészeti vitákon és a pénzügyi gondokon. A XIX. század első harmadában páratlanul mondható összefogással valósult meg a *Pollack Mihály tervezte új vármegyeháza*. Herceg Batthyány Fülöp és Esterházy Miklós herceg, a pécsi püspök, Apponyiak, Dóryek, Jeszenszkyek, Viczayak, Augusz Antal, Bezerédj István, Csapó Dániel és mások pénzzadományai és munkája épült be Pollack klasszicista megyeházába. Téglafalakkal, faanyaggal, tetőcsereppel, pénzzel és munkásokkal segítettek a hírneves Mester impozáns tervének megvalósulását. Létrejöttében volt megalkuvás és taktika is. Csapó Dániel alispán egyrészt új és új adományozásra készített a t. karokat és rendeket, másrészt Pollackkal is alkudozott az egyszerűbb és olcsóbb megoldások érdekében. A „nemesi megyének curiális háza” tervét az építésre felügyelő küldöttség tagjai „szoros vizsgálat alá vették”, és azt néhány módosítással megfelelőnek tartották. Az 1828-ban kezdődő építkezés 1833-ban ért véget. Összesen 72 fűthető helyiséggel készült el a ház. Új főispán – galántai és fraknoi Esterházy Károly – beiktatása kínált alkalmat a „szükséghez képest bővítve és izléssel idomítva” készült épület avatására 1836. augusztus 8-án, megfelelő ünnepi külsőségekkel. Zádor Anna szavaival idézi a szerző: Pollack „megoldása egyszerre hagyományosnak és korszerűnek, helybelinek és nagyvonalúnak, egyszerűnek és méltóságteljesnek látszik”.

A könyvek történetéhez hasonlóan elmondhatjuk, – habent sua fata domus – az épületeknek is megvan a maguk sorsa. Két dolog mondható állandónak a *Vármegyeháza világa* történetében. Az egyik: nemesi közgyűlés, tanácsülés, vagy képviselő-testületi közgyűlés – a választott testületek mindig itt tartották s tartják üléseiket mai is. A másik: az épület a megszületése óta otthona a 285 éves megyei levéltárnak.

Cserna Anna gazdagon adattal és 93 képpel díszített munkája a vármegye működésének, a teljes felújítást kapott megyeháza épületének és lakói életének első, hiánypótló összefoglalása.

(A Tolna Megyei Önkormányzat és a Tolna Megyei Levéltár kiadása. Szekszárd, 2011.)

Kaczián János

K. NÉMETH ANDRÁS:

A középkori Tolna megye templomai

Hiánypótló egyház- és helytörténeti kiadvány jelent meg K. Németh András régész múzeumigazgató tollából. *A középkori Tolna megye templomai* című könyv az első hazánkban, amely egy történelmi vármegye településeinek templomait, kolostorait és templomhelyeit tárja az olvasó elé. *„A késő középkori Magyarország egyik legnagyobb népsűrűségű és településállományát tekintve a hódoltság alatt az egyik legsúlyosabb veszteséget szenvedett megyéje”* – olvashatjuk a bevezető részben. Tegyük hozzá, hogy az egyik leggazdagabb megyéje is volt az országnak, melynek területe – Szakály Ferenc történelem-számításai szerint – 4502 négyzetkilométer volt, szemben a jelenlegi 2584 négyzetkilométerrel. Baranya megyéből 27 településnek 43, Somogyból pedig 21 településnek 30 templomhelye szerepel a kiadványban. A bizonytalan templomhelyek száma 16, illetve 5 település közigazgatásilag jelenleg nem azonosítható be.

Nagy örömmre szolgált, amikor K. Németh András megkeresett és megosztotta velem kutatásának témáját. Örömmel segítettem a szerzőnek és elkísértem bejárásaira. 2011. április 18-án jártunk Alsóhetényben, Nakon, Inámpusztán, Göllében és Kazsokban.

A kiadvány három mai megye 139 településének határában található összesen 322 biztosan létezett egyházi intézmény adatait tartalmazza, amelyek valaha 283 középkori településen helyezkedtek el. A fennmaradó mintegy félszáz nem igazolható kellő bizonyossággal. A korszak templomainak négyötöde eltűnt, közülük már csak három látható romként. Ezek közül az egyik a könyv borítóján szereplő, Regöly határában lévő somolyi rom.

A fiatal szerző elmondása szerint, tamási lakosként, helytörténeti érdeklődéstől vezérelve, Papp István (1892–1970) esperes feljegyzései nyomán kezdett el foglalkozni a középkori templomokkal, még régészhallgató korában. Kutatásait így Tamási főmesterek kezdte el, majd tágitotta a határokat a regölyi községségi területére. A dolgozat doktori disszertációjává nőtte ki magát, és a legújabb kutatásokkal kibővítve most egy kötetben jelenhetett meg e hiánypótló munka.

Nagy értéke a kiadványnak a helyszíni terepbejárás és a tapasztaltak dokumentálása. Sajnos a mai régészek annyira le vannak terhelve, hogy klasszikus terepbejárást nem végeznek. A célzott bejárásokat írott források, okleveles adatok, korábbi megfigyelések, leírások, térképek, meglévő dűlőnevek, kollégáktól kapott légi felvételek alapján végezte. Egy CD-lemez is tartozéka a könyvnek, melyen mintegy 600 fénykép látható, elsősorban a helyszíni bejárásokról.

A honismerettel és helytörténettel foglalkozó közönség – a szekszárdi bemutató után – Dombóváron is megismerhette a kutatások eredményeit, illetve megvásárolhatta a kiadványt. A Helytörténeti Múzeumban jómagam mutathattam be a könyvet, elsősorban somogyi vonatkozásaival. A tervek szerint a következő bemutatóra Bonyhádon kerül sor.

A kiadvány a pécsi Publikon Kiadó gondozásában jelent meg, melynek megjelenését, többek között a Nemzeti Kulturális Alap is támogatta.

F. Bodó Imre

GÁBRIEL TIBOR:

A Budai Vigadó története

Fontos kötetel gyarapodott a fővárosi közösségi teret történetét feltáró kiadványok sora, amelynek értékét ráadásul nagymértékben emeli, hogy Magyarországon e téma kutatása nem néz vissza hosszú múltra, noha a társas – művelődési, szórakozási – viszonyok vizsgálata lényeges jelzéseket adhat a nemzeti identitástudatról, történetiségében és változásaiban egyaránt. Azaz tanulsággal járhat, s mintával szolgálhat. Igaz, egy-egy intézmény komplex, anyagiakra és szellemiekre egyaránt figyelő feltárása többféle felkészültséget igényel. Jártnak kell lenni először is a történelemben, valamint az adott kor művelődéstörténetében, ismerni kell a gazdaságot és a belpolitikában zajló folyamatokat. Nem hátrányos a társadalomtörténeti irányultság, s gyakorlati ismeretekre van szükség a források, a nyomtatott sajtó és a szakirodalom felhasználásához. S mindent kellő leleményességgel és találmányossággal kell feldolgozni, hogy a rendelkezésre álló adathalmaz mögött feltűnjenek a hol jól, hol rosszabban működő intézmények, az emberek, akik mozgatták azokat, s jelet kapjanak mindazok, akik éltek lehetőségeivel. S szükséges bizonyos kritikai hangnemet, hogy sem a korabeli, sem az utókorban keletkezett vélemények ne homályosítsák el a kutató szemét. Azt lehetne gondolni például előzetesen, hogy egy ilyen, különféle művészi előadásokra, társas együttlétre alapított intézmény üzletei – amelyek bérleti díja jelentősen hozzájárulhat az épület fenntartásához – rentábilisan működhetnek, ám ezt éppen a Budai Vigadóban létesült étternek, kávéházak működése nem erősíti meg. Ez már önmagában is furcsa körülmény, ahogyan az is, hogy vállalkozó híján maga a II. kerületi előljárásság működtette a vigalmi célú tereket, – jobb híján.

A munka felütése széles körű áttekintés, amelyben a szerző sorra veszi Budapest egyesítésétől kezdve a Budai Vigadó létesítéséig a fővárosban épült hasonló funkciójú épületeket, sőt kitekint a vidéki városokra is. Az építés előzményeinek ismeretei nem nélkülözik az olvasó deha vu-érzéseit, főként Preyer Hugó, vagy Darányi Ignác véleményére gondolva, illetve a tervezett helyen volt magánépületeknek felajánlott vételi és a kisajátítási ár közötti különbséget mérlegelve, esetleg az építési tervpályázat eseményeit nyomon követve. A kötet egyes fejezetei tárgyalják az építkezés tényleges folyamatát, a befejezett vigadó homlokzati díszítéseit és belső tereit. Részletes, korabeli fényképekkel illusztrált leírását kapja az olvasó például az előcsarnoknak, úgyszintén az első emeleti díszteremnek – aki csak a hatvanas-nyolcvanas évek Népművelési Intézeteként emlékezik minderre, igencsak elcsodálkozhat. Utóbbiról, a külső és belső átalakításról is bő ismereteket nyújt egy későbbi fejezet. Gábrriel Tibor megállapításait minden alkalommal alátámasztja a korabeli sajtóból, valamint főként a Fővárosi Levéltárból szerzett, kikutatott adataival, és természetesen támaszkodik a témával kapcsolatos szakirodalomra is; mindez munkájának megbízhatóságát növeli. Ezek segítségével tárja fel például azt a körülményt is, hogy a második emeletre eredetileg ábrákalkokat terveztek, mivel azonban nem volt elég jelentkező, ezen a szinten egy nyilvános könyvtár nyert elhelyezést.

A további fejezetek a bérleti működését foglalják össze igen adatgazdagon, a Budai Polgári Körét és a Budai Könyvtár Egyesületét, bőven merítve a sajtóvisszhangokból, feltárva a békés és kevésbé békés rendezvé-

nyeket. Nostalgiait hoz az itt fellépő előadóművészek névsorát olvasni, s kínos a politika megjelenését végigkövetni a második világháborút közvetlenül megelőző, illetve azt követő években. A negyvenes évek kezdetéig a Budai Vigadóban végbement változások ugyan magát az épületet nem érintették, 1943 második felétől az intézmény módosulásoknak azonban építészeti következmények lettek. Az országos Hadigondozó Hatóság beköltözése jelentős belső átépítéssel járt, később óvóhelyeket alakította ki a pincében. Az ostrom alatt az épület megsérült, a szomorú eredményt a kötetben egy korabeli fénykép is illusztrálja.

A világháború után a Budai Vigadónak is új funkciókat kellett találni, amit összekötöttek a tulajdonosul kijelölt párt anyagi alapjainak megteremtésével – a bevétel által. Az épületet a Kiszgazdapárt kapta meg mozi üzemeltetésre; más pártok, más épületeket kaptak. Az új tartalom természetesen kibővült a többpárti politizálást kísérő propagandával, majd az egypárti ideológia uralomra jutásával. A korabeli hazai viszonyokat jól jellemezte a pártmozik száma, működésük, a vetített filmek nemzeti megosztása; ezek az oldalak szinte egy kis magyar film-történet részét alkotják. Igen tanulságos az egykori vigadó elnevezéseinek változását, az egymást követő szervezeti egységekhez társított feladatokat végigkövetni. A Budai Vigadó ugyanis a civil kezdeményezések egyik fővárosi helyszíneként a nem kívánt fennállású és működésű intézmények sorát gyarapította, egy ideig háborús sérüléseinek rendbehozatala is kétséges volt. Megmentése sikerrel járt ugyan, fenntartásához új funkciót is találtak, de a korábbi értékeket nem sikerült azokat meghaladókkal felváltani vagy helyettesíteni. Mindez a jelenre, de még inkább a közeljövőre várhat. Gábrriel Tibor kötetét mindenesetre egy lépés ezen az úton.

Buda Attila

Szülőföldünk a Jászság

A fenti címmel impozáns kiállítású és terjedelmű kötet látott nemrég napvilágot Jászberényben Bathó Edit és Papp Izabella szerkesztésében. A közel félezer oldalas munka alcíme szerint *Helystörténeti olvasókönyv*, amit tartalmi értékei alapján honismereti monográfiának is tekinthetünk, és egyben olyan összegzésnek, ami példaadó módon szolgálja a helyi identitás erősítését, egyben szemléletesen tanúskodik egy tájegység természeti és társadalmi hagyományainak megbecsüléséről. Több mint negyed százada, amióta Bathó Edit a Jász Múzeum igazgatója, egyre több szakmai és népszerűsítő kiadvány bizonyítja mindezt, melyek megjelenésében a Jász Múzeumért Alapítvány országlánrészt vállalt, a helyi társadalmi támogatásokkal együtt. Kellőképpen mutatja ennek az összefogásnak az eredményességét a kötet végén található négyoldalas irodalomjegyzék. Főképpen a Jász Múzeum vonzáskörében megvalósult tudományos kutató- és feldolgozó munka eredményei kaptak helyet a kötetben, részben már publikált, részben ez alkalommal elsőként megjelenő írások formájában, de mindenképpen eredeti, önálló feldolgozásként, mintaszerű szerkesztésben.

A helyismereti tematikának megfelelően az első nagy fejezet a Jászföld természetvilágát tárja elénk. A rövid természetföldrajzi vonatkozású ismertetést követően nagyobb teret a természetvédelmi területek bemutatása kapott Buschman Ferenc tollából. A Jászság történelme te-

szi ki a kötet második fejezetét, amelyben a jászok eredetéről, beköltözésükről, fontosabb telephelyeikről régészeti és történeti források alapján sokrétű képet kap az olvasó. Majd megismerkedhetünk a török hódoltság alatti élettel, a Rákóczi szabadságharcban való részvétellel, a redemptióval, az 1848/49-es szabadságharcban a jászágiak példamutató hősiességével, a Lehel huszárezred vezetésével, majd részletes történelmi bemutatás nyújt a kötet a későbbi évszázadok minden fontos helyi eseményéről egészen a közelmúltig, pontosabban 1956 emlékezetével zárul a terjedelmében is kellőképpen jelentős történelmi áttekintés. A sokrétű elemzés szerzői Selmeczi László, Papp Izabella és Besenyi Vendel.

Hasonló terjedelmű és sokrétű a Jászáság néprajzát közreadó fejezet, mely elsőként az emberi élet fordulójának hagyományát tárja elénk, majd a naptári év szokásait követhetjük nyomon Kókai Magdolna szemléletes leírása alapján. Ezt követően a folklóremlékekkel (mondák, népmesék, népdalok, balladák), valamint a jászági nyelvjárás sajátosságaival ismerkedhetünk meg. Az egykor jelentős táncelőtről, majd a jász viseletet múltjáról, történeti formálódásáról és újjászületéséről (mely alapvetően Bathó Edit érdeme), valamint a szüeshimzésről Bathó Edit nyújt plasztikus képet. A népi játékok és gyermekjlesztgetők után ugyancsak az ő jóvoltából tekinthetjük át az állattartás és földművelés időbeli formálódását és munkafogásait, majd a méhészkedés fortélyait, hagyományos szerepét a Jászság életében, továbbá a szőlőművelés alakulását, a hegyközségek életét, valamint a népi építkezés tájilag jellemző sajátosságait. A helyi táplálkozási kultúra sajátosan egyedi arculatát Kókai Magdolna rajzolta meg.

A témakör legfrékváltatott emlékyanyagát, a Jászkürt bemutatását a legújabb kutatási eredmények ismerettségével Selmeczi László tömör összegzése adja közre. Ugyancsak Bathó Edit ismerteti a jász településeket, majd a jász öntudatról és hagyományörzésről nyújtott értékelése után a Jász Múzeum tömör bemutatását adja közre. A tartalmi változatosságot és igényességet kellőképpen jeleníti meg a gondos szerkesztés és színvonalas nyomdai kivitelezés, a gazdag illusztrációs anyag, a jó minőségű színes képek nagyszámú alkalmazása, a szöveg és a képanyag harmóniája, amely az igényes helyi nyomdatechnikát dicséri.

Selmeczi Kovács Attila

125 éves a komáromi múzeum

A Révkomáromba érkező látogatónak, amint áthalad az immár kilenc évtizede határfolyónak számító Duna fölött átívelő, közel százhusz esztendő Erzsébet-hídon, szinte önkéntelenül is az olvasmányából jól ismert nevek és jelzők jutnak eszébe a városról: Jókai Mór szülővárosa, Timár Mihály az Aranyember, Klapka-induló, az erődök városa. 2009. augusztus 21-től azonban egy újabb, koránt sem dicső történettel bővültek az ismereteink, hiszen innen fordította vissza a szlovák állami rendőrség a helyiek hívására a városba igyekvő magyar államelnököt, meghűsítva ezáltal, hogy Sölyom László avassa fel a komáromiak Szent Istvánt ábrázoló lovas szobrát. Az unió alapelveket súlyosan sértő kiutasítás ügyében azóta sem született Szlovákiát elmarasztaló bírósági ítélet, vagy politikai határozat, a szobor azonban hirdeti a városba érkezőknek, hogy az Aranyember váro-

sának magyarsága még nem feledkezett el gyökereiről, ősi múltjáról.

A szobortól alig ötperces sétára áll a kisméretű belváros egyik legpatinásabb középülete, az ún. Kultúrpalota, vagyis a Duna Menti Múzeum egyséletes székháza. Talán a szlovákiai magyarok között sem sokan tudják, hogy az immáron a 125. évét betöltő közgyűjtemény Szlovákia egyik legrégebbi múzeuma, a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum (a volt Felső-magyarországi Múzeum) és a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum mellett. Mindhárom intézmény még a régi Monarchia egyetemes kulturális „terméke”, amiket a helyi városi polgárság néhány jeles kiválósága hozott létre a budapesti kormányzat anyagi- és a Nemzeti Múzeum szakmai segítségével.

A Komárom Vármegyei és Komárom Városi Történeti és Régészeti Egylet 1886. december 19-én jött létre a helyi bencés gimnázium – korábban oktatási célból létrehozott történelmi és régészeti emlékeket tartalmazó – régiségtárából, amely még a Szöny-Buda vasútvonal építése közben előkerült római leletekre épült. Az iskolai gyűjtemény gondozója és gyarapítója, valamint a múzeumalapítás előharcosa Gyulai Rudolf bencés szerzetes-tanár volt, aki az egyet titkáráként rendezője lett a gyűjtemény értékeiből darabjait bemutató első nyilvános kiállításnak is, 1889-ben.

A múzeumalapítás megünneplésére 2011. november 25-én került sor a Duna Menti Múzeum dísztermében. Ekkor került sor egy, a múzeum múltját bemutató díszes album bemutatására is, az intézmény dolgozója, a múzeum fenntartója Milan Belica Nyitra megyei elnök, Anton Marek polgármester, a meghívott múzeumok képviselői (Magyar Nemzeti Múzeum, Laczkó Dezső Múzeum Veszprém) és a sajtó munkatársai előtt.

A múzeum vezetésének a kötet megjelentetésével az volt a célja, hogy az olvasó egy sok képpel ellátott, tartós, szépen megtervezett, keményborítós, jó papírmínőségű reprezentatív kiadványt vegyen kézbe. Ezzel azt akarták elérni, hogy a jubileumi évfordulóra egy idő- és értékálló album emlékeztesse az utókor. A kevés szöveg-sok kép szerkesztési elvet Csütörtöky József múzeumigazgató a kötet bevezetőjében azzal magyarázza, hogy 1986-ban a pozsonyi Madách Kiadó gondozásában kiadott „A komáromi múzeum száz éve” című kötetben már átfogóan írtak a múzeum kialakulásának körülményeiről és fejlődéséről, valamint részletesen bemutatásra kerültek benne a gyűjtemények is, képanyagot viszont alig tartalmazott, azokat is csak fekete-fehérben. Ezért a mostani évfordulós kiadványban mellőzték a tanulmány-szerű írásokat, inkább arra helyezték a hangsúlyt, hogy a koncentráltan közreadott ismereteket bőséges képanyag kísérje, kielégítve ezáltal a vizualításra olyannyira fogékony XXI. századi olvasót.

A kiadvány két nagy részből áll: az elsőben a múzeum történetét foglalja össze Mácza Mihály történész, a második fejezetben pedig az öt gyűjteményi egység mutatkozik be. Mácza rutinos szerző, aki több évtizedes pályája során számtalan helytörténeti témájú cikket és önálló könyvet írt már Komáromról. *A múzeum történetének áttekintése 1886–2011* című fejezet, röviden összefoglalja mindazokat a személyi és szervezeti változásokat, meghatározó eseményeket, amelyek formálták, alakították a múzeum megszületését és fejlődését. Az ismertető alapján a múzeum történetének négy nagy korszakával ismerkedhet meg az olvasó. Az elsőben az ala-

pítástól az 1910-es évekig követhetjük nyomon az eseményeket. Ekkor már az intézményi keretek között működő egyet gyűjteményeit Gyulai Rudolf tanár nemcsak gőzerővel gyarapította, de közben kutatott, cikkeket írt, szerkesztette az egyet évkönyvét, miközben készült megírni a megye monográfiáját. A kezdeti lendület Gyulai áthelyezésével azonban megtört, távozása után az egyet élet pangásnak indult. A helyzet odáig romlott, hogy 1900-ban a város vezetése átszervezte azt, ezután már Komárom Vármegyei és Városi Múzeum Egyesület néven működött tovább. A múzeumot a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének a felügyelete alá helyezték, biztosítva ezáltal a szakmai segítséget és a rendszeres évi állami támogatást. A gyűjtemények száma négyre bővült, a már a kezdetektől meglévő régészeti és történelmi mellett létrehozták a néprajzi és a természetrajzi osztályt is. Az egyet élére a város fiatal és agilis levéltárosa, Alapy Gyula került, akinek közéleti aktivitása és nagy munkabírása alapvetően meghatározta az elkövetkező három évtizedben a múzeum sorsát. Neve szinte összeforrt azzal.

Mivel a múzeum folyamatosan helyhiánnyal küszködött, akárcsak a város másik két kulturális egylete is, ezért Alapy ötlete nyomán a három civil szervezet 1911-ben egyesült, Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesületet néven (röviden Jókai Egyesület), abból a célból, hogy felépszenek egy közös székházat a városban. Alapy mindent megmozgatott, hogy terve valóra váljon. Végül is a város, a megye és az állam anyagi hozzájárulásával 1913 őszére elkészült az épület, amely Kultúrpalota néven azóta is a múzeum otthona. Az új székház befogadta a múzeum gyűjteményeit és biztosította a helyet az új kiállításokhoz, valamint befogadta a megyei könyvtárat is. Tágas díszterme pedig a város koncert- és báltermeként is szolgált.

A vesztes első világháborút követően Révkomárom csehszlovák katonai megszállás alá került, amit a trianoni békeszerződés is megerősített. Az új helyzetben a Jókai Egyesület vezetése úgy döntött, hogy a hagyományos múzeumi tevékenység helyett inkább a magyar kulturális élet általános támogatását helyezi előtérbe, író-találkozók, koncertek, népszerűsítő előadások szervezésével. A múzeum élén 1911-óta álló Alapy Gyula amúgy is meglehetősen hűvös és bizalmatlan viszonyt ápolt a csehszlovák hatóságokkal, ami hosszútávon a szakmai munka rovására ment. 2011-ben volt a Jókai Egyesület megalapításának századik évfordulója is, amelyről a nemrég elhunyt neves komáromi tanár-helytörténész Szenássy Zoltán jelentetett meg egy monográfiát, *A Jókai Egyesület 100 éve* címmel. (haláláról lásd: Honismeret 2012/1. 69–70.)

A múzeum második világháború utáni harmadik korszaka kis híján annak megsemmisülését hozta. A beneși rendeletekkel helyreállított Csehszlovákia megszüntette az Egyesületet, múzeumát és könyvtárát államosította. A leépülés olyan mértékű volt, hogy 1955-ig csak egy alkalmazottja volt a múzeumnak, a takarító. Bár 1954-ben Jókai Mór halálának félévszázadik évfordulóján nemcsak visszaállították az író ledöntött szobrát a múzeum udvarán, de még egy kiállítás megnyitására is sor került. Ennek ellenére a múzeum normális működése csak az 1970-es évek elejétől állt helyre igazán. A már Duna Menti Múzeumnak elkeresztelt intézmény ekkortól ke-

rült a nemzetközi régészvilág figyelmébe, mivel az 1979 és 1989 között zajló ásátások rendkívül jelentős késő avar kori temetőt tártak fel a komáromi hajógyár területén.

Majd eljött a rendszerváltás, amely a múzeum legújabb kori történetében a legtöbb változást hozta magával. Néhány éven belül öt alkalommal változott meg a múzeum alapító-fenntartója és finanszírozása. Ennek hátterében elsősorban Szlovákia függetlenné válása és a közigazgatási reform állt. Ezek a módosítások hol bővítették, hol szűkítették a múzeum jogviszonyát, gyűjtőkörét és területi illetékességét, aszerint, hogy a pozsonyi kormányban valamint a Nyitra megyei regionális önkormányzatban milyen arányban képviseltették magukat a magyar pártok. 1991 és 2007 között a komáromi múzeumot hol a szlovákiai magyarság országos múzeumaként, hol pedig csak helyi, regionális intézményként kezelték, az erőviszonyoktól függően. Működött benne Magyar Nemzetiségi Osztály és hívták Magyar Kultúra Múzeumának, de volt jogviszonyától megfosztott állapotban is. Mindezen változásokat számos igazgatóváltás követte, köztük nem egy botrányos hangoktól kísérvé. (A legvisszataszítóbb eset talán az volt, amikor a Mečiar-éra alatt kinevezett új vezető, Helena Lehotská tanítónő a múzeum magyar alkalmazottjaival kapartatta le a kiállítások magyar feliratait.) Mindezek ellenére az elmúlt húsz év számos pozitív változást is hozott, többek között új raktár- és kiállítóhelyiségekkel bővült az intézmény: 1992-től a fő téren álló Zichy-palotában megnyílt egy legújabb kori város történeti kiállítás, 2002-től pedig ugyanott egy új Jókait és Lehár Ferencet bemutató kiállítással gazdagodtak a komáromi polgárok.

A kötet következő fejezete *A múzeum gyűjteményiből* címet viseli, ebben kerültek bemutatásra a múzeum gyűjteményei. A rendkívül rövid, gyakorlatilag néhány mondatos összegecskékkel számtalan színes kép követi. Tulajdonképpen ez a fejezet alkotja a kötet mintegy háromnegyedét. A jó minőségben bemutatott, felnagyított és grafikailag igényesen elrendezett műtárgyfotók teszik a könyvet igazán egyedivé és minőségivé. Feltételezem, hogy a szerkesztők úgy válogatták a képanyagot, hogy azok minőségben reprezentálják a múzeum közel 137 ezres műtárgyállományát.

Először a Régészeti gyűjtemény, mint a múzeum legrégibb együttese mutatkozik be, elsősorban a Brigetióból származó köemlékek, bronzveretek, fibulák és pénzérmék bemutatásával, valamint a város területén előkerült gazdag avar temetők ösverteivel és griff fejet mintázó aranyozott bronz lószerszámveretekkel. Őket követi a rendkívül bőséges és igen változatos anyagot képviselő Történelmi gyűjtemény. A bemutatott műtárgyak közül kiemelkednek a város mives céhládái, polgár családok biedermeier bútorai az 1840-es évekből és egy éggömb, amiről nem régen derítette ki a restaurálás, hogy 1603-ban készítették Amszterdamban, így nem csak a komáromi múzeum, hanem egyben Szlovákia legrégebbi glóbusza is. De láthatjuk Jókai Mór íróasztalát, valamint utazó toll- és tintatartóját is. Ezeket egyébként a Jókai kiállításon bárki megnézheti.

A néprajzi gyűjtemény elsősorban martosi anyagot mutat be (a Komáromtól nem messze található falu régi parasztházából kialakított tájház is a múzeumhoz tartozik). De láthatunk itt mives ezüstgombokat és mentelán-cokat az egykor híres komáromi szekeresszágák díszruháiról.

A képzőművészeti gyűjtemény remekművei közül kiemelkedik kettő: Karl Friedl *Komáromi földrengés* című képe, amely felülről, mintegy a levegőből ábrázolja a várost sújtó 1763-as földrengést és Feszty Árpád (a Komáromhoz közeli Ógyalla szülőtte) a honalapításhoz kapcsolódó *Bánhidai csata* című hatalmas festménye, amelyet 1898-ban készített Komárom vármegye számára és eredetileg a megyeháza nagytermében állt. Ma a múzeum dísztermét díszíti. Az *Opusztaszeren* látható *Magyarok bejövetele* című körkép méltó párja.

Végül a Természettudományi gyűjteményt ismerhetjük meg, amely Szlovákiában a legnagyobbak közé tartozik, csak rovargyűjteményében mintegy 62 ezer preparátumot őriznek.

A sok pozitívum mellett azonban szót kell ejteni néhány kritikai észrevételről is. A szerkesztők a kiadványt háromnyelvűre tervezték, ahogy ezt a könyv címe is mutatja, de az idő- vagy a pénz hiányának köszönhetően ezirányú törekvésük sajnos nem valósult meg maradéktalanul (ráadásul a kiadvány nyelvi lektorálás nélkül jelent meg). Az előző és a bevezető szlovák és magyar nyelvű, angol fordításuk hiányzik, a múzeum történetét áttekintő írás szintén kétnyelvű, angolul csupán egy nyúlfarknyi összefoglaló olvasható a fejezet végén, ami nagy kár, mivel a csak angolul értő olvasó így pont a leglényegesebb dolgokról marad le. A gyűjtemények bemutatkozása viszont már következetesen három nyelven történt meg és a képaláírásoknál sincs gond, azok is háromnyelvűek, igaz három egész oldalas fotó képaláírás nélkül maradt.

Talán időhiány miatt nem jutott kellő figyelem a magyar szöveg gondozására sem, hiszen itt-ott közpunció hibák maradtak a szövegben, időnként gyenge a fogalmazás és a dátumok írásában is vannak eltérések, hol betűvel vannak írva a hónapok nevei, hol viszont római számmal. Szokatlan volt nekem Mácza Mihály történeti visszatekintésének következetesen jelen időt használó fogalmazása, az ilyenkor megszokott múlt idő helyett.

Mіндеzen hibák apróságoknak tűnnek az egészhez képest, hiszen a díszkötettel igazán maradandót alkottak a komáromi múzeum dolgozói, méltó folytatásaként elődeik munkájához.

(125 rokov múzea v Komárne – 125 éves a komáromi múzeum – 125 years of the museum in Komárom (1886–2011). Nec Arte Kft. Komárom, 2011.)

Balahó Zoltán

A 800 éves Révfülöpöt köszönti a Villa Filip

Változatos tartalommal jelent meg ismét a *Villa Filip* honismereti közlemények 21. száma Révfülöpön. A XV. évfolyamába lépő folyóirat ismét gazdag tartalommal

örvendeztet meg a Révfülöphöz kötődőeket. P. Miklós Tamás *A révfülöpi szőlőművelés és bortermelés története 1945-ig* címmel, felhasználva Csoma Zsigmond és Lichtmeckert András fenti témakörben megjelentetett kutatásait, a Balaton-felvidéki szőlőművelést az ókori emlékektől tekinti át. Külön érdekességnek számít, ahogy a szerző bemutatja Révfülöpöt, mint Kövágóörs szőlőhegyét, felhasználva a kövágóörsi ironák, Czigány Károlynak a Borászati Lapokban 1888-ban írt cikkét a filoxeravész negatív társadalmi hatásairól. Noha Magyarországon 1878-tól jelentkezett a szőlőgyökértetű (filoxéra), 1889-ben mégis felkészületlenül érte a Káli-medence településeit. Az egyes korok szőlőművelésének áttekintése után egy több mint 130 éves révfülöpi pincében 2009-ben megnyitott pincekiállítással ismerkedhetünk meg. A folyóiratban emléket állítanak Engelbrecht Károly szőlészeti-borászati felügyelőnek, aki 1893-tól irányította filoxéra elleni küzdelmet.

Dr. Vértés László *Révfülöp és Sziklay János* címmel a veszprémi születésű bölcsészdoktorról, íróról, újságíróról, a Balaton népszerűsítésének lelkes és fáradhatatlan propagálójáról, az 1882-ben megalakult Balaton Egylet egyik alapítójáról ír. Cikkében idézi Sziklay János „A balatoni fürdő- és üdülőhelyek” című ismertetéséből a Révfülöpről írtakat. A jeles orvos zene-terapeuta *Liszt Ferencről-egészség, betegség, búcsú* című írásában osztja meg velünk az ünnepezt zeneszerzőről ismereteit. Újabb érdeklődésre számotartó részlet olvashatunk a folyóiratban dr. Kövér István tollából a *Százéves a vasútigazgatás Szombathelyen* című tanulmányban, melyben vasutas életrajzokat is közöl. *A Görgey-mítosz forrásvidékén* című cikkben György Péter a zánkai temető kertben nyugvó Bozzay Pál (1829–1852) költő versei alapján világít rá a történelmi mítoszteremtés folyamatára.

A folyóirat foglalkozik a Révfülöpi Honismereti Gyűjtemény működésével, rendezvényeivel és a gyűjteménnyel. A 800 éves jubileumát ünneplő Révfülöpön 2011. július közepén mutatták be a Szabó István képeslapjaiból válogatott reprezentatív albumot. Képet kaphat az olvasó a „Virtuális honismereti sétákról Révfülöp múltjában” rendezvényekről. Fényképes beszámolót adnak *Emlékezés Fonay Tibor születésének 100. évfordulójára* című kamara-kiállítás megnyitásáról, ahol dr. Tölgyesi József főiskolai tanár emlékezett az ünnepezt életútjára. A folyóirat közli a Müller Márton alapító tagnak adott, a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkájáért a Honismereti Szövetség Emlékklap kitüntetésére laudációját.

Bándi László

Honismereti Bibliográfia

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület folyóirata. Főszerk.: *Véres Ágnes.* Kolozsvár 2011. 5. 44 old. – A tartalomról: *Szász Krisztina:* Négy nap a Retyezátban; *Köllő Zsolt:* A Büdös-hegy látnivalói; *Bartók Attila:* Védett területek rejtett kincsei: a Vakapu Natúrpark; *dr. Kovács Lehel István:* A boricát érő Püskerec; *Szilágyi Eszter:* „Hej, Nagykörös, híres város...”; *Havas Tamás:* Eseménydús nyár a Mária Úton; *Vári László:* A Szegecsd-völgyi Mágura-barlang, avagy a József főherceg-barlang; *Szabó D. Zoltán:* Vértelen vadászat: madárgyűrűzés; *Tóthpál Tamás:* Adalékok az EKE második világháború utáni történetéhez; *Balázs Katalin:* Borszék, a világhírű fürdőváros; *Asztalos Lajos:* Földrajzi nevek: magyar név, idegen név; *Molnár Zoltán:* Őszi csillagképek; *Imecs István:* Akiket nem visz magával az ár.

Erős Zoltán: Magyar történelmi helynevek A-tól Z-ig. Sanoma Budapest Kiadói Zrt. Bp. 2010. 448 old.

Erdélyi Kárpát-Egyesület: 120 esztendő. Szerk.: *Balázs Katalin – Deák László.* Kiadja a Mark House Kiadó. Gyergyószentmiklós 2011. 510 old. + 23 lap színes kép.

Énekes Ambrus dr.: Kézművesipar Veszprém megyében. Céhek és manufaktúrák. Veszprém megyei Kereskedelmi és Iparkamara. Veszprém 2010. 63 old.

F. Bodó Imre: Attala község monográfiája. Önkormányzat. Attala 2010. 180 old.

Federmayer István: „Isten áldjon még egyszer!”. Révai Miklós és Paintner Mihály levelezése (1782. április 18 – 1806. március 14.) *Források: Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok kiadványa, 4.* Győr 2011. 342 old.

Feitl István: Mikro-történetek, 1956. XVIII. kerületi esettanulmányok a forradalom napjairól. Napvilág K. Bp. 2011. 269 old.

Fülöp Magdolna – Vigyikán Gyöngyvér: Áldás, békesség! A pusztaszabolcsi református egyházközség története 1935-től napjainkig. *Pusztaszabolcs anno 7.* Hagyományörző és Hagyományteremtő Alapítvány. Pusztaszabolcs 2011. 96 old.

Gazda László: Csángómagyar falvak II. (H–P) Nap Kiadó Kft. 2010. 370 old. – Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára.

Gazda László: Csángómagyar falvak III. (R–Z) Nap Kiadó Kft. 2011. 334 old.

Gaál Zoltán: Írók, költők utcái Budapesten. Follpress. Bp. 2010. 327 old.

Gárdonyi Máté: Balatonkiliti évszázadai. Siófok Önkormányzata. Kiliti 2010. 146 old.

Gárdonyi Máté: Ságvár öröksége. Önkormányzat. Ságvár. 2010. 147 old.

Gyöngyös völgye túraút. Kiad. Szombathely MJV Önkormányzat, 2011. 16 old. – Kámoni Arborétum, ELTE Gothard Asztrofizikai Observatórium, Herényi Kulturális és Sportegyesület, Alpokalja Turista Egyesület, Gencsapáti Művelődési Ház és Könyvtár, Holdfény Liget, Biotájház /Gyöngyösfalu/, Lukácsháza, Írottókó natúrpark.

Győri tanulmányok 31. Zechmeister Károly emlékszám 2., 1910–2010. Szerk.: *Dominkovits Péter; Horváth József; Csik Tamás.* Győr Megyei Jogú Város Önkor-

mányzata, Győr [2010]. 237 old. – A tartalomról: *Csurgai Horváth József:* Székesfehérvár dualizmuskori fejlődésének sajátosságai; *Dominkovits Péter:* Zechmeister Károly soproni kortársai: Finck János, Gebhardt József, Töpler Kálmán; *Katona Csaba:* A főpolgármester és a polgármester Ráth Károly és Kamermayer Károly Budapest élére került; *Márfi Attila:* Polgárosodási folyamatok Pécs kulturális életében a dualizmus alatt; *Tóth László:* „A magyar közgazdaságtudományt bekapcsolta az európai eszmemozgalomba” – méltató emlékezés Kautz Gyula akadémikus halálának centenáriumián; *Horváth József:* A dualizmuskori Győr időszakai sajtójának történetéből; Győr szabad Királyi Város 1888-ban elfogadott törvényhatósági szervezeti szabályrendelete (Forrásközlés); *Mennyey Várszegi Judit:* A dualizmuskori Győr válogatott bibliográfiája.

Hárs József: Szemelvények Johann Karl Schuster feljegyzéseiből, 1827?–1867. (Magyar fordítás, függelékkel). Szerzői kiadás. Sopron 2010. 240 old. – A soproni üvegesmester krónikája.

Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Somogy Vármegyéből (1732–1847). Összeáll.: *Égető Melinda és Polgár Tamás.* L'Harmattan Kiadó. Bp. 2011. 315 old.

Hephehupa. Szilágyosi művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László.* Color Print Kft. Zilah. 2011. 3. 112 old. – A tartalomról: *Baráné Barta Erzsébet:* 100 éve született Lini István, a Zilahi Református Wesselényi Kollégium volt dékánja és tanára; *Sike Lajos:* Használni és lobogni – a Széchenyi-Kossuth vitához; *László László:* Magyarok és nem magyarok – Wesselényi Miklós műveiben; *Máté Bibor János:* Egy értelmiségi a Fejedelemség szolgálatában – Gyulaffi Lestár; *Lakóné Hegyi Éva:* Múltunk pusztuló emlékei; *Szilágyi Domokos:* Arany János; *Faludy György:* Pokolbeli vig napjaim (részletek); *Papp Éva:* A kehely mint díszítőelem és szimbólum a magyar díszítőművészetben; *Sike Lajos:* Az ágyútalptól a sajtóházig.

Herman Ottó: Erdők, rétek, nádasok. Fapadoskönyv Kiadó. Bp. 2010. 199 old.

Hérics Nándor: Csepel Vasmű. Hérics Neon Design Kft. 2011. 120 old.

Hétdombi focitörténet. Szerk.: *Nagy Krisztián.* „Együtt Nádasdért” Faluszépitő és Fejlesztő Kulturális Egyesület. Nádasd 2011. 35 old.

Honismeret Csongrád megyében (1969–2011). Szerk.: *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna – Gergelyné Bodó Mária.* Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből XXXIX. Kiadta a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület és a Csongrád Megyei Levéltár. Szeged 2011. 456 old. – A tartalomról: *Magyar Anna:* Ajánlás; *Blazovich László:* A honismereti tevékenység négy évtizede és a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület húsz éve; *Gergelyné Bodó Mária:* A honismeret oktatásának gyökerei Szeged szabad királyi város iparostanonc-iskolájában; *Ósz Károly:* A Csongrád Megyei Honismereti Híradó és tartalomjegyzéke; *Zsiris Katalin:* A szentesi honismereti élet múltja és jelene; *Polner Zoltán:* Szentes – a Honismereti Város; *Labádi Lajos:* A Szentesi Honismereti Bizottság utolsó éve; *Bárkányi Ildikó:* Önkéntes néprajzi gyűjtők Csanádban; *Ósz Károly – Gergelyné*

Bodó Mária – *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Csongrád megye honismereti életének történeti kronológiája; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Az apátfalvi Pátfalvácrt Egyesület honismereti munkája; *Németiné Kodrán Erzsébet* – *Nagyfalusi Istvánné*: A Csanádpalotai Honismereti Kör; *Hodobás Helga*: A csanádpalotai honismereti diákkör; *Horváth Erzsébet*: A csanádpalotai hagyományörző csoport; *Endrész Erzsébet*: A kiszombori Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A makói József Attila Gimnázium helytörténeti köre; *Siket István László*: A Makói Honismereti Kör; *Szilágyi Sándorné*: A makói Erdei Ferenc Honismereti Szakkör; *Gergelyné Bodó Mária*: A szeged-móravárosi szakképző iskola helytörténeti köre; *Károlyi Attila*: Helytörténeti kör a szegedi Dugonics Andrást Pia-rista Gimnáziumban; *Tóth Jánosné*: A szentesi Köztársaság Téri Általános Iskola honismereti szakköre; *Zsiros Katalin*: A szentesi Erősrámú Ipari Szakközépiskola honismereti szakköréről; *Molnár Mária*: A Tápai Honismereti Kör; *Veszelinov Dánielné*: Az újszentiváni szerb hagyományörző szakkör; *Bene Zoltán*: Az Algyői Tájház; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Az apátfalvi Szigetház; *Szűgyi Andrásné*: A csanádpalotai Asztalos P. Kálmán Helytörténeti Gyűjtemény és Tájház; *Szűcs Judit*: A csongrád-belsővárosi tájház; *Gát László*: A Széchenyi István Általános Iskola és Diákotthon helytörténeti és néprajzi gyűjteménye Csongrádon; *Papdiné Megyeri Csilla*: A domaszéki kisvasút története kiállítás; *Borus Gábor*: A hőmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár helyismereti gyűjteménye; *Perényi János*: A Paraszti Eszközök Pinceműzeuma Vásárhelyen; *Vass József* szemlőlnár: Deák György kiskundorozsmai kovácsműhelye; *Vass József* szemlőlnár: A dorozsmai szemlőlnom; *Agó Rita*: A Kisteleki Helytörténeti Gyűjtemény; *Endrész Erzsébet*: Kiszombor helytörténeti gyűjteménye; *Kovács Judit*: A Marosleleki Helytörténeti Gyűjtemény; *Tarkó Gábor*: Mezöhegyes város Helytörténeti Gyűjteménye; *Fuchszné Benák Katalin*: A mindszenti Helytörténeti Gyűjtemény; *Mód László*: A nagymágocsi Felicián Atya Helytörténeti Gyűjtemény; *Vass József*: Az őföldéki Helytörténeti Emlékház; *Perényi József*: Az ópusztaszeri kocsigyűjtemény; *Kemény Lajosné Darvas Zsuzsanna*: A pitvarosi szlovák néprajzi gyűjtemény; *Tószegi Gyuláné* pitvarosi szlovák néprajzi gyűjteménye; *Molnár Anita*: A Röszei Paprika Park – üzem és múzeum; *Szerdahelyi Péterné*: A Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteménye; *Gergelyné Bodó Mária*: A szeged-móravárosi szakképző iskola szakmatörténeti és néprajzi gyűjteménye; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A Pick Szalámi és Szegedi Paprika Múzeum; *Kovács Lajos István*: A szegvári Falumúzeum; *Makó Mária*: A szőregi rózsamúzeum; *Molnár Mária*: A tápai honismereti gyűjtemény; *Georgiádes Ildikó*: Tömörkényi község helytörténeti gyűjteménye; *Veszelinov Dánielné*: Az újszentiváni szerb néprajzi gyűjtemény; *Blazovich László*: Hét év, tizenhárom emlékhely – Az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület életéből; *Biernacki Karol*: A Bem József Kulturális Egyesület szegedi kirendeltsége; *Georgiádes Ildikó*: Az Oppidum Csongrád Alapítvány szerepe a helytörténet és honismeret kutatásában és népszerűsítésében; *Károlyi Attila*: A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület kapcsolata a Történelmitanárak Egylete Szegedi Tagozatával; *Károlyi Attila*: Regionális kapcsolatok; *Kovácsné Faltin Erzsébet*: A mezöhegyesi Város- és Környezetvédő Egyesületről dióhéjban; *Kováts Dániel*: A Magyar Irodalomtörténeti

Társaság Csongrád megyei tagozata; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A makói Szirbik Miklós Társaság – helyismereti műhely; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A tíz éve alakult Marosvidék Baráti Társaság és folyóirata; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A Bácsország honismereti folyóirat és a Vajdasági Honismereti Társaság; *Perényi János*: A Pásztorélet Kutatók Köre; *Tandi Lajos*: A szegedi Dugonics Társaság; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Az apátfalvi Bökény Népe Kulturális és Harcművészeti Egyesület; *Varsányi Attila*: A hőmezővásárhelyi Szemle Társaság; *Vass József*: Az Óföldéki Honismereti Hagyományörző és Szabadidő Klub; *Tóth Ferenc*: Országos Honismereti Diáktábor Makón; *Marjanucz László*: A Csongrád megyei honismereti diáktáborok; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Honismereti diáktáborok Apátfalván; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Honismereti Diáktábor Csanádpalotán; *Endrész Erzsébet*: Honismereti tábor Kiszomboron; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A helytörténeti értékek átadásának hagyománya – A Csongrád megyei levéltári napok 32 éve; *Halmágyi Pál*: Honismereti foglalkozások a makói múzeumban; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Helytörténeti oktatás a „Város a Maros mentén” című olvasókönyv segítségével; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: A helyi tankönyvek alkalmazása a hon- és népismereti nevelésben Apátfalván; *Kováts Dániel* – *Kemény Lajosné* – *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna* – *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: „A Honismeret Napja” rendezvényei; *Gergelyné Bodó Mária*: Az első megyei honismereti verseny; *Rostáné Hajdú Erzsébet*: A második és harmadik megyei honismereti verseny; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Csongrád megyeiek az országos művelődéstörténeti vetélkedőkön; *Georgiádes Ildikó*: Délvidéki tanulmányutunkról; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Egyesületi tagjainkkal Kárpátalján; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna* – *Pintér István*: Galíciai tanulmányutunk; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület honlapja; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Asztalos P. Kálmán; *Barna Gábor*: Bálint Sándor szegedi kutatásairól és honismereti szemléletéről; *Labádi Lajos*: Dr. Barta László; *Bogdán Lajos*: Dr. Böresök Vince; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Buzás László; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Czákó Józsefné Pusztá Mária; *Georgiádes Ildikó*: Dudás Lajos; *Georgiádes Ildikó*: Erdélyi Péter; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Dr. Forgó István; *Georgiádes Ildikó*: Gát László; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Dr. Hegyi András; *Herczeg Mihály*: Önéletrajz; *Péter László*: Kasznár Tóth Emma; *Tóth Ferenc* – *Endrész Erzsébet*: Kis Mária Hortensia; *Bogdán Lajos*: Komoly Pál; *Molnár Mária*: Molnár Imre; *Szűcs Judit* – *Bogdán Lajos*: Dr. Nyíri Antal; *Blazovich László*: Oltvai Ferenc; *Gila Mihályné*: Papp Imre; *Labádi Lajos*: Dr. Pék Józsefné; *Szerdahelyi Péterné*: Dr. Péter László; *Bogdán Lajos*: Rácz Sándor; *Georgiádes Ildikó*: Dr. Sebestyén István; *Tóth Sándor László*: Dr. Szántó Imre; *Bogdán Lajos*: Szigeti György; *Szűcs Judit*: Dr. Tari László; *Labádi Lajos*: Zsiros Katalin; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Prof. dr. Blazovich László; *Blazovich László*: Bogdán Lajos; *Bárkányi Ildikó* – *Bogdán Lajos*: Prof. dr. Juhász Antal; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Dr. Kováts Dániel; *Blazovich László*: Dr. Marjanucz László; *Bogdán Lajos*: Nagyfalusi Istvánné; *Blazovich László*: Dr. Ósz Károly; *Blazovich László*: Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Dr. Tóth Ferenc; Egyesületünk jelenlegi tagjai.

Horváth Béla: Egregius Szapáry tiltja a tápiakat...: Győrasszonyfa község a történelem sodrában I. Kiadja az önkormányzat. Győrasszonyfa 2011. 263 old.

Horváth Győző: Páli. Önkormányzat. Páli 2010. 248 old.

Horváth Hilda: Stílus, szellem, tradíció. A történelmi Magyarország kastélyai. Trianon Múzeum Alapítvány. Várpalota 2010. 300 old.

Horváthné Simon Katalin: Die Herzan Bibliothek. Martinus K., Szombathely 2011. 21 old. – Gróf Herzan Ferenc (Prága, 1735 – Bécs, 1804), Szombathely második püspökének életrajza, valamint Szombathelyen található híres könyvtárának története.

Húszéves a szlovén-magyar Nemzetközi Levéltári Kutatótábor. A Szentgotthárdon, 2010 szeptemberében rendezett nemzetközi konferencia szerkesztett anyaga. Vas Megyei Levéltár. Szombathely 2010. 158 old. – *Székely András Bertalan:* Magyar-szlovén kapcsolatok a rendszerváltozás óta, különös tekintettel a nemzetiségekre; *Göncz László:* Gondolatok a 20 éves múltra visszatérő szlovén-magyar nemzetközi levéltári kutatótábor munkájáról és értékeiről; *Németh László Sándor:* Történelem „alulnézetből”, avagy a levéltári kutatótáborok szakmai (levéltári) hozadéka; *Takács Adrián Donát:* Levéltár és iskola, avagy a szlovén-magyar nemzetközi levéltári kutatótábor helytörténeti és oktatási aspektusai.

Iskolabarát Völgyégi Múzeum. Összeállította: *dr. Szóts Zoltán.* Kiadja a Völgyégi Múzeum. Bonyhád 2011. 40 old.

Ismerős művek elfeledett alkotója: Horvay János (1874–1944). Szerk.: *Kriston Vizi József – Millisits Máté.* Kiadja a Dombóvári Városszépítő és Városvédő Közhatalmú Egyesület. Dombóvár 2011. 220 old. – *Kocsis Zoltán:* A „mi” Horvay-nk; *Wild László:* Szobor-, szobrász- és épületszobrok a XX. szd-i Magyarországon; *Kardhordó Kálmán:* Hopp! – Horvai – Horvay (mecskekaljai) János ébresztése; *Csenkey Éva:* Zsolnay Vilmos újító emlékműve; *Millisits Máté:* Adalékok Horvay János genfi Reformáció-emlékműtervéhez; *Millisits-Szilágyi Erzsébet:* Emocionális hatások Horvay Kálmán-ábrázolásában; *Balla Gabriella:* A Herendi Porcelángyár és a két világháború közötti kortárs művészet: Horvay János és Herend; *Biacsi Karolina:* Tisztelgés Horvay János munkássága előtt: A törökbecsei Hungária szobor restaurálása; *Kriston Vizi József:* Anyag és érték – márványban mért barátság: Az Auer kőfaragó-dinasztia küldetése; *Millisits Máté:* Horvay Jánossal együtt dolgozó szoboröntödék; *Csizi Júlia – Hargittai Emil:* Vita Szimbola; *Millisits Máté:* Horvay János budapesti szobrai és pályatervei a XX. szd. hajnalán (1901 és 1917 között); *Basics Beatrix:* A Kossuth mítosz témaköréi 1849–1894; *Szacsay Éva:* Kossuth-kultusz a magyar reformátusok körében; *Kertész Botond:* Adalékok az evangélikus Kossuth-kultusz történetének kezdetéhez; *P. Szalay Emőke:* Kossuth-kultusz a Drávaszögben; *Reznák Erzsébet:* Gondolatok és tények Horvay ceglédi Kossuth-szobrához; *Galsi Zoltán:* Horvay törökszentmiklósi Kossuth-szobra; *Basics Beatrix:* Horvay János Kossuth emlékművéről; *Kriston Vizi József:* Horvay hálójában – egy kapcsolat-építő vándorkiállítás tanulságai; *Tóth Gyula:* „Ezzel a Horvayval valamit kezdeni kell...”; Utószó.

In labore fructus – jubileumi tanulmányok Győr egyházmegye történetéből. Szerk.: *Nemes Gábor, Vajk Adám.* A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások, 13.) Győri Egyházmegyei Levé-

tár. Győr. 2011. 473 old. – *Franz Hillinger:* Tízéves a Győri Egyházmegyei Levéltár; Köszöntő Burgenlandból; *Abraham Imre:* Nyúl község 14–17. szd-i rövid történeti földrajza; *Balogh Margit:* Papp Kálmán győri megyéspüspök és az 1948-as zsákutcás tárgyalások; *Bana József:* Kísérlet a Győr városában működő vallásos egyesületek meghatározására (1737–1950); *Dominkovits Péter:* Javadalmak – javadalmak – patrónusok. (Adatok és szempontok Sopron szabad királyi város egyháztörténetének, várospolitikájának a kutatásához, a 17. szd. első feléből); *Fazekas István:* Katolikus megújulás és reform kezdetei a győri egyházmegyében a 17. szd. első harmadáig; *Frederik Federmayer:* Nováki Andrea-sich Mátyás – a győri káptalan jegyzőjének életútja; *Horváth József:* Milkovics János pápóci prépost könyvtáráról; *Horváth László:* (Fertő-)szentmiklósi anyaegyházközség és filiai (1576–1815); *Horváth Richárd:* Győr megye hatóságának oklevelei (1328–1525) pótlások, 1412–1522; *Horváth Sándor:* A Győri és a Szombathelyi Egyházmegye plébánosainak életmódja a 18. században; *Hudi József:* A vaszari katolikus népiskola a késő rendi korszakban (1711–1847); *Kádár Zsófia:* A jezsuiták letelepedése és kollégiumalapítása Győrben (1626–1630); *Karall, Johann:* A győri székeskáptalan horvát anyanyelvű kanonokjai a 18. sz-tól; *Katona Csaba:* Az Ebenhöch és Jehn család kapcsolata. Adatok Ebenhöch Ferenc kanonok családi hátteréhez; *Kelemen István:* A csepregi esperesi kerület tanügyi viszonyai az 1840-es években; *Krisch András:* Egy ismeretlen győri futár naplója 1809; *Lukácsi Zoltán:* Hany Istók az írott források tükrében; *Nemes Gábor:* Verancsics Antal győri irathagyatéka; *Néma Sándor:* A térkép szerepe a helytörténet-írásban, avagy a határ kialakulása Nagybarát és Kisbarát között 1447–1786; *Perger Gyula:* Ismeretlen Győr egyházmegyei „Mária-enciklopédia” 1950-ből; *Soós Viktor Attila:* Apor Vilmos és Mindszenty József kapcsolata; *Székely Zoltán:* I. Ferenc „gyász-alkotvány”-a a győri székesegyházban, 1835; *C. Tóth Norbert:* A győri nagy- és kisprepostok a Zsigmond-korban; *Vajk Adám:* „Mibe került ezen hűség levél?” – Kőszegi Miklós győri püspöksége és az országos politika.

Jókai Mór: Budapestnek emlékül. Vál., bev. tanulmány, jegyzetek: *Buza Péter.* Budapesti Városvédő Egyesület. 2011. 230 old.

Jubileumi emlékkönyv az enesei Általános Iskola alapításának 160. évfordulójára, 1849–2009. Szerk.: *Bartos Ilona.* Általános Iskola. Enese 2010. 98 old.

Jubileumi évkönyv a Noszlopy Gáspár Közgazdasági Szakközépiskola 100. születésnapja alkalmából (1911–2011). NGKSZ. Kaposvár 2011. 102 old.

Jubileumi évkönyv (1897, 1910, 2010.) a volt polgári leányiskola 100. évfordulójára. Alkotószerek.: *Herendi Sándorné.* Bolyai János Általános Iskola, Informatikai és Közgazdasági Szakközépiskola. Mosonmagyaróvár 2010. 240 old.

Kalocsai Péter: Városi tömegközlekedés a Nyugat-Dunántúlon: 1867–1914. Vasi Múzeumbarát Egylet. Szombathely 2011. 280 old.

Kárpáthy László: Szentmihálytól Sashalomig. Vál., bevezető és utószó, összekötő szöveg: *Lantos Antal.* Szerk.: *Lantos Antal, Börcsök László.* Kertvárosi helytörténeti füzetek 25. Corvin Műv. Ház. 2011. 146 old.

Kertörökségünk: történeti kertek Magyarországon. MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ. Civertan Bt. Bp. 2011. 191 old.

Képek Nagyecenk múltjából. Válogatás *Keszei Dénes* fotógyűjteményéből. Szerk.: *Keszei István*. Nagyecenk *füzetek*, 4. Kiad. Simon Péter. Nagyecenk 2010. 248 old.

Kinszki Budapestje. Szerk.: *Búza Péter*. Herminamező Polgári Köre – Budapesti Városvédő Egyesület. Bp. 2011. 75 old.

Klein Rudolf: Zsinagógák Magyarországon, 1782–1918. Terc, cop. Bp. 2011. 677 old.

Kolta László – Farkas Tibor: Emlékművek, szobrok, emléktáblák Bonyhádon. Kiadja az önkormányzat. Bonyhád 2008. 68 old.

Kovács Győző Gyula: Veszprém időjárása és éghajlata II. Meteorológiai megfigyelések a piarista gimnáziumban (1884–1890). Veszprémi Szemle könyvek 4. Szerk.: *Csiszár Miklós*. Kiadja a Veszprémi Szemle Városi Történelmi Közhasznú Alapítvány. Veszprém 2011. 316 old.

Köbölkuti Katalin: Szilágyi István – szombathelyi születésű építész (1938–2005) életrajza, valamint életének, munkásságának bibliográfiája. *Vasi életrajzi bibliográfiák* 40. Berzsenyi Dániel Könyvtár. Szombathely 2011.48 old. – Az életrajzt írta *Balogh Péter*.

Kőszegfalvi Pajor Klára: Szombathely régi képek levelezőlapokon. MG Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. Szombathely 2011. 72 old.

Krebsz János: Csángóföldi utazás. *Utak, tájak, emberek*, 11. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2009. 138 old. – *Ádám Gyula* külsőrekeszini lakodalomról szóló fotóival.

Kuglics Gábor: Püspökmolnári története. Püspökmolnári 2010. 116 old.

Kürt egének tündöklő csillaga. Emlékkönyv *Danczi József Villebald OSB* születésének 100. évfordulója alkalmából. Szerk.: *Liszka József*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Komárom – Somorja. 2010. 147 old. – *Meleg Mária:* *Danczi Villebald* élete és munkássága; *Liszka József* (vál.): Szemlények *Danczi József Villebald* kürti vonatkozású munkásságából.

Laki Pál (szerk.): Merítés a fél évszázadból. *Bakonykarszt Viz- és Csatornamű Zrt.* Veszprém 2010. 100 old. – A Veszprém megyei vízmű és a Bakonykarszt Zrt. 50 éves története.

Láng Benedek: A Rohonci kód – egy történelmi rejtély nyomában. Jaffa. Bp. 2011. 227 old. – A máig megfejtetlen Rohonci kódexről és a szerző kutatásairól is, melyet a titokzatos és gazdagon illusztrált kódex megjelentése érdekében folytatott.

Legeza László: A budai Szent Flórián-templom. *Mikes K.* Bp. 2011. 64 old.

A lehetőségek országa. Polgárosodás a 19. századi Magyarországon. Vándorkiállítás, 2010–2011. Szerk.: *Dománszky Gabriella*. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr 2010. 207 old. – *Perger Gyula:* A lehetőségek országa...; *Basics Beatrix:* „...házam hasznos polgára”; *Csorba László:* Polgárosodás és nemzeti modernizáció, avagy a 19. század máig uralkodó eszméi; *Tóth Imre:* Bürgerből polgár – a németek; *Szabó János:* Egy sikertelen kísérlet: a romák útja; *Toronyi Zsuzsanna:* Egy sikertörténet: a zsidóság; *Szabó János:* Nyugat-európai bevándorlók; *Martiny Emilia:* A románok; *Basics Beatrix:* Görögök Magyarországon; *Andó György:* A szlovákok; *Basics Beatrix:* Horvátok, szerbek és szlovének; *Toronyi Zsuzsanna:* Fischer Mór – egy

hungarikum születése; *Kovács László:* Ganz Ábrahám, a magyar ipar úttörője; *Militsits Máté:* A Duna-parti Ganz palota; *Lengyelné Kiss Katalin:* A bajor mérnök, akiből magyar nagyiparos lett – *Mechwart András;* *Kapronczay Károly:* Gyógyítás és tudomány – a Korányiak; *Basics Beatrix:* Az „aranyemberek” – a Sina család; *Tari Lujza:* A nemzeti zene megteremtői – *Bihari János* és *Rózsavölgyi Márk;* *Basics Beatrix:* A polgárság önmegvalósítása a művészsorsokban: A nemzet festője – *Barabás Miklós;* *Basics Beatrix:* Egy vállalkozó művész – *Borsos József;* *Basics Beatrix:* Egy ország mesemondója – *Jókai Mór;* *Kazareczki Noémi:* Komjáthy Jenő, a „meg nem értett” költő; *Fodor Miklós Zoltán:* A gyógyszerész *Csontváry;* *Tóth Imre:* Gróf *Széchenyi István* és *Sopron* megye; *Kiss Melinda:* id. *Storno Ferenc*, az önképzés példája; *Erdész Ádám:* A műhelytől a piacvezető vállalatig – a *Kner* család történetéből; *Erdész Ádám:* Békéscsabai álom a magyar Insel Kiadóról – a *Tevan* család történetéből; *Bodán Zsolt:* „Karriertörténet a dualizmus korából” – a *gyulai Ladies* család; *Berényi Mária:* *Gozsdu Manó* – egy román magyar; *Ulrich Attila:* A városépítők városa – *Nyiregyháza;* *Madár Xiména:* *Benczur Gyula* – festőből nagypolgár; *Madár Xiména:* *Barzó Endre* – egy elfelejtett modern; *Basics Beatrix:* *Henszlmann Imre*, a magyar művészettörténet és műemlékvédelem atyja; *Kunics Zsuzsa:* Az „átrakohely” – *Nagykanizsa* a 19. szd. második felében; *Weiser József* nagykanizsai gépgyáros; *Megeyeri Anna:* *Morandini Tamás* zalaezerségi építész és építómester.

Magyar Katolikus Lexikon XV. (Veszp – Zs) Főszerk.: *Diós István*. Szent István Társulat. 2010. 750 old.

A Magyar Köztársaság helyesnévtára, 2010. Január 1. KSH Bp. 2010. 226 old.

Magyar Melinda – Magyar Balázs Márk: Hazatértek Csöngére. *Kiad. Csöngé Községi Önkormányzata.* Csöngé 2011. 184 old. – A falu és intézményeinek, szervezeteinek története, hagyományai, a *Weöres* család.

Mandor László: Döröske – kölesönként tekintetek. *Simkó János* írásaival. Fotóalbum. Szerzői kiadás. 2011. 91 old.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. *Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság.* Makó 2011. 1. 84 old. – A tartalomról: *Tóth Ferenc:* Erdei Ferenc, a lokálpatrióta; *Szűcs Tamás:* Iskolánövérkek a világban; *Gilicze János:* Torontál megyei menekültek Csanád megyében és Makón (1848–1849); *Horváth Mihály:* A földéaki reformátusság a II. v. h. előtt; *Órdög István:* Bökényi emlékek; *Fodor Imre:* Gajdospuszta; *Siket István László:* Életem története; *Tóth Ferenc:* Ring Marikáról; *Halászi Pál:* A visszavásárolt festmény; *Halász Tamás:* Makói képeslapok; *Czank Gábor:* Pécskai szentemberek; *Endrész Erzsébet:* A kiszombori Helytörténelmi Gyűjtemény; *Duma András:* Említések Klézseről; *Sántha Attila:* Székely reklám; *Halmágyi Pál:* Jakab István László hagyatéka; *Nagyfalusi Éva:* Nevelőként Déván; *Tácsi Erika:* A temesvári Bartók Béla kórus negyven éve; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* Tízéves a Marosvidék; *Szilágyi Sándorné:* Az elmúlt évről.

Mindhalálig Moldva. *Domokos Pál* Péterrel gyermekeivel beszélget *Benkei Ildikó*. *Magyarnak lenni* XVIII. *Kairosz* Kiadó. 2007. 134 old.

Moldvai csángók és a változó világ. Szerk.: *Diószegi László*. *A Magyarágkutató könyvtára* XXX. *Teleki László* Alapítvány, Nyugat-magyarországi Savaria

Egyetemi Központ, Bp. – Szombathely 2009. 242 old. – *Pusztay János*: Anyanyelv és kultúra Potemkin falvai – az oroszországi finnugor népek példáján; *M. Bodrogi Enikő*: A nyelvi önállósulás Skandináviában, mint revitalizációs stratégia; *Borít, Cornel*: A nemzetállamok és a hivatalosan el nem ismert kisebbségek közötti etnikai konfliktusok feloldásának mechanizmusa; *Țircovnicu, Emil – Guță, Armand*: Etnokulturális realitások a Timok-völgyi románoknál; *Wieruszewska, Elżbieta*: A bukovinai lengyel kisebbség jelene; *Dagmár Mária Anoca*: A romániai szlovákok; *Hatos Pál*: A csángó irodalom és a „vereség kultúrája”; *Gazda Árpád*: Az RMDSZ és a moldvai csángók; *Tampu Ferenc*: A moldvai csángókérdés a román képviselők parlamenti fölszólalásaiban; *Barszewska, Agnieszka*: A moldvai csángók identitása; *Lajos Veronika*: „Felkelnének az öregek, lássák meg milyen jó élni most...” Modernitás és migráció összefüggései Moldvában; *Tánczos Vilmos*: A magyar szentek moldvai kultuszának történeti rétegei; *Lehtinen, Ildikó*: Finnországi kutatók Csángóföldön; *Tánczos Vilmos*: A Tatros menti székelyes csángók magyar nyelvismerete 2008-ban; *Kraus Andrea*: Kontaktsjelenségek *Gazda József Hát én hogyne siratnám* című dokumentumregényben.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2011. 9. 22 old. – A tartalomból: *Tánczos Vilmos*: A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben; *Halász Péter*: 125 esztendeje született dr. Ioan Ferent, a tudós csángó pap; *Baumgartner Sándor*: Moldva, a magyarság nagy temetője II.; *Csűry Bálint*: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról; *Seres Attila – Iancu Laura*: A csángómagyarok egyházi állapota (1940); *Iancu Laura*: [Milyen szaporátlan ma a dolog].

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2011. 10. 22 old. – A tartalomból: *Gálffy Eszter – Kovács Csilla – Lemák Mariann – Dudás Nóra*: Anyanyelvi táborcsángó gyermekeknek a moldvai Lábnyikban; Magyar állami kitüntetések a nemzeti ünnep alkalmával; *Oláh-Gál Elvira* beszélget *Torbáth Erzsébet* és *Barna Beatrix* beszélget *Nyisztor Birkával*; *Baumgartner Sándor*: Moldva, a magyarság nagy temetője IV.; *Tánczos Vilmos*: A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben; *Csűry Bálint*: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról; *Iancu Laura*: [Mihály gondolt egyet].

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2011. 11. 22 old. – A tartalomból: *Farcádi Botond*: Lezsák Sándor Csángóföldön; *Halász Péter*: Szabófalva díszpolgára: Perka Mihály tanár úr; *Oláh-Gál Elvira*: Lakatos Demeter-emlékest Csíkszeredában; *Halász Péter*: „Egy nép nagyond nehezen pusztul el...” – Lakatos Demeter csángó költő születésének századik évfordulójára; *Halász Péter*: Domokos Pál Péter és Lakatos Demeter; *Tánczos Vilmos*: A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben; *Seres Attila – Iancu Laura*: Ismeretlen szerző jelentése a csángó magyarokról; *Csűry Bálint*: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról; *Baumgartner Sándor*: Moldva, a magyarság nagy temetője V.; *Iancu Laura*: [Józsa Péternek].

Moson évszázadai: tanulmányok és kismonográfia Moson település és Moson vármegye múltjából a kezdetektől 1946-ig. Főszerk.: *Thullner István – Tuba László*, szerk.: *Kimlei Péter – Major Tamás – Szirányi Péter*. Kiadja az Önkormányzat és a Mosoni Polgári Kör. Moson-

magyaróvár 2010. 536 old. – *Thullner István (TI)*: Moson vármegye természetföldrajza; *TI*: Moson település és Mosony vármegye; *Aszt Ágnes*: „Az Uradalom negyedik díszé...” – A mosoni ispáni központ története és régészeti kutatása; *Major Tamás*: Moson a középkori krónikákban; *TI*: Moson település és lakossága; *Nagy Andrea – Thullner István*: A Moson megyei németek és kitelepítésük; *TI*: Vázlatok a mosoni zsidóság történetéből; *TI*: Emlékezés Moson zsidóságára; *Szirányi Péter*: Moson mezőváros, mint jobbágyközség 1700 és 1850 között; *TI*: Hajózás és kereskedelem a Mosoni-Dunán; *TI*: A vasút Mosonban; *Thullner István*: Mosoni-dunai malmok és molnárok; *Gálosi Soma*: Régi mesterségek, mesterek Mosonban; *TI*: A mosoni kézműipar és a mosoni gyárak; *TI*: A Mosoni (és Mosonvidéki) Ipartestület; *TI*: A Kühne gyár 100 éve; *Szentkúti Károly*: Moson nagyközség önkormányzati működése 1871 és 1939 között; *TI*: Moson és Magyaróvár egyesülése (1910–1939); *Rémias D. Tibor*: A mosoni iskolák története a dualizmus idején; *TI*: Ostermayer Károly alapítványa és az óvoda; *TI*: Moson a római rítus szerint szervezett egyházban; *Székely Zoltán*: Moson szakrális emlékei; *Gálosi Soma*: Mosoni emlékek (részletek); Régi épületek és utcaképek; *TI*: A mosoni kórház és tüdőszanatórium; *TI*: 1848–1849 városunkban; *Beregszászi Balázs*: A Hősi Emlékmű; *TI*: A sport Mosonban; *TI*: Közösségi élet Mosonban (egyesületek, szervezetek); *Dimény Gábor*: Moson település-szerkezetének kialakulása; *Kimlei Péter*: Válogatott bibliográfia Moson történetének tanulmányozásához; Képes kronológia Moson történeti eseményei a kezdetektől 1946-ig; *Hegedűs Zoltán*: Birók, képviselők, községi tisztségviselők és alkalmazottak a századfordulótól 1939-ig.

Móricz Pál – Lantos Antal: A régi Szentmihály. *Kertvárosi helytörténeti füzetek* 23. Corvin Műv. Ház. 2010. 135 old.

Móricz Péter: A körmenyi egyesületek története az első világháborúig. Szerk.: *Mecseriné Doktor Rozália*. *Csaba József Honismereti Egyesület*. Körmeny 2010. 80 old.

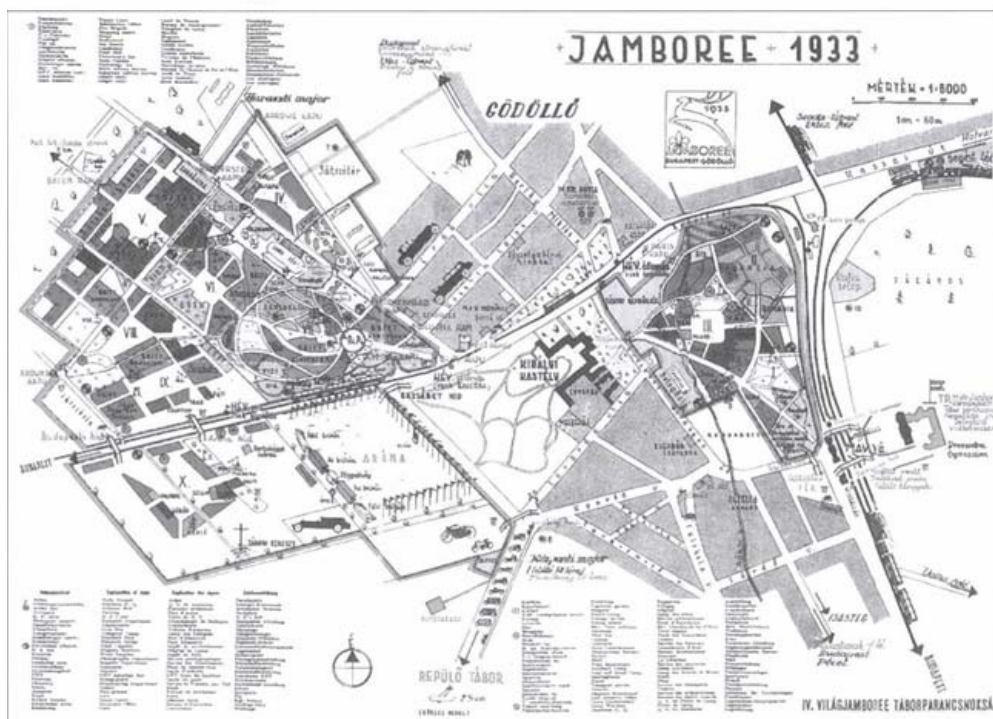
Murádin László: Erdélyi magyar nyelvöldrajz. Nyelvészeti tanulmányok. Europrint Könyvkiadó. Nagyvárad 2010. 360 old.

Múltunk nyomában. Veszprém megyei mesék, mondák, legendák válogatott bibliográfiája. Olvasásnépszerűsítő kiadvány. Összáll.: *Édes Gyuláné, Szabóné Vörös Gyöngyi, Vereskúti Klára*. Eötvös Károly Megyei Könyvtár. Veszprém 2010. 48 old.

Műk szeretünk itt élni. Megjelent az Európa Tanács 1521/2001. sz., a moldvai csángókra vonatkozó Ajánlásának 10 éves évfordulójára. Fel. szerk.: *Medgyesi Emese*. Studium Kft. Kolozsvár 2011. 440 old. [magyar, román, angol nyelven] – *Sógor Csaba*: Üdvözlét az olvasónak; *Pozsony Ferenc*: A moldvai csángó magyarok rövid története, nyelvjárása, hagyományos kultúrája és identitása; *Isohookana-Asunmaa, Tytti*: A csángó kisebbségi kultúra Romániában; 1521. (2001) sz. Ajánlás; *Isohookana-Asunmaa, Tytti*: Álmod az élő csángó magyar nyelvről; *Andreescu, Gabriel – Enache, Smaranda*: Jelenlét a moldvai csángó magyarok nyelvi jogainak gyakorlásáról; A Moldvai Csángómagyarok Szövetsége – rövid bemutatkozás az egyesület fennállásának 20. évfordulója alkalmából.

Összeállította: *Halász Péter*

Gödöllő a magyar cserkészzet fővárosa

Az 1933-as világtalálkozó színhelye Gödöllőn

Részlet a Gödöllői Városi Múzeum kiállításából

Holló László műveiből

Esernyős nő

Csendélet

Tanya